

Vestlandsforskningsrapport nr. 1/2009

Vindkraft, reiseliv og miljø – en konfliktanalyse

Eli Heiberg, Carlo Aall, Eva-Marie Tveit

Vestlandsforskning rapport

Tittel Vindkraft, reiseliv og miljø – en konfliktanalyse	Rapportnummer 1/2009 Dato 20.02.2009 Gradering Åpen
Prosjekttittel Vindkraft, reiseliv og miljø – en konfliktanalyse	Antall sider Prosjektnr 6075
Forskar(ar) Eva-Marie Tveit Eli Heiberg Carlo Aall	Prosjektansvarlig Carlo Aall
Oppdragsgiver Næringslivets Hovedorganisasjon Reiseliv, Næringslivets Hovedorganisasjon Sogn og Fjordane, Vestavind Kraft AS og Energibedriftenes Landsforening (EBL).	Emneord Vindkraft, reiseliv, miljøvern, konflikter
ISBN: 978-82-428-0285-9	Pris: 100 kroner

Forord

Rapporten fra prosjektet ”Vindkraft, reiseliv og miljø – en konfliktanalyse” har blitt til gjennom en lang skriveprosess. Rapporteringen startet høsten 2007, og et første utkast – som omfattet litteraturstudie og holdningsundersøkelsen – ble diskutert på prosjektets første dialogseminar med representanter for kraftnæringen, reiselivet, verneinteresser og myndigheter i november 2007. Rapporteringen startet så igjen, etter avsluttede casestudier, høsten 2008. Et samlet utkast ble så drøftet på prosjektets andre dialogseminar med de samme aktørgruppene til stede som i det første seminaret. Basert på skriftlige innspill fra disse i etterkant av seminaret, ble så en endelig versjon av rapporten skrevet.

Forsker Eva-Marie Tveit har hatt hovedansvaret for gjennomføringen av prosjektet frem til høsten 2008, da hun gikk ut i permisjon. Forsker Eli Heiberg gikk da inn og overtok hovedansvaret.

Takk til alle som har kommet med innspill i prosjektet, og da særlig til deltakerne på de to dialogseminarene i prosjektet.

Sogndal, 11. mars 2009

Carlo Aall

prosjektleder

Innhold

TABELLER OG FIGURER	6
SAMMENDRAG.....	7
SUMMARY	14
INNLEDNING.....	23
BAKGRUNN FOR PROSJEKTET	23
FORMÅL OG PROBLEMSTILLINGER.....	24
ORGANISERING AV PROSJEKTET	24
METODE.....	25
DISPONERING AV RAPPORTEN	26
TEORETISK TILNÆRMING	27
BEGREPSAVKLARING OG AVGRENSENINGER	27
VINDKRAFTINTERESSER	27
HVA MENER VI MED REISELIV?.....	29
EN OPERASJONELL INNDELING AV REISELIVSINTERESSER	30
KUNNSKAPSOVERSIKT	34
INNLEDNING	34
OPPSUMMERING KUNNSKAPSSTATUS	34
HOLDNINGER TIL VINDKRAFT BLANT TURISTER LANGS NORSKEKYSTEN	36
METODE.....	36
OPPSUMMERING HOLDNINGSUNDERSØKELSE.....	37
ANALYSE AV FORHOLDET MELLOM REISELIV OG VINDKRAFT I TRE CASE	39
INNLEDNING.....	39
CASE 1: MÅSØY KOMMUNE.....	39
CASE 2: VÅGSØY KOMMUNE	41
CASE 3: SELJE KOMMUNE.....	43
DISKUSJON OG KONKLUSJON.....	45
INNLEDNING.....	45
PROBLEMSTILLING 1: HVA ER KONFLIKTENE MELLOM VINDKRAFT OG REISELIV?.....	46
PROBLEMSTILLING 2: HVA SKILLER VINDKRAFTVERK OG REISELIVSNÆRINGER NÅR DET GJELDER KONFLIKTER I FORHOLD TIL MILJØ?	53
PROBLEMSTILLING 3: HVORDAN REDUSERE KONFLIKTENE MELLOM VINDKRAFTVERK OG REISELIV?.....	59
SAMLET KONKLUSJON	65
LITTERATURLISTE	67
VEDLEGG 1: DOKUMENTASJON AV KUNNSKAPSOVERSIKTEN.....	69
LITTERATUR SOM ER SVÆRT RELEVANT FOR DEBATTEN OMKRING VINDKRAFT OG REISELIV	69
LITTERATUR SOM ER VURDERT SOM MINDRE RELEVANT FOR DEBATTEN OMKRING VINDKRAFT OG REISELIV	80
VEDLEGG 2 DOKUMENTASJON AV HOLDNINGSUNDERSØKELSEN	82
HVORFOR HAR DU VALGT Å REISE I NORGE?	82
HVA SLAGS INNGREP I NATUREN SYNES DU ER NEGATIVE FOR DIN OPPLEVELSE SOM TURIST?	83

HAR DU SETT VINDTURBINER I NORGE? HVIS JA, SÅ HVOR? HVA TENKTE DU DA DU SÅ VINDPARKEN?	84
HVA SYNES DU OM VINDKRAFT GENERELT?	85
HVORDAN TENKER DU AT DET ER BEST AT VINDTURBINENE Plasseres?	87
ER DET NOEN OMRÅDER DER DU TENKER DET IKKE BØR VÆRE VINDPARKER?	87
HVORDAN VIL DET PÅVIRKE DITT VALG AV REISEMÅL HVIS DET BYGGES VINDPARKER DER?	88
TENK DEG ET PENT KYSTLANDSKAP MED LITE BEBYGGELSE SOM DU KJØRER FORBI I BÅT. ET GANSKE STORT OMRÅDE ER SATT AV TIL UTBYGGING AV ENTEN EN VINDPARK, ELLER EN STØRRE SATSNING FOR TURISTER.....	89
KUNNE DU TENKE DEG Å BESØKE EN VINDPARK?	90
VEDLEGG 3: DOKUMENTASJON AV CASEUNDERSØKELSENE	92
CASE 1: MÅSØY KOMMUNE.....	92
CASE 2: VÅGSØY KOMMUNE	94
CASE 3: SELJE KOMMUNE.....	98

Tabeller og figurer

<i>Tabell 1 Konflikttema som vil bli analysert</i>	<i>27</i>
<i>Tabell 2 Kjerneaktiviteter i reiselivet.....</i>	<i>30</i>
<i>Tabell 3 Opplevelsesressurser disponible for turister i kommunen</i>	<i>31</i>
<i>Tabell 4 Matrise for vurdering av konflikter av vindkraftutbygging på reiselivet</i>	<i>48</i>
<i>Tabell 5 Oppsummering av konflikter mellom reiseliv og vindkraft</i>	<i>53</i>
<i>Tabell 6 Oppsummering omkring forslag til håndtering av konflikter mellom reiseliv og vindkraft</i>	<i>65</i>
<i>Figur 1 Opprinnelig inndeling av case i prosjektet</i>	<i>26</i>
<i>Figur 2 Den nye grafiske profilen for markedsføring av Norge som er utviklet av Innovasjon Norge i samarbeid med reiselivsnæringen.....</i>	<i>32</i>
<i>Figur 3. Utsikt fra Vindparken Havøygavlen mot tettstedet Havøysund. Foto StatoilHydro.....</i>	<i>40</i>
<i>Figur 4. Mehuken vindpark med Raudeberg i forgrunnen. Foto Kyrre Groven.</i>	<i>41</i>
<i>Figur 5 Visualisering av Stadt vindpark på Hoddevikfjellet (Kilde:Statskraft)</i>	<i>43</i>
<i>Figur 6 Skjebnefellesskapet mellom reiseliv, vindkraft og miljø.....</i>	<i>45</i>
<i>Figur 7 Stiliserte forskjeller mellom de negative miljøvirkningene fra landbasert vindkraft og reiseliv.....</i>	<i>54</i>
<i>Figur 8 Stiliserte forskjeller mellom mulige positive miljøvirkninger av landbasert vindkraft og reiseliv.....</i>	<i>55</i>
<i>Figur 9 Mulig utgangspunkt for å utvikle en metode for vurdering av sumvirkninger av vindkraft</i>	<i>64</i>
<i>Figur 10 Oppsummering av det todelte fokus i debatten omkring reiseliv og vindkraft</i>	<i>66</i>
<i>Figur 11: Besøkende på Atlanterhavsvegen sommeren 2005. Respondentenes svar på spørsmålet: Påvirker vindmøllene din opplevelse av landskapet?</i>	<i>74</i>
<i>Figur 12: Besøkende på Atlanterhavsvegen sommeren 2005. Respondentenes svar på spørsmålet: Hvor bekymret er du for hvordan norskekysten vil se ut som reisemål dersom det blir en omfattende utbygging av vindkraft?..</i>	<i>74</i>

Sammendrag

Bakgrunn for prosjektet

Vindkraft i Norge har et stort potensial langs kysten og er et satsingsområde i norsk energipolitikk. Regjeringens målsetting om å bygge ut vindkraft i Norge tilsvarende 3 TWh årsproduksjon innen 2010 var godt i gang med å bli realisert da dette prosjektet ble initiert. En årsproduksjon på 3 TWh krever en installert effekt på omkring 1000 MW. Ved utgangen av 2006 var kapasiteten på vindturbiner i drift på 325 MW, mens 105 MW var under bygging, og det var gitt konsesjon til ytterligere 690 MW – til sammen 1 120 MW. En rekke prosjekter ut over dette var forhåndsmeldt eller konsesjonssøkt.

Reiseliv er samtidig en svært viktig næring langs deler av kysten, og er et satsingsområde for næringsutvikling i distrikts-Norge. Reiseliv er et av fem prioriterte områder i Soria Moriaerklæringen. I erklæringen slår regjeringen fast at det skal utvikles nasjonale strategier innen de fem næringsområdene hvor Norge har kompetanse eller særlige fortrinn. I desember 2007 la regjeringen fram strategier for reiselivsnæringen. Her presenteres ”verdifulle opplevelser” som visjonen for norsk reiseliv med tilhørende tre hovedmål: (1) Økt verdiskaping og produktivitet; (2) Levedyktige distrikter gjennom flere helårs arbeidsplasser; og (3) satsingen på Norge som et bærekraftig reisemål. Ulike representanter for reiselivsbransjen har – blant annet på bakgrunn av de oppfatninger om reiselivet som kommer til uttrykk i regjeringens reiselivs reiselivsstrategi - uttrykk for sterk bekymring for hva vindkraftutbyggingen langs kysten kan komme til å bety for turismen.

Den konkrete bakgrunnen for prosjektet er at Vestavind Kraft AS tok initiativ til et møte med Vestlandsforskning høsten 2006 for å drøfte et mulig prosjekt omkring vindkraft og reiseliv. Bakgrunnen for initiativet var en usikkerhet i vindkraftnæringen om synet på vindkraft i Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO). Reiselivsdelen av NHO framsto som svært skeptisk mens resten av NHO framsto som mer positiv. Formålet med initiativet var derfor å skape et prosjekt som kunne skaffe fram mer kunnskap om å skape en felles forståelse mellom vindkraftnæringen og reiselivsnæringen om konfliktene mellom reiseliv, turisme og miljø.

På bakgrunn av møtet laget Vestlandsforskning en prosjektskisse. Våren 2007 ble prosjektet startet¹. Bak prosjektet sto Næringslivets Hovedorganisasjon Reiseliv, Næringslivets Hovedorganisasjon Sogn og Fjordane, Vestavind Kraft AS og Energibedriftenes Landsforening (EBL).

Problemkompleks

Utgangspunktet for prosjektet er skjebnefellesskapet mellom reiseliv, vindkraft og miljø. *Miljøet* leverer opplevelsesressurser til *reiselivet*, mens reiselivet kan påvirke miljøet både i positiv og negativ forstand; positivt ved at reiselivet kan bidra til å holde ved like gitte miljøkvaliteter (for eksempel vedlikehold av kulturlandskap) og negativt ved for eksempel naturinngrep og utslipp fra reiselivstransport. *Miljøet* leverer også ressurser (vind og arealer) til *vindkraften*. Også her er det både en negativ og en positiv påvirkning; vindkraften kan bidra til å redusere utslippene av klimagasser, samtidig som vindkraften kan påvirke miljøet negativt for eksempel gjennom terrenginngrep og kollisjoner mellom fugler og vindturbiner. *Vindkraft* kan videre ha negative eller positive innvirkninger i forhold til *reiselivet*. Negative gjennom å redusere opplevelseskvaliteter, positive gjennom for eksempel å fungere som attraksjoner.

Konflikten mellom reiseliv og vindkraft dreier seg i hovedsak om at vindkraftanlegg kan påvirke miljøet ved å redusere opplevelsesverdien av urørte landskap. Det er denne relasjonen som er viktigst i vår undersøkelse. Imidlertid kan utbygging av reiselivsbygg også påvirke miljøet på tilsvarende måte. I vår undersøkelse vil vi derfor også i noen grad drøfte denne sammenheng.

Undersøkelsen tar for seg de miljøvirkninger av vindkraft som er mest sentrale for reiselivet. Den sentrale virkningen her er hvordan vindturbiner, veger og kraftlinjer påvirker opplevelsen av natur og landskap. Men fordi turister i stor grad gir uttrykk for at opplevelsen av vindkraftanlegg i landskapet har sammenheng med om vindkraft oppfattes som miljøvennlig, er også andre miljøvirkninger av vindkraft relevante. Vi har med et avsnitt om det mest sentrale poenget her, nemlig i hvilken grad vindkraft vurderes som et klimapolitisk tiltak. Andre

¹ <http://www.vestforsk.no/www/show.do?page=6&articleid=1942>

miljøvirkninger av vindkraft som effekter på fugl og biologisk mangfold for øvrig m.m. har vi imidlertid valgt å se på som å ligge utenfor rammene for prosjektet.

Mål og problemstillinger

Målet med undersøkelsen er å styrke beslutningsgrunnlaget for spørsmålet omkring etablering av nye vindkraftverk i Norge. Undersøkelsen har hatt tre problemstillinger: (1) I hvilken grad og eventuelt på hvilken måte kan vindkraftverk være i konflikt med reiselivsinteresser?; (2) Hva skiller vindkraftverk og reiselivsnæringer når det gjelder konflikter i forhold til miljø?; og (3) Hvordan kan konfliktene av vindkraftverk i forhold til reiseliv og i forhold til miljø reduseres?

Tre undersøkelser

Det er gjennomført tre ulike former for datainnsamling som til sammen utgjør grunnlaget for diskusjonene og konklusjonene i rapporten.

1) En gjennomgang av norsk og internasjonal litteratur om forholdet mellom reiseliv og vindkraftutbygging.

Formålet med litteraturgjennomgangen var å skaffe en viss oversikt over hvilke type undersøkelser som er foretatt innenfor dette temaet i Norge og internasjonalt, og i hovedtrekk hvilke resultater de har kommet fram til. Prosjektet har ikke gitt rom for en fullstendig kartlegging eller grundig kritisk gjennomgang av litteratur på området. Gjennomgangen av litteratur ble avgrenset til nyere undersøkelser som omhandler forholdet mellom reiseliv og vindkraft.

2) En holdningsundersøkelse blant turister på ferie langs norskekysten.

Intervjuundersøkelsen tok sikte på å få innsikt i turistenes holdninger til vindkraft, deres opplevelse av vindkraftanlegg i landskapet, vurderinger av vindkraftutbygginger i forhold til reiselivsanlegg m.m. En kvalitativ metode ble valgt for å få bedre innsikt i turistenes oppfatninger og vurderinger av den hypotetisk problemstillingen om de ville endre sin adferd som turist i tilfelle flere vindkraftanlegg langs kysten enn det en kvantitativ spørreskjema-basert undersøkelse kunne gi. Vi ønsket å intervju turister på steder der vindkraft er relevant, og å oppnå en spredning av intervjuobjektene med hensyn til alder og nasjonalitet.

3) Caseundersøkelser i tre norske kommuner.

Formålet med caseundersøkelsene var å belyse de faktiske konsekvensene av vindkraftutbygging i norske lokalsamfunn. Vi gjennomførte følgende casundersøkelser: *Case 1:* vindkraftutbygging i forhold til reiseliv på et sted med vindkraftutbygging, og lite reiseliv fra før. Måsøy kommune i Finnmark med Havøygavlen vindpark. *Case 2:* vindkraftutbygging i forhold til reiseliv på et sted med vindkraftutbygging og mye reiseliv fra før. Vågsøy kommune i Sogn og Fjordane med Mehuken vindpark. *Case 3:* Kontroversiell, planlagt vindkraftutbygging i forhold til reiseliv på et sted med mye reiseliv fra før. Selje kommune i Sogn og Fjordane med planlagte vindkraftverk (Hoddevikfjellet, Okla). I hver av casene kartla vi reiselivsressurser og -interesser og situasjonen med hensyn til vindkraftutbygging. Deretter intervjuet vi nøkkelaktører innenfor det lokale reiselivet for å få deres vurderinger av- og erfaringer med reiseliv og vindkraft i kommunen.

Dialogseminar

I løpet av prosjektperioden er det arrangert to dialogseminar med representanter for myndigheter, kraftbransjen, reiselivet og verneinteresser, som utgjorde en referansegruppe for prosjektet. Det første seminaret ble arrangert midtveis i prosjektperioden og hadde til formål å drøfte foreløpige funn fra holdningsundersøkelsen og få innspill til konkrete valg av case. Det andre dialogseminaret var i avslutningsfasen av prosjektet. Formålet med dette var å få respons på utkast til konklusjoner, og å drøfte mulige videre strategier for å redusere konflikten mellom reiseliv og vindkraft. I etterkant av seminaret kom referansegruppa med skriftlige innspill og kommentarer til rapportutkastet.

Metodisk tilnærming

For å få et bedre grunnlag for å drøfte de ulike elementene i mulige konflikter mellom vindkraft og reiseliv, har vi skilt mellom tre kategorier av reiselivsinteresser / -ressurser: (1) *Eksisterende:* Det vil si reiselivsaktivitet som har materialisert seg lokalt; enten som kommersiell aktivitet (reiselivsbedrifter og/eller betalende besøkende som oppholder seg lokalt) eller ikke-kommersiell aktivitet (for eksempel friluftsliv). (2) *Potensielle:* Det vil si

opplevelsesressurser som ennå ikke er (fullt) utnyttet kommersielt eller ikke-kommersielt, men som altså har et potensial for å kunne bli utnyttet i reiselivssammenheng. (3) *Ideelle*: En ikke-materiell interesse knyttet til hvilket "image" eller "branding" som man ønsker å knytte til et område (Norge, region, destinasjon, lokalitet); for eksempel "uberørt natur", "tradisjonelt kulturlandskap", "aktivt storby", "historisk arkitektur" osv.

Resultater fra litteraturstudien

Gjennomgangen av litteratur ble avgrenset til nyere undersøkelser som omhandler forholdet mellom reiseliv og vindkraft, og resulterte i en omtale av 23 relevante publikasjoner. I tillegg har vi omtalt noen interessante publikasjoner som bare indirekte er relevante for diskusjonen om reiseliv og vindkraft. De norske undersøkelsene omfatter noen relativt enkle spørreundersøkelser og et par masteroppgaver. Noen mer omfattende undersøkelser med drøfting av vindkraftens betydning for reiselivet i Norge har vi ikke funnet. Den internasjonale litteraturen som fokuserer spesielt på forholdet mellom reiseliv og vindkraft er også begrenset, men vi må ta forbehold om at det kan finnes undersøkelser vi ikke har funnet frem til. Omkring halvparten av publikasjonene gjelder undersøkelser av turistenes holdninger til vindkraft, tre av disse er gjennomført i Norge. Vi omtaler undersøkelser fra Nord-Tyskland, Danmark, Sverige og Skottland. De tyske og danske undersøkelsene har trolig begrenset overføringsverdi fordi vindkraftutbyggingen foregår i landskap som vanskelig kan sammenlignes med den norske kysten. En del av de spørreundersøkelsene som er gjennomført blant turister, og som det vises til i annen litteratur, holder ikke forskningsfaglig kvalitet i forhold til å redegjøre for forutsetninger, begrep og metoder eller bearbeiding av resultatene. Vi har forsøkt å vurdere kildene kritisk, og har unnlatt å referere resultater fra noen undersøkelser der det åpenbart er grunn til å være kritisk til resultatene. En kort omtale av hvert dokument, med de viktigste resultatene, er gjengitt i vedlegg 1. Oppsummeringen av kunnskapsstatus basert på litteraturgjennomgangen er gjengitt i hovedrapporten.

Vi har ikke funnet dokumentasjon på at vindkraftutbygging så langt har ført til alvorlige negative eller betydelige positive økonomiske konsekvenser for reiselivet lokalt. Funnet kan imidlertid ikke tolkes dit at slike konsekvenser ikke kan komme til å inntreffe. Den generelle holdningen turister i Norge har til satsing på vindkraft i Norge er i hovedsak positiv eller nøytral. To norske undersøkelser tyder på at de svært eller uforbeholdent positive utgjør omkring en fjerdedel av de spurte. De klart negative utgjør omtrent like mange og den største gruppen (om lag halvparten) er nøytrale eller ambivalente. Blant turister på ferie i Norge mener en betydelig andel at vindturbiner påvirker landskapsopplevelsen negativt. Andelen er større blant norske turister enn utenlandske. Tallene varierer naturlig nok i de ulike undersøkelsene, avhengig av omfanget av vindkraftutbygging og hvilket landskapet de er oppført i, dessuten etter hvordan spørsmålet er stilt. En positiv holdning til vindkraft som fremtidsrettet energiproduksjon påvirker synet på vindturbiner i landskapet positivt. Det samme ser ut til å gjelde for det å være vant til å se vindturbiner der de bor. Selv om en betydelig andel av turistene oppgir at vindkraftanlegg påvirker landskapsopplevelsen negativt, er det likevel få som oppgir at vindkraftutbygging vil påvirke deres planer om fremtidige besøk i området.

Øket grad av vindkraftutbygging (øket synlighet fra de attraksjonene de besøker, hvor hyppig man opplever vindkraftanlegg, eller hvor store vindparkene er) fører til økning i andelen turister som er negative. Undersøkelser av turistenes holdninger til konkrete planlagte eller mulige vindkraftutbygginger i områder der de er på ferie, viser så ulike resultater at det ikke er mulig å dra generelle konklusjoner. Negative visuelle effekter av vindmøllene og kraftledningene er turistenes største bekymring ved vindkraftutbygging, men mange er også bekymret for inngrep i urørt natur og påvirkning på fuglelivet. Mange turister oppgir at de kan tenke seg å oppsøke en vindpark som er tilrettelagt for besøkende m.h.t. informasjon og opplevelser. Det anses imidlertid som sannsynlig at denne andelen vil reduseres når vindkraft blir vanligere og dermed mindre "eksotisk", og at vindparker har begrenset potensial som turistattraksjoner.

Holdningsundersøkelsen

Til sammen ble 73 turister på ferie langs norskekysten intervjuet i samtaler som varte mellom en halv og én time. Intervjuobjektene ble valgt ut med tanke på spredning i alder og nasjonalitet. Omkring 1/3 av utvalget var norske turister, omkring 1/3 var tyskere eller engelskmenn, og resten var fra ulike andre nasjoner. Utvalget består både av voksne unge og eldre turister, men det var få unge nordmenn representert i utvalget. Intervjuene ble gjennomført i løpet av tre uker sommeren 2007. Omkring halvparten av intervjuene ble gjennomført på hurtigruta mellom Bergen og Honningsvåg, den andre halvparten på ulike feriesteder på strekningen Bergen – Utsira –

Karmøy – Jæren – Lindesnes. Feriestedene ble valgt ut i med tanke på at vindkraft var en aktuell problemstilling, enten ved at det fantes etablerte anlegg, eller at det var planer om vindparker i området. Turistene som ble intervjuet ferierte i rorbu, hytte, bobil, telt, campingvogn eller småbåter.

Mange av turistene i denne undersøkelsen ga inntrykk av å ha komplekse holdninger, der også potensielle dilemma mellom lokalt miljø og globalt miljø er inkludert. Vi har funnet tydelige tendenser til forskjeller i synet på vindkraft mellom norske og utenlandske turister. Undersøkelsen viser også at utenlandske turister har minst like god kjennskap til vindkraft og problematikken rundt den som norske.

På spørsmål om *hva de mente om vindkraft generelt* sa svært mange av de utenlandske turistene, og en del av de norske, at de var positive til vindkraft som de ser på som ren og fornybar energi. Både de norske og utenlandske turistene hadde i stor grad gjort seg opp meninger om vindkraft og annen fornybar energi som en del av klimaproblematikken. De utenlandske turistene som hadde en ambivalent holdning til vindkraft vurderte stort sett vindkraft som miljøvennlig i et klimaperspektiv, men skadelig for natur og landskap lokalt. Blant de norske var det også en del som var ambivalente eller negative til vindkraft i et klimaperspektiv, og pekte på andre muligheter for energiproduksjon. Blant nordmennene var det ganske lik fordeling mellom dem som var positive, skeptiske eller negative til vindkraft. Blant utlendingene var forholdet annerledes; de fleste var positive, en god del tåler noe vindkraft mens noen få ikke ville ha vindkraft.

På spørsmål om *hvorfor de har valgt å feriere i Norge* framhevet særlig de utenlandske turistene natur og landskap som en viktig grunn. De aller fleste nordmennene som ble spurt om *hvilke inngrep i naturen de misliker som turist* nevnte noe de mislikte, og kraftlinjer sto øverst på listen hos de fleste. Det var større variasjon i synet på naturinngrep blant de utenlandske turistene, og ganske mange oppga at det ikke var inngrep her som de reagerte på. Turistene ble spurt om *de hadde sett vindturbiner i Norge og hvordan de reagerte på det*. Omtrent en tredjedel av turistene vi snakket med hadde ikke sett vindturbiner i Norge. Blant de utenlandske turistene var det få som oppga at de hadde reagert negativt på å se vindturbiner i norsk natur, noen reagerte positivt og mente at det er bra at Norge ser på alternative energiløsninger. Mange ga likevel uttrykk for et visst forbehold, for eksempel at det ikke bør bli for mange vindparker eller at det er viktig hvordan de lokaliseres. Blant de norske turistene var det flere som oppga at de hadde reagert negativt på å se vindparker. På spørsmål om *hvordan vindparker bør lokaliseres* svarer majoriteten av både de norske og utenlandske turister at de foretrekker noen få, store vindparker vil forstyrre minst, mens andre, med samme begrunnelse tror det er bedre med flere små vindparker. På spørsmål om *hvor vindparker ikke bør plasseres* svarer norske turister ikke nær vernede områder og langt fra kulturminner, fyr og lignende, ikke i naturparker, friluftsområder eller i vakker natur, ikke i turistforeningens områder, ikke i populære turistområder. Både norske og utenlandske turister er opptatt av at vindturbiner ikke bør plasseres i og ved turistattraksjoner og steder der turister ferdes. Det største skillet mellom de norske og de utenlandske turistene går på at mange utlendinger argumenterer for å sette vindparkene nær eksisterende bebyggelse/industri, og ikke i urørt natur, mens mange nordmenn anbefaler at vindturbiner plasseres på øde steder, langt fra der folk bor og ferdes. På spørsmål om *en videre utbygging av vindkraft i Norge ville påvirke deres valg av reisemål* oppga norske turister i større grad enn utenlandske at vindkraftutbygging ville påvirke deres valg av reisemål negativt. Omkring 1/3 av de norske turistene sa at de ville velge et sted uten vindkraftutbygging, men bare omkring 1/5 av de utenlandske oppga det samme. Blant resten av turistene, både de utenlandske og de norske, var det omtrent like mange som mente at vindparker ikke ville påvirke deres valg av reisemål som de som mente at de kunne akseptere noe vindkraftutbygging.

Vi forsøkte å finne ut hvordan turistene vurderte *utbygging av en vindpark i forhold til et større turistanlegg*, både visuelt og miljømessig. Mange av turistene opplevde dette som et dilemma, noen trakk også hensyn til lokalbefolkningen inn i vurderingene. Av utlendingene foretrakk omkring halvparten en vindpark, oftest begrunnet med at det ville være best for miljøet. Ingen av nordmennene foretrakk å se en vindpark framfor et turistanlegg, selv om flere antok at vindparken ville være best for miljøet.

Under halvparten av de utenlandske turistene sa at kunne *tenke seg å besøke en vindpark som er tilrettelagt som besøks-/informasjonssenter*, og de fleste norske turistene sa at de ikke kunne tenke seg det. Det viste seg å være liten sammenheng mellom generell holdning til vindkraft og holdningen til å oppsøke et informasjons- eller besøkssenter.

Casundersøkelsene

I hver av casekommunene kartla vi reiselivsressurser og -interesser, og situasjonen med hensyn til vindkraftutbygging. Kartleggingen ble utført ved hjelp av nettsider og tilgjengelige publikasjoner. Deretter

intervjuet vi nøkkelaktører innenfor det lokale reiselivet for å få deres vurderinger av og erfaringer med reiseliv og vindkraft i kommunen. I intervjuene tok vi sikte på å få fram de ulike holdningene og vurderingene som eksisterer innenfor reiselivsbransjen lokalt, også her med kvalitativ metode. I hver kommune ble seks personer som arbeidet innenfor reiseliv, nærings- eller destinasjonsutvikling intervjuet.

Case 1: Måsøy kommune med Havøygavlen

Måsøy er en kystkommune på Porsangerhalvøya i Finnmark. Hovednæringene er fiske og fiskeindustri, og kommunen med ca 1300 innbyggere sliter med fraflytting. Vindparken Havøygavlen ligger på en høyde en kilometer fra nærmeste bebyggelse, 2,5 m fra tettbebyggelsen i kommunesenteret Havøysund. Parken har 16 turbiner med navhøyde på 80 m, og totalhøyde 120 m. Anlegget fikk konsesjon i desember 1999, og ble satt i drift i 2002.

De *eksisterende* reiselivsinteressene er begrenset. Overnattingsstedene er et hotell, et leilighetshotell, et par pensjonat og noe rom og hytteutleie. Matservering finnes på hotellet, en kro og på Arctic View, en ny restaurant etablert ved vindparken. Flere aktører tilbyr båtturer og fiske, en aktør har fuglesafari, og en aktør organiserer jakt. De *potensielle* reiselivsressursene vurderer vi som ganske store, både fordi det er store ressurser knyttet til hav og fiske, natur, fugleliv og friluftsliv, samtidig som reiselivstilbudet er lite utbygget. For eksempel kan det være grunnlag for mer organiserte turer og aktiviteter. De ideelle reiselivsinteressene lokalt er uklare, og Måsøy er ikke en viktig del av Finnmarks reiseliv.

De lokale reiselivsaktørene vi intervjuet ga uttrykk for optimisme på vegne av lokalt reiseliv, mye knyttet til den nye turistveien. Det var delte meninger innenfor reiselivet før etablering av vindparken, men mest bekymring på regionalt nivå. Informantene mente at vindparken har hatt liten effekt på reiselivet, samtidig ble det understreket at lokaliseringen av vindparken på en slik måte at den ikke kom i konflikt med den nasjonale turistveien var svært viktig. Den sentrumsnære lokaliseringen av vindparken, slik at den visuelt oppfattes som en forlengelse av tettstedbebyggelsen var av betydning i forhold til turistveien. Restauranten Arctic View ble vurdert som et positivt tilskudd til det lokale reiselivet. Lokaliseringen av denne restauranten med utsikt ut over havet, ble mulig pga veianlegget som ble bygget til Havøygavlen i forbindelse med vindparken. Informantene var forbeholdne til ytterligere vindkraftutbygging, men ikke avvisende.

Case 2: Vågsøy kommune med Mehuken

Vågsøy er den største fiskerikommunen i Sogn og Fjordane, men også denne kommunen har negativ folketallsutvikling. Kommunen har et innbyggertall på ca 6000 personer der de fleste bor i kommunesenteret Måløy. Mehuken vindpark på Kvalheimsfjellet mellom Kråkenes og Kvalheim ble igangsatt i 2001 og består av fem turbiner. En utvidelse av vindparken fra 4 til 20 MW ble konsesjonssøkt i 2005 og fikk konsesjon i juni 2008. Utvidelsen innebærer bygging av 8 nye turbiner, med navhøyde på 60 – 80 meter.

De *eksisterende* reiselivsinteressene er betydelige i Måløy, selv om det bare finnes ett hotell. Andre overnattingsmuligheter er hytter, fyr og private rom. Det er flere spisesteder i Måløy og på Vågsberget Handelssted og de to fyr-kafeene ved Kråkenes og Ulvesund fyr har spisestedene spesielle atmosfæriske rammer. Hurtigruta har stopp i Måløy og det arrangeres organiserte turer i kommunen for cruiseturister. Det er flere aktivitetstilbud knyttet til båt, fiske, rafting, kjøring med ATW og ridning. De *potensielle* reiselivsressursene knyttet til kystlandskap og kystkultur framstår som betydelige. Det er flere viktige turistattraksjoner i kommunene som næringen mener har et stort utviklingspotensial (fire fyr, det gamle handelsstedet Vågsberget, Kannesteinen og badestranden Refviksanden m.m.) De *ideelle* ressursene har vi også vurdert som betydelige i Vågsøy. Regionalt er Vågsøy med i Reisemål Stryn & Nordfjord som spiller på kontrastfylt og dramatisk natur, fra hav og fjord til breer og fjell. Lokalt fremheves været, havet, det maritime, fiskeriene, kystkulturen og - tradisjoner.

De lokale reiselivsaktørene som vi intervjuet ga uttrykk for optimisme med hensyn til reiselivsutviklingen.

Informantene oppga, med ett unntak, å ha vært enten likegyldige eller positive til vindparken før den ble etablert. Effekten av vindparken for reiselivet blir oppgitt å være liten eller ikke eksisterende, men en av aktørene er opptatt av at vindparken kan føre til at forventningen, drømmebildet turisten ønsker kan bli ødelagt. Aktørene var åpne for ytterligere vindkraftutbygging i kommunen, men med forbehold om lokalisering. En aktør var skeptisk til utvidelse av Mehuken fordi det kunne skade Kråkenes fyr som er en viktig attraksjon.

Case 3: Selje kommune med Hoddevikfjellet, Okla (og Mehuken)

Selje kommune ligger også i Sogn og Fjordane, og grenser til Møre og Romsdal. Hovednæringene er jordbruk, fiske, båtbygging, konfeksjon, handel og service. Kommunesenteret er Selje, og kommunen har 2 872 innbyggere (per 1. januar 2008) og negativ folketallsutvikling.

Kommunen er berørt både av eksisterende og planlagte vindparker. Statkraft energi fikk konsesjon på et vindkraftanlegg på Hoddevikfjellet på Stadlandet (Stad vindpark) med 35 turbiner i 2002. Saken var kontroversiell og konsesjonen ble påklaget av flere instanser. Olje- og Energidepartementet omgjorde NVE sitt vedtak og avslo konsesjonssøknaden. I mai 2007 søkte Vestavind Kraft AS om å få bygge Okla vindpark med 7 -10 turbiner nord på Stadlandet. Søknaden med utredningsprogram var på høring med frist 9 januar 2009, og er nå til behandling i NVE. I tillegg er Mehuken vindpark i nabokommunen Vågsøy synlig fra deler av Selje kommune, selv om avstanden er ca 17 km. Den planlagte utvidelsen av vindparken på Mehuken vil også bli synlig fra deler av Selje. I Selje kommune er særlig de potensielle reiselivsinteressene betydelige, knyttet til klosterruinene på Selja, de mange historiske spor i landskapet, kyst- og kulturlandskapet på Stad, væroplevelser og aktiviteter som surfing. De eksisterende reiselivsinteressene inkluderer blant annet et hotell, flere spisesteder, et galleri, organiserte turer med klosterbåten til Selja, og organisert virksomhet knyttet til surfing. Omfanget av profesjonalisert reiselivsvirksomhet er likevel begrenset i dag. De ideelle ressursene vurderer vi som store. Selje er viktig i den regionale markedsføringen av Reisemål Stryn & Nordfjord, og lokalt er det en bevisst satsing på branding av den spesielle naturen, væroplevelser, historie og kulturlandskap.

De lokale reiselivsaktørene som vi intervjuet ga uttrykk for optimisme og mente at reiselivet i kommunen har store utviklingsmuligheter, samtidig som det var en stor grad av enighet om hva som er de potensielle og ideelle ressursene. De fleste aktørene mente at den planlagte vindparken på Hoddevikfjellet ville fått negativ effekt på reiselivet lokalt om den var blitt realisert, fordi den ville virket sterkt inn på opplevelsen av urørt natur på Stad, og av historie på klosterøya Selja. Det var en utbredt skepsis til den planlagte vindparken på Okla, selv om denne ble regnet som mindre viktig, siden den i mindre grad er eksponert i landskapet og bl.a. ikke synlig fra Selja. Bare en av aktørene vurderte vindparken på Mehuken, omtrent 17 km fra Selje som noe problem av betydning.

Diskusjon av problemstilling 1: Hva er konfliktene mellom vindkraft og reiseliv?

Konfliktbildet når det gjelder forholdet mellom reiseliv og vindkraft er *komplisert*. Den foreliggende undersøkelsen har best kunnskap om de *lokale* konfliktene knyttet til *dagens generasjon* av vindkraftverk; og begrenset kunnskap om morgendagens større landbaserte anlegg og *ingen* kunnskap knyttet til mulige offshore vindkraftanlegg. Undersøkelsen har videre *lite* kunnskap om *sumvirkningene* av en mulig stor utbygging av landbaserte vindkraftverk i Norge, og *lite* kunnskap om hvordan vindkraftutbygging kan påvirke det utnyttede *potensialet* for reiselivsutvikling

Det er en *stor skjevhet* mellom konfliktnivå lokalt og regionalt/nasjonalt; der det *lokalt* er *små* materielle konflikter; mens det *regionalt* og *nasjonalt* er *store* såkalte ideelle konflikter i forhold til dagens branding av norsk reiseliv. Det er en *viss* potensiell konflikt mellom vindkraft og reiseliv, forstått som at visse segmenter i reiselivet (både i næringen og blant turister) er skeptisk til en ytterligere utbygging av vindkraft. Det er imidlertid uklart i hvilken grad slike holdninger vil materialisere seg i faktiske negative effekter for reiselivet ved en eventuell fortsatt utbygging av vindkraft langs norskekysten. Det er trolig et *svært lite* potensial for at vindkraft kan representere en reiselivsressurs i Norge annet enn i helt spesielle tilfeller.

Diskusjon av problemstilling 2: Hva skiller vindkraftverk og reiselivsnæringer når det gjelder konflikter i forhold til miljø?

I utgangspunktet er det en prinsipiell forskjell mellom reiseliv og vindkraft når det gjelder miljøproblem av typen globale volumproblem. Reiselivet har klimagassutslipp knyttet til transport som gir en negativ effekt, mens vindkraft har et potensial for å bidra til å løse klimaproblemet ved å produsere fornybar energi. Empirien i prosjektet viser imidlertid at en del av norske turistene ikke er overbeviste om at vindkraft erstatter fossil kraft, men tror at vindkraft i stor grad kommer i tillegg til den fossile; en usikkerhet som også gjenspeiles i pågående diskusjoner i norske fagmiljøer. Når det gjelder global volumproblematikk knyttet til biologisk mangfold argumenterer vi for at reiselivet generelt har både positive og negative effekter. De positive er knyttet til at reiseliv bidrar til interesse for bevaring av arter og naturområder, de negative til at reiselivet gjør inngrep i natur gjennom anlegg og forstyrrelser. Vi ser her bort fra den indirekte negative effekten på biologisk mangfold gjennom bidraget til klimaendringer. Vindkraftens bidrag til bevaring av biologisk mangfold er derimot overveiende negativt, hvis vi ser bort fra vindkraftens betydning i klimasammenheng. Vi har ikke empiri i prosjektet som viser at turistene deler dette resonnementet omkring biologisk mangfold, ut over at mange turister uttrykker bekymring for effekter av vindkraft på fugleliv.

Drøftingen av lokale intensitetsproblem har vi i hovedsak avgrenset til visuelle landskapsinngrep, der prosjektet har samlet empiri. Både reiselivsanlegg og vindparker innebærer landskapsinngrep. Vi gjør ikke forsøk på å vurdere om landskapsinngrep i reiselivssammenheng er verre eller bedre enn vindkraftanlegg, men konstaterer at vindkraftanlegg har et langt større visuelt influensområde enn reiselivsanlegg. Empirien viser at utenlandske turister ikke nødvendigvis foretrekker å se et stort reiselivsanlegg framfor en vindpark, og norske turister er mer negative til vindparker i landskapet enn de utenlandske.

Diskusjon av problemstilling 3: Hvordan redusere konfliktene vindkraft og reiseliv?

Vi har drøftet oss fram til forslag om hvordan konfliktene mellom reiseliv og vindkraft kan håndteres på både et prosjektnivå og et strategisk nivå. På *prosjektnivå* kan konflikter i prinsippet reduseres enten ved at en av interessene ekskluderes fra området, eller ved tilpasninger innenfor enten vindkraft eller reiseliv. For å håndtere konflikter knyttet til både materielle, potensielle og ideelle reiselivsinteresser er det viktigste grepet knyttet til lokalisering av vindparker. Endringer av dimensjonering og utforming av vindkraftanlegg kan også spille en viss rolle, likeledes restaurering av landskapet etter avsluttet drift. Mulige tilpassingstiltak i reiselivet for å redusere de materielle konfliktene kan være å endre kundesegment til kunder som er mindre negativt innstilt til landskapsinngrep fra vindkraft eller endre lokalisering av reiselivsanlegg og aktiviteter. På lang sikt kan undersøkelser av langtidseffekter på reiseliv av vindkraft bidra til mer kunnskap om muligheter for konfliktreduksjon. Det er også en mulighet at vindkraft- og reiselivsaktører samarbeider om å tilrettelegge vindkraftanlegg – herunder også veier knyttet til vindkraftanlegget - for å bruke dem i reiselivet. Konflikter mellom vindkraft og potensielle reiselivsressurser kan reduseres ved at potensielle reiselivsressurser blir kartlagt i tillegg til de eksisterende, og tatt hensyn til ved lokalisering av vindkraftanlegg. Slike systematiske kartlegginger gjøres i dag bare i begrenset grad. Håndtering av ideelle konflikter kan vanskelig gjøres på andre måter enn ved å endre branding av destinasjonen eller ved at vindkraftanlegget nektes konsesjon.

På *strategisk* nivå er vårt forslag at det bør gjennomføres en utredning av mulige *sumvirkninger* av vindkraftutbygging, fulgt opp av utvikling av en metode for å håndtere slike sumvirkningene. Metoden kan supplere dagens regelverk og retningslinjer for planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg. På strategisk nivå kan konfliktene mellom reiseliv og vindkraft reduseres på to måter: Enten at reiselivet endrer den nasjonale eller eventuelt den regionale branding av reiselivet, eller det må etableres klare grenser for hvor mye vindkraftanlegg som skal bygges langs norskekysten – både samlet omfang og hovedlokalisering. Studier av mulige sumvirkninger og utvikling av en metodikk for å håndtere disse må gi svar på hva som er et akseptabelt nivå av vindkraftanlegg for reiselivet og hva som er den mest hensiktsmessige fordelingen av utbygde og ikke utbygde arealer. Rimeligvis må andre interesser enn reiseliv bli tatt med i slike vurderinger.

Oppsummerende konklusjoner

Vår undersøkelse har ikke dokumentert at det er mange eller store konflikter i dag mellom eksisterende vindkraftanlegg og eksisterende reiseliv i Norge. Snarere tyder undersøkelsen på at det er få slike konflikter, og at de er små. Imidlertid tyder vår undersøkelse av turistenes holdninger på at det kan være et potensial for vesentlige konflikter gitt at det blir større og flere anlegg langs norskekysten, og at disse i større grad blir lokalisert til områder med stor potensiell verdi for reiselivet eller områder med stor reiselivsaktivitet i dag. Vi har ikke grunnlag for å si noe om hvor grensene går for hva som eventuelt vil bli oppfattet av turister som "for mange" eller "for store" vindkraftanlegg. Spørsmålet om volumproblemer er dermed uavklart, men det er åpenbart et potensial for konflikt mellom vindkraftutbygging og reiselives nåværende branding av Norge som ferieland hvis vindkraftutbyggingen i Norge legger beslag på større arealer som er verdifulle for norsk reiseliv. Vi kan imidlertid ikke si noe mer presist om hvor den kritiske grensen for ytterligere reiselivsutbygging ligger.

I arbeidet med å redusere konfliktene mellom vindkraftverk og reiseliv mener vi det er avgjørende å skille mellom ideelle, potensielle og materielle konflikter, og mellom prosjektnivå og strategisk nivå. Dette fordi ulike kategorier av konflikter og hvilket nivå disse konfliktene oppstår på kan betinge bruk av ulike typer tiltak. Vår hovedkonklusjon er at i dag framstår forholdet mellom vindkraft og reiseliv som relativt lite konfliktfylt, men at spørsmålet om sumvirkninger av vindkraftutbygging i forhold til reiselivet ikke er håndtert godt nok. Vi foreslår derfor at det må arbeides videre med denne problematikken i forholdet til reiselivet.

Summary

Background to this project

There is no doubt that there exists a great potential for wind power development along the coasts of Norway, which has resulted in wind power's development achieving a high status in Norwegian energy politics. As such, the Norwegian government has recently set a target of 3 TWh/year of wind energy production, a target which at the time of compiling this report seemed achievable. A yearly energy production of 3TWh translates into an installed capacity of approximately 1000 MW. At the beginning of 2006; the installed wind power capacity was 325 MW, with an additional 105 MW under construction, and 690 MW of capacity having been granted concession, this in addition to numerous other projects in seeking concession, or under consideration.

Tourism is, and has been, a very important endeavour along portions of the Norwegian coast, and represents a vital commercial sector, especially for the outlying districts in Norway. As expected, many of these stakeholders in the tourism industry have expressed their concerns about what impact wind power development along the coast will have on their activities.

This project originated in 2006, when Vestavindkraft AS approached the western Norwegian Research Institute (WNRI) to discuss the possibility of completing a project dealing with the interaction between tourism and wind power development. The background for this initiative was the internal conflict in the Confederation of Norwegian Enterprise (NHO), who represents both the tourism, and energy industries. Those members from the tourism sector are skeptical towards the NHO's otherwise positive attitude towards wind power development. Therefore the main goal of this project was to produce, and provide more knowledge concerning this above mentioned issue. As well as increasing the general understanding of the complex interaction between commercial tourism, and wind power development, especially the potential conflicts between travel, tourism and the environment. ‘

Following this initial meeting between Vestavindkraft AS and WNRI, the WNRI completed a project proposal, which was commenced in the spring of 2007. Those with vested interests in this project are; the Confederation of Norwegian Enterprise (NHO), the Confederation of Sogn and Fjordane Enterprise, Vestavindkraft AS, and the Norwegian Electricity Industry Association (EBL).

Context

The groundwork for this project was laid due to the inevitable interaction between tourism, wind power development and the environment. The environment provides the necessary resources for tourism; however, tourism can have both positive and negative effects on the environment. Positive, in that tourism can contribute towards sustaining vital environmental assets, i.e. maintaining the cultural landscape. Tourism can also have negative effects in that it ultimately leads to increased emissions linked to transport, as well as being in some cases regarded as an intrusion in the natural surroundings. The environment also provides the necessary resources for wind power, i.e. wind and area. Here as well, there are both positive and negative consequences; wind power can lead reductions in greenhouse gas emissions, which is seen in a positive light. However; wind power can also be regarded as an intrusion on the landscape, as well, the collision of wild birds with these turbines has caused great concern. Wind power development can additionally affect tourism; it can negatively detract from one's interaction with the natural surroundings, or positively provide a form of tourist attraction.

The main conflict between tourism and wind power centres on the effect that wind turbines have on the environment. Or more specifically, wind power's effect of reducing the "value" of un-touched landscape. This relation is therefore the one which will have received the most attention in this report. It should also be acknowledged that tourist sites can also have similar (negative) impacts on both the resources (environment) and user (tourist). As such, in this investigation, we will to a certain degree address this aspect.

Nevertheless, this investigation will not deal with the other environmental consequences of wind power, aside from those that are relevant to tourism, most particularly how wind turbines, service roads, and transmission lines affect one's experiences with the nature and the environment. Since tourists also regard wind power development as "environmentally friendly", these other interactions are also relevant discussion topics. One section, will therefore discuss the central point of to which degree wind power is evaluated as a climate oriented political initiative?

Other environmental consequences of wind power, like its effect on birds and biodiversity etc. lie outside the boundaries of this project.

Goal and problem definition

Goal: To build a firm basis for decisions concerning the development of new wind power in Norway.

Problem definition:

1. To which degree, and eventually in which way can wind power be/become in conflict with the tourist industries own interests?
2. What differentiates the conflicts that wind power and the tourist industry have with the environment?
3. How can these conflicts between wind power in relation to tourism and the environment be reduced?

Three investigations

There were carried out three different investigations which together provide the basis for those discussions and conclusions presented in this report.

- 1) A thorough review of the relevant Norwegian and international literature concerning the relationship between tourism and wind power production.

The aim of this literature review was to attain a certain overview concerning which types of investigations have been done concerning this topic, both nationally and internationally, and particularly which results and conclusions they arrived at. This scope of this project did not allow for an extensive survey or critical review of all available literature, and as such is limited to those recent documents which discuss the relationship between tourism and wind power.

- 2) An opinion poll among tourists on vacation along the Norwegian coast.

An interview process was conducted in order to obtain an impression of the opinions which tourists have towards; wind power, their feelings and experiences concerning wind turbines in the landscape, wind power development with respect to tourist sites. In addition, a quantitative method was chosen to achieve a better understanding of tourists feelings and opinions than would be achieved through a questionnaire based investigation. We wished to interview tourists at the actual sites where wind power development is most relevant, and to obtain a diverse interview based with regards to age and nationality.

- 3) Case studies in three Norwegian municipalities.

The purpose of these case studies was to highlight the actual consequences of wind power development has on local societies. In the original project description, we intended to use three "ideal cases" which would be capable of revealing the differing relationships between wind power, tourism, and the environment. However, with only a few established wind parks in Norway currently, it was difficult to find cases which fit this ideal case description. Therefore the problem formulation has been somewhat modified.

Case 1: Wind power development in relation to tourism at a location where there existed both wind power sites and tourism. Måsøy municipality in Finnmark and the existing Havøygavlen wind park situated there.

Case 2: Wind power development in relation to tourism at a location where there is an existing and large tourism base. Vågsøy municipality in Sogn and Fjordane county and Mehuken wind park.

Case 3: Controversial, planned wind power development in relation to tourism at a location where there is a large well established tourism base. Selje municipality in Sogn and Fjordane county and the planned wind parks; Hoddevikfjellet and Okla.

In each of these municipalities, the tourism resources, interests and situations were mapped in relation to wind power development. After which the project proceeded to interview key stakeholders in the local tourism industry in order to obtain their opinions and experiences concerning wind power in their respective municipalities.

Open discussion seminars

In the period in which this project was conducted there were organized two open seminars/meetings with representatives from; local politics, the energy industry, tourism industry, and representatives involved in nature preservation, this constituted the reference group for this project. The first seminar was arranged midway through the project period and was intended to provide a basis in which to discuss the preliminary results from the opinion polls, and to receive feedback, suggestions, and opinions towards which cases should be selected. The second open seminar was held during the final stages of the project. The main goal of this meeting was to receive feedback on the rough-draft of the conclusions, and to discuss possible further strategies by which to reduce conflicts between tourism and wind power development. At the conclusion of this open seminar, the reference group submitted written commentaries which lent assistance towards the final version of this report.

Methodological approximation

In order to achieve a better basis on which to discuss the different factors involved in a possible conflict between tourism and wind power development, we have sub-divided tourism's interests and resources into three categories:

1. *Existing*: This is to say that the tourism activities have been developed locally; either as commercial activities (tourism companies and/or paying visitors who stay locally) or non-commercial activities (i.e. outdoor activities).
2. *Potential*: This is to say untapped resources, which are not already (completely) utilized commercially or non-commercially, but which have the potential for being used in connection with tourism.
3. *Ideal*: A non-materialistic interest connected to which "image" or "branding" which one wished to connect to an area (nationally, regionally, destination, site); i.e. un-touched nature, traditional cultural landscape, active big-cities, historical architecture etc.

Results from the literature review

Method:

The literature review has been restricted to recent documents which deal with the relationship between tourism and wind power, the result of which were 23 relevant documents. In addition we have mentioned some additional interesting publications which are only indirectly relevant for this discussion concerning tourism and wind power. The Norwegian publications were few and relatively simple questionnaires, in addition to a few masters thesis. More complete investigations containing discussions concerning the meaning of wind power for tourism in Norway were not present. There were also few international documents which focused specifically on the relationship between tourism and wind power, however, we must admit that there can exist such documents which were not found during our search. Approximately half of the publications deals with investigations concerning tourist's opinions towards wind power, three of these were carried out in Norway. We also refer to studies from northern Germany, Denmark, Sweden and Scotland. The German and Danish studies have most likely little relevance to this project in that wind power development has occurred in locations difficult to compare with that which exists along the Norwegian coast. A portion of the questionnaires which were carried out on tourists, and which were referenced in other literature resources, did not possess the professionalism which we required with respect to clarity, terms and methods or evaluation of results. We have tried to evaluate the literature critically, and have avoided giving reference to results from those studied where there was obvious reason to be critical of the results. A short summary of each document, including the most important results is provided in "attachment 1" of this report. In addition, a summary of the current level of understanding based on this literature review is presented in the main body of this report.

Results :

We have not found any documentation which states that wind power development has so far led to any extremely negative or particularly positive economic consequences for local tourism. Nevertheless, these conclusions can not be interpreted that such consequences cannot be expected.

The common opinion that tourists in Norway have towards the development of wind power in Norway are primarily positive or neutral. Two Norwegian studies suggest a positive attitude towards wind power development from ¼ of those surveyed. Those clearly negative to wind power development make up similarly ¼ of those surveyed, however by far; the largest group (approximately 50%) was neutral in opinion.

Among those tourists on vacation in Norway, there is a large portion who contend that wind turbines do affect their experience of the landscape negatively, and of these, this feeling was more strong among Norwegian tourists than foreign tourists. The numbers vary of course between the different studies, dependant on; the scope of wind power development and in which landscape these developments were situated, and the way in which the questions were posed.

The characterization that wind power represents “the future” of energy production influenced positively the opinions towards wind turbines in the landscape. As well, the same positive influence was present in those tourists who lived in areas with wind turbines. Even though the majority of tourists admit that wind power sites have a negative affect on their experience with nature, there were few who believed that the development of wind power in Norway would affect their future plans to travel to those areas.

The connection that an increase in the degree of wind power development (increased presence at tourist attractions visited, where one frequently experiences wind power installations, or where large wind parks are situated) leads to an increase in the number of tourists who have negative opinions to such developments was observed.

The investigations of tourists’ opinions towards planned or possible wind power development in areas where they go on vacation have resulted in such varied results that no direct conclusions can be drawn.

The negative visual effects of wind turbines and transmission lines represent the largest concern among tourists when dealing with wind power development; however several were also concerned about these elements intrusion on the un-touched landscape and their effects on bird populations.

Several tourists admit that they could consider visiting a wind park which was properly set-up for visitors, where one could gain knowledge and experience about this technology. It can be assumed that this segment of tourists will dwindle as wind power becomes more common, and therefore less “exotic”, and that wind parks have a limited capacity to act as tourist attractions.

Opinion Polls

Method:

In total 73 tourists on vacation along the Norwegian coast were interviewed, each interview lasted between on half and one hour. The interviews were carried out and assessed using quantitative methods. Those interviewed were selected based on achieving a sufficient distribution of age and nationality. Approximately 1/3 of those interviewed were Norwegian tourists, 1/3 were English or German nationals, and the rest from various nationalities. Those selected represented; seniors, adults, and children, however, there were far too few Norwegian youth represented in this selection.

The field work was carried out during the space of 3 weeks in the summer of 2007. Approximately half of the interviews took place on the “hurtigruta” cruise ship between Bergen and Honningsvåg. The other half of the interviews took place at numerous vacation sites along the Norwegian tourist trail; Bergen-Utsira-Karmøy-Jæren-Lindesnes. These vacation sites were chosen due to their relation with wind power development. These were either site with; established wind parks, or plans for wind power development in the area. Those tourists that were interviewed vacationed in; boats or boat-houses, cabins, tents, and mobile-homes.

Results:

Several of the tourists in this investigation gave us the impression that their opinions were not so clear-to-define, but were complex, and potentially influenced by the dilemma that exists between protecting the environment both at local and global levels. We observed obvious tendencies involving the difference in opinion between Norwegians and foreigners. This investigation also revealed that foreign tourists have at least the same level of knowledge concerning the problems around wind power development as Norwegians do.

Concerning the questions on what they thought about wind power generally, many of the international, and some of the Norwegians, regarded wind power as a pure, renewable energy. Both the Norwegian and foreign tourists had more or less a strong opinion that wind power and other renewable energy technologies were key to the discussion regarding the climate situation. The foreign tourists possessed much more ambivalent opinions towards wind power, and judged wind power as environmentally friendly in a climatic perspective, even though destructive towards nature and the local landscape. Among the Norwegian tourists there was also a good deal of ambivalent or negative opinions towards wind power in a climatic perspective, and several hinted at the other

possibilities of producing energy. Among the Norwegians there was a fairly even distribution between those that were positive, skeptical or negative to wind power. There results were different among foreign tourists; where the majority were positive towards wind power development, with several tolerating some development, and only a few who had no desire to see this development occur.

Concerning questions as to why those interviewed chose Norway as a vacation destination, particularly the foreign tourists replied that it was because of the nature and landscape. The majority of Norwegians who where questioned as to which natural intrusions they disliked several replied, transmission lines was cited first in most of these responses. Among the foreign tourists, there were large variations in their opinions towards natural intrusions, and several responded that it was not the intrusions that they were concerned about. The tourists were also asked as to whether they had seen wind turbines during their vacation, and what their resulting reaction to this was. Approximately 1/3 of the tourists asked had not seen wind turbines during their travels in Norway. Among the foreign tourists, there were few who had a negative reaction towards seeing wind turbines in the Norwegian landscape, with even some seeing this quite positively in that Norway was adopting alternative energy solutions. Several expressed a degree of reservation, stating that there should for example be limited development, or that such development be localized. Among the Norwegian tourists, there were many who admitted to reacting negatively towards seen wind parks.

Concerning questions about how wind parks should be localized the majority of Norwegians and foreign tourists replied that they favor fewer but larger wind parks with regards to minimizing the intrusion, while others, with the same argument of minimizing intrusion would have preferred to see many small wind parks.

Concerning question as to where wind parks should not be situated the Norwegian tourists responded; not in the proximity of protected areas and with a good distance from sites of cultural heritage importance, lighthouse and similar sites, nature parks, areas enjoyed by outdoor activists or at locations with particularly beautiful nature, not in areas governed by tourist associations, not in popular tourist areas. Both Norwegian and foreign tourists are concerned that wind turbines should not be placed in or around tourist attractions and tourist thoroughfares. The largest difference between the Norwegian and foreign tourists revolves around that foreign tourists believe that wind parks should be localized around sites where there already exists a human intrusion, and not to disturb the un-touched nature. However, several Norwegians suggest that wind parks should be established in deserted areas, long away from where people live and travel.

Concerning the question as to whether such development will affect their decision to travel to such areas, Norwegians, much more than foreign tourists responded that such development would affect their choice negatively. Approximately 1/3 of the Norwegian tourists responded that they would choose a place without wind power development, however only 1/5 of the foreign tourists responded similarly. Among the rest of the tourists, both the foreign and Norwegian, there was approximately the same number who believed that wind parks would not affect their choice of tourist destination, and that they could accept a certain degree of wind power development.

We attempted to find out how then tourists compared the development of wind power with respect larger tourist sites, both visually and environmentally. For several of the tourists asked this posed a dilemma, in which several took into consideration the local population. The foreign tourists regard wind parks as better than tourist sites since it was best for the environment. None of the Norwegians asked saw wind parks in a better light than tourist sites, even though several acknowledge that wind parks were better for the environment.

Less than half of the foreign tourists asked believed that they would consider visiting a wind park even if it were set-up as a visitor and information center. The majority of Norwegian tourists also would not consider such an option appealing. This reveals that there was little relation between the general opinions towards wind power and the desire to visit a information or visitor center.

Case studies

Method:

In each of the case studies we mapped the resources for tourism, and vested interests, and situations with regards to wind power development. This mapping was carried out with the help of websites and available publications. After which we interviewed key stakeholders in the local tourism industry in order to gain their thoughts and experiences concerning tourism and wind power in their municipality. During the interview we paid

attention to highlight the different opinions and thoughts which exists in the tourist industry locally, this was also carried out using quantitative methods. In each of the municipalities, six people who were employed in either; tourism, commercial, or destination development were interviewed.

Case 1: Måsøy municipality and Havøygavlen

Måsøy is a coastal municipality on the Porsanger peninsula in Finnmark. The main source of income here comes from fishing and the fishing industry, as well, this municipality which has 1319 inhabitants (as of 1. January 2007) is suffering from population depletion. The wind park; Havøygavlen lies on an plateau about one kilometre from the nearest development, and 25 km from the municipal centre of Havøysund. The park has 16 turbines with nacelle height of 80 m, and a total height of 120 m. The installation was granted a concession in December of 1999, and was in production by 2002.

There is limited, existing tourism activity here. Regarding accommodation, there is a hotel, a motel, a few bed & breakfasts, and some cabin rental options. There are also several options for dining; hotel, fast-food establishment – Artic View, and a new restaurant situated near the wind park. Several persons offer boat trips and fishing excursions, one has a bird-safari, and one organizes hunting trips.

We believe there to exist great resources for tourism, both because there is a large potential with regards to; the ocean and fishing, nature, birdlife and outdoor activities, while at the same time there is little existing tourism development. It could be possible to develop more organized trips and activities. The local interest for tourism is unclear, and Måsøy is not an important site in Finnmarks tourism industry.

The local tourism stakeholders whom we interviewed gave us the impression that they were optimistic about the future of local tourism, especially with the newly established tourist route. There were divided opinions concerning the development of the wind park and its effect on tourism. The importance that the wind park was situated in such a way that it did not come into conflict with the tourist route was highlighted. The establishment of the wind park close to the settlement, in such a way that it can be considered an extension of the development was important with regards to the tourist route. The Artic View restaurant is considered as a nice addition to the local tourism industry. The site of the restaurant, with its views of the sea, was only made possible due to the service road built to Havøygavlen in connection with the wind park. Those questioned were somewhat reserved in their views towards further wind power development; however this was not ruled-out.

Case 2: Vågsøy municipality and Mehuken

Vågsøy is the largest fisheries municipality in Sogn and Fjordane, however even in this municipality there exists a problem with population depletion. The municipality is home to 6998 inhabitants (as of 01.01.08), of which the majority live in the municipal capital of Måløy.

Mehuken wind park at Kvalheimsfjellet between Kråkenes and Kvalheim came into production in 2001 and consists of 5 wind turbines. The concession for the extension of this wind park from 4 to 20 MW was applied for in 2005 and granted in 2008. This extension involves the building of 8 new turbines, with a nacelle height of 60-80 m.

There are substantial tourist interests in Måløy, even though there is only one hotel. Other accommodation is offered in the form of; cabins, private rooms, and a light house. There are several dining options in both Måløy and Vågsberget mall, and the two lighthouse cafes at Kråkenes, and the lighthouse at Ulvesund offers an especially fine atmosphere for dining. The cruise ship stops in Måløy and there is the possibility to arrange tours in the municipality for these cruise guests. There are several options for; boating, fishing, rafting, driving with ATV and riding.

We consider the potential tourist resources tied to the coastal landscape and the coastal culture to be considerable. There are several important tourist attractions in the municipality whom some believe posses the potential for development (4 light houses, the old trade centre of Vågsberget, stone pillars, the beach of Refviksanden etc.) The ideal resources situated at Vågsøy are also considerable. Regionally, Vågsøy is involved in the program “destination Stryn and Nordfjord” which plays on the contrasting and dramatic natural surrounding from sea and fjord to mountains and glaciers. Locally can be emphasized the; the weather, sea and coast, fisheries, coastal culture and traditions.

The local tourism stakeholder whom we interviewed gave us the impression of optimism regarding the development of tourism. Those interviewed, with one exception, revealed that they had either little concern for or were positive towards the development of the wind park before it was established. The effect of the wind park on tourism is either minimal or non-existent; however one person did believe that the wind park can shatter the

expectations or dreams which tourists arrive with. Those stakeholders asked were open to future wind power development in the municipality, with some reservation about its situation. One expressed scepticism to the expansion of Mehuken since it could affect negatively the development of the Kråkenes light house as an important tourist attraction.

Case 3: Selje municipality and Hoddevikfjellet, Okla (and Mehuken)

Selje municipality also lies in Sogn and Fjordane, and shares its borders with the county of Møre and Romsdal. The main source of income is agriculture, fishing, boat-building, confection, trade, and service. The municipal centre is Selje, and the municipality has 2872 inhabitants (as of 01.01.08), and a problem with population depletion.

The municipality is affected by both existing and planned wind turbine parks. Statkraft energi was in 2002 given permission to build a wind power plant on Hoddevikfjellet in Stadlandet (Stad wind turbine park) including 35 turbines. This case was controversial and this concession received complaints from several institutions. The Norwegian Ministry of Oil- and Energy vetoed NVE's decision and stopped the application. In May of 2007, Vestavindkraft AS applied to build the Okla wind park with 7-10 turbines just north on Stadlandet. The Application and site assessment was up for hearing, deadline of 09.01.09, and is now up for review at NVE. In addition to the Mehuken wind park in the neighbouring municipality of Vågsøy, which is visible from portions of Selje municipality, even though it is located 17 km away?

In Selje municipality there exists a great potential for tourist activities with respect to the; monastery ruins, numerous historical traces existing in the landscape, coast and cultural landscape at Stad, and pastimes like surfing. The existing tourism interests include, among other things, a hotel, several restaurants, a gallery, organized tours with the monastery boat to Selje, and the organized activities centred on surfing, this, even though the scope of professional tourist activities is limited. We consider the "ideal" resources in this area to be considerable. Selje is an important element in the regional marketing of Stryn and Nordfjord as a tourist destination, and locally there exists a well understood and implemented branding of the; unique nature, history, cultural landscape, and outdoor activities.

The local tourism operators that we interviewed expressed optimism and believed that tourism in the municipality has a great development potential, as well, there was to a large degree agreement on what potential existed and which elements represented the "ideal" resources. Most of the stakeholders we asked, felt that the planned wind park at Hoddevikfjellet, should it be carried out, would have a negative effect on the local tourism. They felt that this development would have a strong effect on the experience of those seeking the; un-touched nature at Stad, and the history on the monastery island of Selja. There was broad scepticism towards the planned wind park at Okla, even though this was seen as less important, since it would be less obtrusive on the landscape as it would not be visible from Selja.

Only one of the stakeholders saw the wind park at Mehuken, approximately 17 km from Selje as a concern.

Discussion of problem definition 1: What are the conflicts between wind power and tourism?

The conflict description regarding the relationship between tourism and wind power is complex. This survey has mainly focused on the local conflicts related to today's generation of wind power, and less on knowledge about tomorrow's larger, on- and off shore based plants. The survey has further little knowledge on the summary effects of a possible large scale construction of shore based wind power plants in Norway and little knowledge regarding how wind power construction may influence the unused potential for tourism development.

There is a substantial difference between the levels of conflicts locally and regionally/nationally: where there locally are minor material conflicts, there are on the regional/national level idealistic conflicts related to the present branding of Norwegian tourism.

There is a certain potential conflict between wind power and tourism, as certain segments of the tourism are skeptical to further building of wind power plants. It is however not clear as to whether this attitude will materialize into actual negative effects for the tourism industry by a continuous building of wind power plants along the Norwegian coast. There is most likely a rather small potential for wind power to represent a tourism resource in Norway other than in very particular occasions.

Discussion of problem definition 2: Regarding environmental conflicts, what differentiate wind power plants and tourism establishments?

The discussion of differences between tourism and wind power in regards to environmental issues, are by all means a theoretical debate on some fundamental differences. The empiric data from the project may only in a limited sense describe the problem definition.

Regarding environmental problems of the kind global volume problems, there are in fact fundamental differences between tourism and wind power. Tourism has a green house gas emission related to transportation which has a negative effect on the environment. Wind power, on the other hand, has potential to contribute towards a solution of the world climate issues by producing renewable energy. However, the empirical data in the project indicate that a substantial part of Norwegian tourists are not convinced wind power replaces fossil power. Yet they believe wind power generally comes in addition to the fossil power. We refer to the fact that debates are currently running in Norwegian academically circles, as to whether wind power actually can replace fossil power.

As for global volume challenges related to biological diversity, we argue that tourism have both negative and positive effects. The positive ones are related to the fact that tourism contributes to an increased interest in keeping a diversity of species and nature sites. The negative impact on the other hand is intrusion into nature through construction and disturbances. The indirect negative effects on the biological diversity through tourism's contribution to climatic changes are not included here. When keeping the effect on the climate out, the contribution from wind power into sustaining of the biological diversity is first and foremost negative. There are no empirical data in this project indicating that tourists share the latter assumption regarding biological diversity, except for the fact that several tourists expressed their worries about wind power's effect on bird life.

The discussion regarding local intensity problems, have mainly been limited to visual landscape intrusions, where the project has collected empirical data. Both tourism facilities and wind turbine parks involve landscape intrusion. We do not attempt to judge whether landscape intrusion in the tourism context are worse or better than wind power plants. Instead we recognize that wind power plants have a far larger visual area of influence than tourism facilities. The empirical data demonstrate that international tourists do not necessarily prefer seeing a large tourism facility over a wind turbine park. However, Norwegian tourists are more negative towards wind turbine parks in the landscape than the international tourists.

Discussion of problem definition 3: How to reduce the level of conflict between wind power and tourism?

Through discussion, we have formulated suggestions on how to manage the conflicts between tourism and wind power on both a project level and a strategically level. On a project level, theoretically, conflicts may be reduced either by excluding one of the parties from the area, or by adaptations within either wind power or tourism. In order to best deal with conflicts related to material, potential and ideal tourism interests, the most important issue to prioritize is the location of the wind turbine parks. Changes in dimensioning and layout of the wind power plants may also play an important role, as well as restoring of the landscape after ended operation. Possible of actions of adaptation in tourism to reduce the material conflicts may be to change customer segment or location of tourism facilities and activities. In a long term perspective research on the long term effects wind power has on tourism should be conducted. This may contribute to a better knowledge base on possibilities for conflict reduction. Further, it is possible that stakeholders within wind power and tourism could cooperate to facilitate wind power plants to be used in tourism.

Conflicts between wind power and potential tourism resources could be reduced by mapping potential tourism resources in addition to the existing ones, and these resources should be considered when location of new wind power plants are to be located. Managing idealistic conflicts may be difficult to do in any other way than by changing the branding of the destination.

On a strategically level, our suggestion is that a study and a following report on the sum effects of the building of wind power plants should be carried out. The method may supply today's set of rules and guidelines regarding planning and location of wind power plants. On a strategically level, tourism's only chance for adaptation, is to change the national or potentially the regional branding of tourism.

Summary and conclusion

The review has not documented many or large conflicts between existing wind power plants and existing tourism. Actually, the survey rather indicates that few such conflicts are taking place, and if they are they are only minor

ones. However, the survey on tourist attitudes indicates a potential for larger conflicts in the future, as a result of more and larger plants located in areas of great interest for the tourism industry. It is not yet possible to state where the boundaries are, regarding what will be perceived as too “large plants” or “too many plants”. Thus the question regarding volume issues are not yet settled. It is however a great potential for conflicts between large scale construction of a wind power plant and tourism’s present branding of Norway as holiday nation.

Wind power and tourism businesses are differentiating in several ways in regards to environmental questions. Tourism have both a global and local negative environmental impact: reduction of the environmental effect, especially related to green gas emission from transportation, which is very much dependant on over national control. Wind power has a predominantly positive global environmental impact, despite the negative local environmental impact. This can be regulated by local governance. The tourists are as much concerned with tourism’s impact on untouched nature as wind power’s impact on untouched nature.

In the work with reduction of conflicts between wind power and tourism, we regard it as important to distinguish between ideal, potential and material conflicts, and between project- and strategically levels. This is because different actions are relevant to different categories of conflicts and on different geographical levels. Our main conclusion is that the question regarding the summarized effects is not managed well enough at the time being. Consequently, we suggest that further work should be carried out on this issue related to tourism.

Questions not adequately discussed in this survey and suggestions for future surveys

The most important questions to be asked are the summarized effects of wind power plants in relation to tourism. Our survey does not answer the question on whether there is a national/regional threshold related to large negative effects on tourism regarding the number of and/or the size of wind power plants. Further, is there a need for separate “no areas” in wind power? In case yes, where and how large?

Other potential questions are:

- What consequences for tourism may marine wind power plants have?
- Are our conclusions valid for the next generation of wind power plants on shore? What if the wind power plants are getting larger, and increase in number, or we start using totally new technological solutions (like the “wind tower”)?
- How will the tourists actually react on wind power plants? How are tourist’s attitudes converted into action?
- What are the consequences of wind power in relation to outdoors life? Our project has focused on commercial tourism alone.

Innledning

Bakgrunn for prosjektet

Den konkrete bakgrunnen for prosjektet er at Vestvind Kraft AS tok initiativ til et møte med Vestlandsforskning høsten 2006 for å drøfte et mulig prosjekt omkring vindkraft og reiseliv. Bakgrunnen for initiativet var en usikkerhet i vindkraftnæringen om synet på vindkraft fra Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO). Reiselivsdelen av NHO framsto som svært skeptisk mens resten av NHO framsto som mer positiv. Formålet med initiativet var derfor å skape et prosjekt som kunne skaffe fram mer kunnskap om å skape en felles forståelse mellom vindkraftnæringen og reiselivsnæringen om konfliktene mellom reiseliv, turisme og miljø.

På bakgrunn av møtet laget Vestlandsforskning en prosjektskisse. Våren 2007 ble prosjektet startet². Bak prosjektet sto Næringslivets Hovedorganisasjon Reiseliv, Næringslivets Hovedorganisasjon Sogn og Fjordane, Vestvind Kraft AS og Energibedriftenes Landsforening (EBL).

Vindkraft i Norge har et stort potensial langs kysten og er et satsingsområde i norsk energipolitikk. Regjeringens mål er å bygge ut vindkraft i Norge tilsvarende 3 TWh årsproduksjon innen 2010. Dette tilsvarer ca. 1 000 MW installert ytelse³. Utbyggingen av vindkraft var i kraftig vekst ved oppstarten av dette i prosjektet. Mens det ved utgangen av 2005 var installert ca. 280 MW vindkraft i Norge, fordelt på 138 turbiner⁵, var kapasiteten på vindturbiner i drift året etter steget til 325 MW, mens 105 MW var under bygging. Vindturbiner som hadde fått konsesjon men ikke var påbegynt utgjorde 690 MW⁴. Allerede ved utgangen av 2005 var det satt i drift eller gitt konsesjoner til vindkraftverk med større samlet produksjonskapasitet enn det politiske målet på 3 TWh/år⁵. Det innebærer likevel ikke nødvendigvis at produksjonen vil nå 3 TWh i 2010, fordi utbyggingstempoet for vindkraft i stor grad bestemmes av bevilgende myndigheter på grunn av at vindkraften ennå ikke er bedriftsøkonomisk lønnsom og derfor avhengig av offentlig støtte³.

Reiseliv er samtidig en svært viktig næring langs deler av kysten og er et satsingsområde for næringsutvikling i distrikts-Norge. Det er derfor viktig å få avklart eventuelle konflikter mellom vindkraft og reiseliv for dermed å finne fram til hvordan man kan redusere eller unngå slike konflikter.

I debatten omkring vindkraftverk har det blitt hevdet at vindkraft kan være i sterk konflikt med reiselivsinteresser. Det gjelder på et lokalt prosjektnivå – og da i form av arealkonflikter – men også på et høyere geografisk nivå, og da forstått som en sumvirkning. Fra enkelte hold har det blitt hevdet at et forventet stort antall vindkraftanlegg spredt langs norskekysten vil få svært negative følger for turismen langs kysten og cruisebåtturisme sett i lys av at "urørt natur" av mange blir oppfattet som å være den viktigste reiselivsressursen Norge kan tilby.

En gjennomgang gjort for Nord-Trøndelag Elektrisitetsverk av studier i utlandet som gjelder forholdet mellom vindkraft og reiseliv underbygger et inntrykk av at det fins få studier av innvirkning på turisme etter en vindkraftutbygging⁶. De få studiene som likevel fins antyder at konfliktene kanskje ikke er så store mellom vindkraft og reiseliv; i alle fall hvis man begrenser seg til de lokale arealkonfliktene. En undersøkelse gjennomført av Vestlandsforskning som gjelder lokalbefolkningens holdninger til muligheten for konflikter mellom vindkraft og reiseliv viser for eksempel at den overveiende delen av respondentene tror det er *ingen* slike konflikter⁷. En svensk undersøkelse der man intervjuet tilreisende turister antyder til og med at vindkraft i gitte situasjoner kan bli oppfattet som *positivt*⁸. Den før omtalte studien gjennomført for Nord-Trøndelag Elektrisitetsverk konkluderer som følger på grunnlag av en gjennomgang av 12 studier fra Storbritannia, Sverige, Spania, Portugal, Norge:

- Turister er i hovedsak generelt sett positive til satsning på vindkraft i landene/områdene de besøker.
- Motstanden øker med grad av synlighet og hvor ofte man ser slike anlegg.
- Negative visuelle effekter er turistenes største bekymring ved vindkraftutbygging

² <http://www.vestforsk.no/www/show.do?page=6&articleid=1942>

³ http://www.nve.no/modules/module_109/publisher_view_product.asp?EntityId=10101

⁴ <http://www.ssb.no/vis/magasinet/miljo/art-2006-12-22-01.html>

⁵ http://www.regjeringen.no/upload/kilde/oed/bro/2006/0003/ddd/pdfv/284609-ev_fakta_06_kap.02_no.pdf

⁶ Johnsen, T. (2005): *Frøya Vindpark – erfaringer med vindkraftverks innvirkninger på turisme og reiseliv*. Lysaker: SWECO GRØNER. Kan lastes ned fra http://www.nve.no/FileArchive/308/200201726_137e.pdf

⁷ Andersen, O., Knagenhjelm, M., Sataøen, H. (2005): *Barrierer mot vindkraft - en analyse av holdninger i lokalbefolkningen. Fase 1*. VF-Notat 14/2005. Sogndal: Vestlandsforskning. Kan lastes ned fra <http://www.vestforsk.no/dok/publikasjoner/notat14-05-vindkraft.pdf>

⁸ Hörnsten, Lisa (2002): *Turisters attityd til vindkraft i fjällen*, Working paper / European Tourism Research Institute.

- Ved konkrete planlagte utbygginger viser de identifiserte undersøkelsene stor variasjon i resultatene.
- Andelen turister som sier at de sannsynligvis ikke vil besøke et område dersom det bygges ut med vindkraft, varierer fra 2-26 prosent.

Det er videre klart at *reiseliv* også kan medføre konflikter i forhold til miljø både på et lokalt og et høyere geografisk nivå. I den lokale debatten omkring vindkraft har det i noen tilfeller vært hevdet at man ønsker å si "nei" til vindkraft av hensyn til et ønske om heller å satse på videre utbygging av reiselivet lokalt. Ut fra et miljøstandpunkt kan det da være interessant å spørre om miljøkonsekvensene av et slikt veivalg; er det gitt at "nei" til vindkraft og samtidig et "ja" til mer reiseliv lokalt medfører mindre miljøkonsekvenser enn et "ja" til vindkraft? Det er disse spørsmålene vi har prøvd å belyse i vårt prosjekt.

Formål og problemstillinger

Det *overordnede formålet* med prosjektet er å styrke beslutningsgrunnlaget for spørsmålet omkring etablering av nye vindkraftverk i Norge.

Prosjektet skal spesielt ta for seg og analysere konfliktene mellom vindkraft, reiseliv og miljø. *Problemstillingene* for prosjektet er som følger:

1. I hvilken grad og eventuelt på hvilken måte kan vindkraftverk være i konflikt med reiselivsinteresser?
2. Hva skiller vindkraftverk og reiselivsnæringer når det gjelder konflikter i forhold til miljø?
3. Hvordan kan konfliktene av vindkraftverk i forhold til reiseliv og i forhold til miljø reduseres?

Innebygget i problemstillingene over er at vi vil skille mellom opplevde og faktiske konsekvenser. Med "opplevd" mener vi *oppfatninger* ulike aktører har om konsekvenser, mens vi med "faktiske" mener konsekvenser slik de materialiserer seg i fysisk forstand. *Opplevde* konsekvenser er viktige i en beslutningssammenheng når man skal si "ja" eller "nei" til forslag om et nytt vindkraft- eller reiselivsanlegg, samtidig som kunnskap om *faktiske* konsekvenser av eksisterende anlegg andre steder også vil inngå som del av beslutningsunderlaget.

Organisering av prosjektet

Prosjektet er gjennomført av Vestlandsforskning. Det har vært en styringsgruppe for prosjektet består av følgende:

- Leder: Karin Halle, NHO Sogn og Fjordane (fram til høsten 2007, da overtok Liv Bodil Baug som representant for NHO Sogn og Fjordane, og Håkon Sandvik overtok som leder av styringsgruppa)
- Sekretær: Carlo Aall, Vestlandsforskning
- Håkon Sandvik, Vestavind kraft AS (leder fra høsten 2007)
- Hans Ådland, Energibedriftenes landsforening (EBL) (frem til våren 2008, da overtok Einar Wilhelmsen som representant for EBL)
- Else-Marie Gulseth, NHO reiseliv Vest-Norge (fram til våren 2008, da overtok Wenche Salthella som representant for NHO Reiseliv).

Styringsgruppa har hatt fire møter der status og framdrift i prosjektet har blitt drøftet.

Videre har det vært en *referansegruppe* for prosjektet. Våren 2007 ble det sendt ut en invitasjon til aktører som var antatt å ha interesse av å delta i en slik gruppe. Følgende takket ja til å delta:

- Vindkraft: Norsk Vindkraftforening, Landssammenslutning av norske vindkraftkommuner
- Reiseliv og vindkraft: Næringslivets Kystaksjon
- Reiseliv og miljø: GRIP reiseliv ,øktoturismeprosjektet
- Reiselivsinteresser (ut over NHO reiseliv som er representert på oppdragsgiversiden i prosjektet): Norsk Bygdeturisme Gardsmat, Fjord-Norge
- Naturverninteresser: Norges naturvernforbund
- Grunneierinteresser: Norges Bondelag
- Lokale og regionale planmyndigheter: Kommunenes Sentralforbund
- Nasjonale myndigheter: NVE, Miljøverndepartementet, Innovasjon Norge, Olje- og energidepartementet

Referansegruppen ble senere utvidet med: StatoilHydro, Statkraft, Havgul, Zeephyr, Sogn og Fjordane Turlag, Norges Naturvernforbund, Natur og ungdom, Turistvegprosjektet, Innovasjon Norge, Direktoratet for Naturforvaltning, Riksantikvaren.

I februar 2008 valgte Kystaksjonen å gå ut av referansegruppen. Referansegruppa har blitt holdt løpende orientert om prosjektet via e-post. Videre har vi samlet referansegruppa til to seminar: halvvegs og avslutningsvis i prosjektet.

Metode

Prosjektet har bestått av fire faser: (1) Oppsummering av internasjonal kunnskap; (2) holdningsundersøkelse; (3) casestudier; og (4) dialog med interessegrupper.

I den *internasjonale kunnskapsoversikten* har vi fokusert på nyere publikasjoner; hovedfagsoppgaver, rapporter, artikler, bøker og utredninger, hovedsaklig norske, men også noen internasjonale publikasjoner.

Kunnskapsoversikten er avgrenset til undersøkelser med fokus på vindkraft og reiseliv. Vi kan ikke utelukke at det har kommet til nye publikasjoner som vi ikke kjenner til, eller som kan være interessante sett ut fra et annet perspektiv enn vårt.

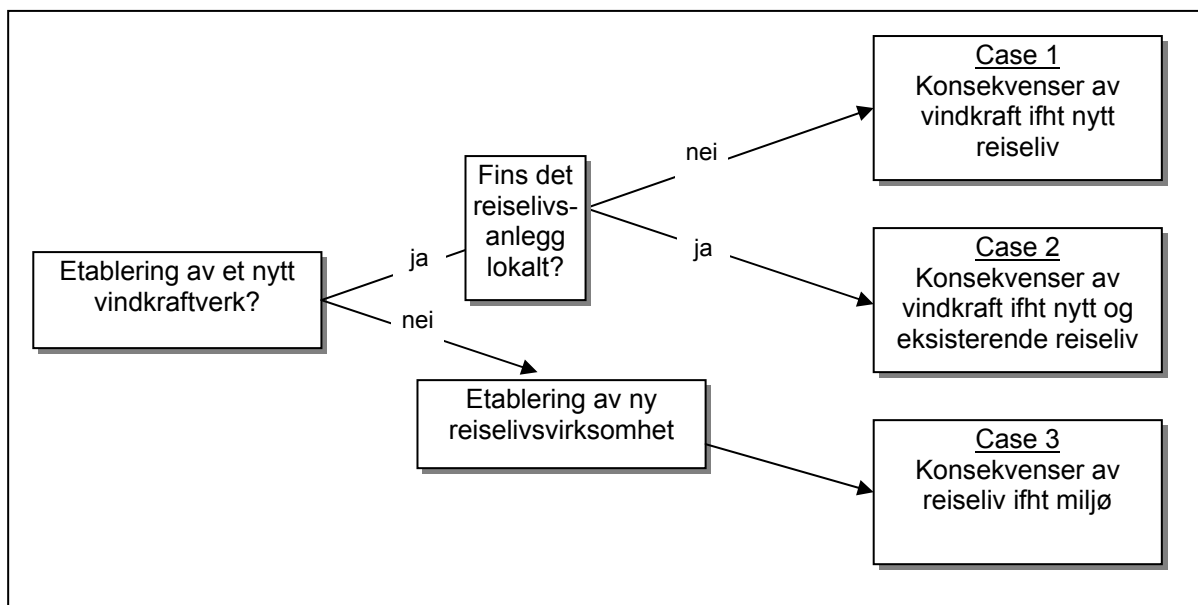
I *holdningsundersøkelsen* valgte vi en kvalitativ metode med dybdeintervjuer for å få bedre innsikt i turistenes oppfatninger og vurderinger enn det en spørreskjema-basert undersøkelse kunne gi. Vi forsøkte i størst mulig grad å intervjuere turister på steder der vindkraft er relevant, og å oppnå en spredning av intervjuobjektene med hensyn til alder og nasjonalitet.

I prosjektbeskrivelsen var holdningsundersøkelsen avgrenset til turister som reiste med Hurtigruten. Denne undersøkelsen ble i samråd med styringsgruppen utvidet til å inkludere en bredere gruppe turister som bruker kysten. Kontekst for undersøkelsen ble dermed utvidet fra kun Hurtigruten til å også inkludere campingplasser, rorbuer og gjestehavner langs kysten. Disse kontekstene ble valgt fordi turister som bruker dem nettopp har valgt å feriere ved kysten og nær naturen, samtidig er turister på slike arenaer relativt tilgjengelige. I og med at denne delen av prosjektet ser på turistenes holdning til vindkraft langs norskekysten generelt, og ikke intenderer å fokusere på kontroverser knyttet til et spesifikt område, valgte vi å intervjuere turister fra Lindesnes i sør til Nordkapp i nord. På grunnlag av tidsmessige og økonomiske rammer ble feltarbeidet avgrenset til tre uker med reiser og overnattinger i aktuelle kontekster; områder der det er eller kan tenkes å komme vindparker. Reisen med Hurtigruten ble delt i tre etapper. Slik ble det flere overnattinger på land, og opphold ombord på tre ulike Hurtigruteskip ga et større utvalg av turister. Datainnsamlingen ble gjennomført i form av dybdeintervjuer med varighet på mellom en halv og én time. Intervjuene kretser rundt ti hovedspørsmål. Spørsmålene ble noe modifisert etter de første dagene i feltarbeid. I noen få tilfeller fylte turister ut svar på skjema med spørsmål selv, men vi fant at med unntak av situasjoner med store språkproblemer, så ble informasjonen fyldigere og mer "to the point" når vi skrev notater fra samtalen med turisten. I tillegg til primærmaterialet resulterte feltarbeidet i en feltdagbok, der relevante samtaler med turister og aktører som arbeider innen reiseliv er notert. I alt ble det gjennomført dybdeintervjuer med 73 turister, intervjuet alene eller to og to.

I *casestudiene* har vi forsøkt å belyse de *faktiske* konsekvensene av vindkraftutbygging for reiselivet. Vi har gjennomført tre casestudier, der vi har forsøkt å finne fram til case som kan representere tre idealsituasjoner (jf også figuren under):

- Case 1: Anlegging av vindkraftanlegg i et lokalsamfunn som er "fri" for reiselivsanlegg. Det avgjørende her er at reiselivsanleggene og reiselivsaktivitetene er lokalisert slik at det er åpenbart at det ikke er negative konsekvenser fra vindkraftverket.
- Case 2: Anlegging av vindkraftanlegg i et lokalsamfunn med *mange* reiselivsanlegg og *stor* reiselivsaktivitet lokalt.
- Case 3: Lokalsamfunn som har valgt å si "nei" til vindkraftverk, for så å si "ja" til nye reiselivsanlegg av et visst omfang.

I hver av casekommunene kartla vi reiselivsressurser og –interesser, og situasjonen med hensyn til vindkraftutbygging. Kartleggingen ble utført ved hjelp av nettsider og tilgjengelige publikasjoner. Deretter gjennomførte vi dybdeintervju med nøkkelaktører innenfor det lokale reiselivet for å få deres vurderinger av- og erfaringer med reiseliv og vindkraft i kommunen. I intervjuene tok vi sikte på å få fram de ulike holdningene og vurderingene som eksisterer innenfor reiselivsbransjen lokalt. I hver kommune ble seks personer som arbeidet innen reiseliv, næringsutvikling eller destinasjonsutvikling intervjuet. De fleste intervjuene ble foretatt over telefon og varte i mellom en halv og en time.

Figur 1 Opprinnelig inndeling av case i prosjektet

Det viste seg vanskelig å finne fram til case som representerte de tre idealsituasjonene fullt ut. Det eneste eksempelet vi fant på case 3 (et lokalsamfunn som har sagt nei til vindkraftanlegg, for så å si ja til nye reiselivsanlegg) var Stord i Hordaland, men det omstridte vindkraftanlegget var lite og caset ble ikke vurdert som særlig interessant. Vi vurderte Selje kommune som mer interessant, der konsesjon til et stort, planlagt vindkraftanlegg på Stadtlandet ble trukket tilbake etter en klagesak til Olje- og energidepartementet, og der et annet vindkraftanlegg er under planlegging, samtidig som det er betydelig satsing på reiseliv. I valg av case endte vi opp med følgende lokaliteter:

- Måsøy kommune i Finnmark med vindparken Havøygavlen. I dette lokalsamfunnet var det lite reiseliv før vindparken ble realisert.
- Vågsøy kommune i Sogn og Fjordane med vindkraftanlegg på Mehuken. I Vågsøy var det betydelig reiselivsaktiviteter da vindparken ble etablert.
- Selje kommune i Sogn og Fjordane med kontroversielle planlagte, men ikke realiserte vindkraftanlegg, og betydelig reiselivsaktivitet.

I caseundersøkelsene har vi forsøkt å belyse de *faktiske* konfliktene. Vi har likevel ikke gjort egne fysiske registreringer. Vi har avgrenset oss til å analysere allerede gjennomførte registreringer og intervjuer nøkkelaktører som kan bidra til å belyse de faktiske konfliktene.

Den viktigste delen av dialogen med referansegruppen er gjennomføring av to dialogseminar. Det er laget enkle referat fra begge samlingene som er lagt ut på Vestlandsforskning sine hjemmesider⁹. På den første samlingen la vi fram de foreløpige resultatene fra holdningsundersøkelsen, mens vi på den andre samlingen la fram utkast til sluttrapporten.

Disponering av rapporten

I det videre gir vi først en kort omtale av den teoretiske tilnærmingen vi har valgt i prosjektet. Deretter presenterer vi kortfattet resultatene fra fase 1, 2 og 3. En mer utførlig dokumentasjon er vist i et eget vedleggsdokument. I det siste kapittelet sammenfatter vi resultatene fra de tre empiriske delene av prosjektet, og helt til slutt diskuterer vi behovet for videre undersøkelser.

Innspillene fra de to dialogsamlingene er innarbeidet i rapporten under ett og er ikke presentert som et eget kapittel. Vi har likevel dokumentert gjennomføringen av og resultatene fra de to samlingene på egne oppslag på www.vestforsk.no.

⁹ Seminar 1 den 5.12.07: <http://www.vestforsk.no/www/show.do?page=6&articleid=2106>. Seminar 2: 14.02.09 : <http://www.vestforsk.no/www/show.do?page=6&articleid=2409>

Teoretisk tilnærming

I dette kapitlet presenterer vi vår teoretiske tilnærming til feltet vi skal studere; nemlig forholdet mellom vindkraft og reiseliv. Først omtaler vi avgrensninger av prosjektets innretning og så gir vi en kort drøfting av hvordan vi har avgrenset "reiseliv".

Begrepsavklaring og avgrensninger

Konflikter er i prosjektet behandlet som tre ulike ting. Det er spørsmålet om ulike konflikttema, det er spørsmålet om ulike konfliktnivå og det er spørsmålet om *graden* av konflikt.

Tabell 1 viser hvilke overordna konflikttema som prosjektet har rettet seg inn mot. Konflikter som gjelder reiseliv og vindkraft gjelder vilkår for å drive den typen næringsvirksomhet reiseliv representerer. Konfliktene som gjelder natur- og miljøvern gjelder hvordan reiseliv eller vindkraft fører til negative konsekvenser som forurensning, støy, tap av biologisk mangfold, tap av kultur- og fornminner o.a. For en nærmere spesifisering av miljøkonflikter vil vi støtte oss til gjeldende standarder for konsekvensvurderinger etter plan- og bygningsloven og tematikk utviklet i forbindelse med konsekvensundersøkelser for vindkraftverk.

Tabell 1 Konflikttema som vil bli analysert

Nye brukerinteresser:	Konflikter i forhold til eksisterende brukerinteresser:		
	Reiseliv	Vindkraft	Miljø
– Reiseliv	(ikke aktuelt)	(tema 1)	(tema 2)
– Vindkraft	(tema 3)	(ikke aktuelt)	(tema 4)

Konflikter kan i prinsippet opptre på to geografiske nivå: prosjektnivå og strategisk nivå. Prosjektnivået gjelder konfliktene av ett gitt prosjekt; et vindmølleanlegg eller et reiselivsanlegg. Dette er i første omgang de lokale konfliktene knyttet til lokalisering av anleggene, men kan også omfatte konflikter som går ut over det lokale – som utslipp til vann og luft. Det strategiske nivået omfatter i første omgang *sumvirkningene* av mange anlegg, der man summerer for et gitt geografisk område (region, landsdel eller nasjon). En variant av sumvirkninger er *kumulative* effekter, der en spesifikk effekt først oppstår når omfanget av inngrep (vindkraft eller reiseliv) overstiger en gitt grense. For alle typene av konflikter vil vi vurdere *graden* av konflikt, der vi vil skille mellom fire grader: ingen, små, moderate og store.

Det er viktig å ha med seg at prosjektet *ikke* har vært lagt opp med tanke på å belyse omfang og karakter av sumvirkninger av vindkraft overfor reiselivet. Det som prosjektet *har* hatt ambisjoner om er likevel å belyse relevansen av en slik problematikk.

Vi bruker både begrepene vindparker og vindkraftanlegg om enkeltprosjekter, forstått som noen eller et stort antall vindturbiner innenfor et avgrenset planområde, med tilhørende infrastruktur. Vi oppfatter vindkraftanlegg som et noe videre begrep enn vindparker, der vi også inkluderer tilførselsveier og kraftlinjer utenfor selve planområdet. Bransjen bruker begrepet offshore vindparker om alle vindkraftanlegg som er lokalisert i sjøen, enten det er på grunt vann nær land eller langt til havs. Vi avgrenser oss her til vindkraftanlegg på *land*, eller anlegg lokalisert på grunt vann i nærheten av land. Vi ser dermed bort fra offshore vindkraftanlegg langt fra land. *Reiseliv* er imidlertid et mer mangeartet begrep. I denne sammenhengen vil vi avgrense oss til den typen reiseliv som opptre i de områdene der det er mest aktuelt å bygge ut vindkraft i Norge; med andre ord det kystnære reiselivet.

Vindkraftinteresser

Vindkraftteknologien er i rask utvikling, og nyere vindparker har generelt høyere turbiner og ofte flere turbiner enn eldre anlegg. Vi skiller her mellom tre typer vindkraftanlegg:

1. Dagens vindkraftanlegg (driftsatte anlegg i Norge)
2. Nye vindkraftanlegg (anlegg som har fått konsesjon, men enda ikke er i drift).
3. Framtidige vindkraftanlegg, (meldte og omsøkte anlegg, og teknologi som ennå er på tegnebrettet.)

Våre intervjuundersøkelser gjelder i hovedsak den første kategorien, men noen av de planlagte vindparkene reiselivsaktørene i case studiene har uttalt seg om gjelder vindparker i kategori 2. Fremtidige vindkraftanlegg (kategori 3) blir nevnt i diskusjonkapitlet.

Moderne vindturbinteknologi er i det alt vesentlige utviklet gjennom de siste 20 år, og kan på mange måter fortsatt sies å være umoden¹⁰. Dagens vindkraftanlegg er mindre enn neste generasjons anlegg; de har gjennomgående færre turbiner, mindre installert effekt pr. turbin og dermed lavere høyde, og de omfatter mindre areal. Den største turbinytelsen som i dag kan leveres er ca. 5 MW, men det er under planlegging vindturbiner med ytelse opp mot 10 MW¹⁰. De 17 vindparkene som er driftsatt i Norge pr. 16.10.08¹¹ har gjennomsnittlig 11 vindturbiner hver. De fleste har i langt færre, men et par vindparker på mer enn 20 turbiner og Smøla vindpark med 68 turbiner trekker gjennomsnittet opp. Installert effekt varierer fra 1,2 (Utsira) til 150 MW (Smøla), med et gjennomsnitt på ca 24 MW. Det har generelt vært en utvikling mot høyere turbiner, med større produksjon. Vindparken på Vikna som fikk konsesjon i 1991 har 5 turbiner med en installert effekt på bare 0,44 MW på hver turbin, på Fjeldskår i Vest-Agder ble det gitt konsesjon til 5 turbiner i 1997, disse hadde hver en installert effekt på 0,8 MW, en navhøyde på 50 meter og 90 m rotordiameter. Vindmøllene i 2. byggetrinn på Smøla, som ble satt i drift i 2005 hadde installert effekt på 2,3 MW og en navhøyde på 70 m. Smøla vindpark er den største av vindparkene i Norge som er i drift i dag, og den er i dag også den største vindparken på land i Europa. Parken produserer ca 450 GWh i året. Statskraft fikk konsesjon i desember 2000 og siste byggetrinn ble åpnet i september 2005. De 70 meter høye turbinene har rotorblad med en diameter på 83 meter. Vindmøllene er plassert langs høydedrag i terrenget med en innbyrdes avstand mellom vindmøllene i hver rekke som varierer mellom 240 og 350 meter. Avstanden mellom rekkene varierer mellom 700 og 1000 m. Det er bygget veiforbindelse fram til alle vindmøllene. Det er lagt jordkabler i veiene fra vindmøllene til en transformatorstasjon plassert sentralt i vindparken.

Transformatorstasjonen er kombinert med et servicebygg for vindkraftverket¹². Tilknytning til nettet krevde en 29 km lang 132 kV kraftledning fra vindparken til nærmeste transformatorstasjon. Deler av ledningen ble lagt i sjø (ca 5 km), deler ble lagt i jordkabel (ca 5,5km)¹³.

Det vi over har kalt *de nye vindkraftanleggene* omfatter de 18 vindparkene som har fått konsesjon men som ikke er satt i drift høsten 2008. De nye anleggene har gjennomsnittlig 33 vindturbiner hver, og hvert anlegg produserer gjennomsnittlig 92MW (altså grovt sett tre ganger større enn dagens anlegg). Blant de nye vindkraftanleggene finner vi noen såkalte offshore anlegg, men dette er vindparker på grunt vann. Teknologien som er utviklet for land, er tilpasset forholdene i sjø og fundamenteres på havdyp ned mot ca. 25 meter. Det er kun mindre endringer i forhold til materialvalg og tilgjengelighet for service som her er nødvendig¹⁰. Offshore-parken¹⁴ Havsul I vil for eksempel ligge i et grunt havområde mellom ca 3 og 11 km fra nærmeste bebodde øy. I de nye vindkraftanleggene er turbinene gjennomgående høyere enn i dagens anlegg. Haram vindpark som fikk konsesjon i år, er for eksempel planlagt med 16 turbiner med navhøyde 90m og rotordiameter 120 (totalhøyde 150m). Havsul 1 har fått konsesjon for en installert effekt på 350 MW. Konsesjonssøknaden gjelder turbiner på 4,5 MW med en høyde på 95 m og med rotordiameter på 120 m .

Fremtidige vindkraftanlegg omfatter i denne sammenhengen de *meldte og omsøkte* anleggene, og teknologi som fremdeles er på tegnebordet. Høsten 2008 har NVE 85 meldte vindkraftanlegg inne, 12 av disse er offshore vindparker, noen med faste, noen med flytende vindturbiner. NVE har per januar 2009 nærmere 130 vindkraftprosjekter med en samlet installert effekt på ca 21 500 MW til behandling, Disse har igjen gjennomsnittlig flere turbiner og større ytelse.

Teknologi for utbygging av vindkraftverk på større havdyp med turbiner som enten er flytende eller festet på havbunnen er under utvikling. I Innovasjonsmeldingen¹⁵ hevdes det at Norge har et stort produksjonspotensial for havbasert vindkraft selv om dette ligger et stykke frem i tid, og at det gjenstår betydelige utfordringer for å utvikle en effektiv og robust offshore vindkraftteknologi. De store forventningene til denne type teknologi har i følge innovasjonsmeldingen sammenheng med at norsk næringslivs erfaring fra blant annet petroleumssektoren, fjernstyrt drift til havs og maritim virksomhet, vurderes som et godt utgangspunkt for å få frem en ny bærekraftig

¹⁰ NOU 2006: 18 Et klimavennlig Norge Miljøverndepartementet (Lavutslippsutvalget).

¹¹ http://www.nve.no/modules/module_111/netbasNVE.asp?script=8

¹² <http://www.statkraft.no/pub/vindkraft/vindparker/Smola/index.asp>

¹³ http://www.nve.no/modules/module_111/netbasNVE.asp?iCategoryID=1403&script=9&objid=-36595

¹⁴ Det kan stilles spørsmål ved riktigheten av å bruke betegnelsen "offshore" i dette tilfellet. Et mer dekkende begrep hadde kanskje vært "nearshore", men vi har valgt en pragmatisk definisjon av offshore som vindkraft som ikke står på land.

¹⁵ St.meld. nr. 7(2008-2009)Et nyskapende og bærekraftig Norge, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/nhd/dok/regpubl/stmeld/2008-2009/stmeld-nr-7-2008-2009-.html?id=538010>

næring. Vindparker plassert ute i havet (30 til 50 km fra land) vil kunne gi grunnlag for storskala kraftproduksjon, fordi det ikke begrenses av arealkonflikter, og fordi det er større og mer stabile vindressurser til havs sammenlignet med på land. På grunn av muligheten for storskala utbygging ser man også for seg at slik kraftutbygging kan bli økonomisk interessant¹⁶. I følge NTNU og SINTEF¹⁷ er et realistisk potensial på produksjon med vindmøller til havs anslått til 25 TWh innen 25 år. Dette er samme forbruk som plattformene i Nordsjøen konsumerer i dag (20 % av det totale norske strømforbruket).

Hva mener vi med reiseliv?

Det finnes mange ulike måter å kategorisere reiseliv og turisme på. NHO reiseliv opererer med tre kategorier av reiseliv i sine statistikker; yrkestrafikk, kurs og konferansetrafikk og sist men ikke minst: ferie og fritidstrafikk. Det er bare sistnevnte kategori som dekker det vi vanligvis tenker på med turisme. Det vanlig å inndeles turister i ulike undergrupper, det kan gjøres på grunnlag av hvor de kommer fra, hvordan de reiser, hvorfor de reiser, hvor lenge de reiser, hvor mye penger de bruker på å reise og så videre. Man kan også kategorisere turister på grunnlag av holdningene deres til å reise, kompetansen og reiseerfaringen deres, eller man kan kategorisere på grunnlag av alder, kjønn, familiesituasjon, etnisitet med mer. Når man kategoriserer gjør man det på grunnlag av den tenkte forutsetningen at folk med en eller flere felles ytre faktorer kan behandles som en gruppe; og dermed forventes og ha en eller flere felles behov og ønsker. Det er nødvendig i forhold til markedsføring å finne funksjonelle kategorier, og det er nødvendig for de ulike aktørene innen reiseliv og ha visse målgrupper de retter produktene sine mot. Men det er også potensielle ulemper knyttet til det å inndeles turister i segmenter. En fare er at man ikke klarer å ta høyde for endringer og nye trender. En annen at man overser turister som faller utenfor segmentene man fokuserer på. En tredje fare er at turistsegmentene kan bli reduksjonistiske i den forstand at man tenker at folk er segmentet sitt; for eksempel at en bussturist er og forblir en bussturist mens en backpacker er noe helt annet. Men hvis det er noe moderne reiseliv viser, er det at turister leker med ulike turistroller og prøver ut ulike reiseformer. En kvinne kan velge en pilgrimsvandring i Spania i en ferie, en busstur til Italia i en annen. En student kan velge backpacking i tre måneder i Asia i løpet av et semester, for så å ta en langhelg i New York til jul. Noen liker å reise på samme måten, kanskje også til samme sted hele tiden. Andre er stadig på jakt etter nye impulser, og vil gjerne prøve nye konsepter og nye steder.

For den reisende er det et vesentlig skille mellom en yrkesreise / konferansereise og en fritidsreise – selv om svært mange konferanser har sosiale programmer som inkluderer typiske turistaktiviteter, som sightseeing, ulike utflukter og restaurantbesøk. I markedsføringen av seg selv som egnet sted for konferanser og møter blir gjerne disse bonusopplevelsene et sted kan tilby den besøkende vektlagt; slik får arbeidsgiver både i pose og sekk; et godt møte og rekreasjon for sine ansatte / møtedeltagere. Dette er bare en måte turisme og konferansetrafikk overlapper på. En annen måte er at både yrkesreiser og konferansereiser kan føre til at gjesten ønsker å besøke stedet igjen i en annen rolle; kanskje vil foretningsmannen ta med seg sin kone til et idyllisk sted, eller man ønsker selv å ha bedre tid til å utforske et område som en bare har skummet fløten av. På den annen side kan en turistreise inspirere til en fremtidig jobbreise; et hotell man bor på kan være så tilfredsstillende at man velger å legge et fremtidig møte dit, en turistopplevelse i eget land kan være så eksepsjonell at man ønsker å gi den samme opplevelsen til sine utenlandske samarbeidspartnere. De ulike sidene av reiselivet flyter således over i hverandre og overlapper hverandre. Men i denne rapporten er det reisende på en frivillig fritidsreise vi ser på når vi intervjuer turister langs kysten. Når vi i casestudiene våre intervjuer folk som arbeider i eller i tilknytning til reiselivsbransjen, kommer de ulike sidene av reiselivet frem; noen som driver hotell har hovedsakelig yrkes- og konferansetrafikk, mens andre opererer med nisjeprodukter som retter seg mot relativt smale turistsegmenter. NHO Reiseliv kategoriserer reiselivsbransjen inn i fem deler; overnatting, servering, opplevelse, destinasjon og transport – hvor de fire første er organisert i NHO reiseliv¹⁸.

Problemstillingen i prosjektet handler om vindkraft, reiseliv og miljø. Det er således ikke bare tradisjonell turisme som står i fokus. Likevel er det grunn for å tro at det er turismen i tradisjonell forstand, og aktørene som arbeider med fritidsreisende som møter de største utfordringene ved vindkraftutbyggingen. Yrkes- og konferansereiser styres av en rekke strategiske faktorer som har lite med omgivelser, estetikk og miljø og gjøre – selv om dette som tidligere nevnt kan spille inn. Turisme handler i langt større grad om å tilfredsstille drømmer og følge trender – turisten er en flyktig og kresen sommerfugl som velger en annen blomst hvis den første ikke ser ut til å

¹⁶ Foredrag av Trygve Arnesen, Norwind, September 2008. <http://www.bjerknes.uib.no/filer/1087.pdf>

¹⁷ <http://www.tecpress.no/default.asp?menu=6&id=5992>

¹⁸ <http://www.nhoreiseliv.no/bransjer/>

tilfredsstillende forventningene. Hva som oppleves som bra nok, vil selvsagt variere fra turist til turist. Man kan godt tenke seg at endringer i tilbud og kvaliteter ved et sted som driver vekk et turistsegment, kan tiltrekke eller gi rom for et annet. Eksempelvis er det mange turister som storkoser seg på billige sydensteder, selv om de mer eksklusive turistsegmentene har sluttet å reise dit. Men for Norges del er det usikkert om det finnes store turistsegmenter som eventuelt kan erstatte det store antallet turister som reiser til Norge for å oppleve urørt og ren natur, og som Innovasjon Norge har innrettet markedsføringen etter. Norges sterke konkurransefortrinn i kampen om turistene ser ut til å være knyttet til landskapskvaliteter og naturopplevelser. Vi blir således stående igjen med spørsmålet, vil vindkraftutbygging gjøre at færre av de turistene *vi har best forutsetninger for å ta imot* kommer hit?

En operasjonell inndeling av reiselivsinteresser

Med bakgrunn i refleksjonene som er gjengitt over har vi i prosjektet valgt å skille mellom tre kategorier av reiselivsinteresser / -ressurser:

1. *Eksisterende*: Det vil si reiselivsaktivitet som har materialisert seg lokalt; enten som kommersiell aktivitet (reiselivsbedrifter og/eller betalende besøkende som oppholder seg lokalt) eller ikke-kommersiell aktivitet (for eksempel friluftsliv).
2. *Potensielle*: Det vil si opplevelsesressurser som ennå ikke er (fullt) utnyttet kommersielt eller ikke-kommersielt, men som altså har et potensial for å kunne bli utnyttet i reiselivssammenheng.
3. *Ideelle*: En ikke-materiell interesse knyttet til hvilket "image" eller "branding" som man ønsker å knytte til et område (Norge, region, destinasjon, lokalitet); for eksempel "uberørt natur", "tradisjonelt kulturlandskap", "aktivt storby", "historisk arkitektur" osv.

Denne tredelingen samsvarer med en tilsvarende tredeling av betalingsvillighet for miljøgoder, der man skiller mellom bruksverdi, opsjonsverdi og eksistensverdi¹⁹. De to første kategoriene gjelder betalingsvillighet for bruk (henholdsvis faktisk bruk og muligheten til bruk), mens den siste kategorien gjelder betalingsvillighet for å vite at et tilbud eksisterer (for eksempel vern av et vassdrag), uten at man nødvendigvis ønsker å benytte seg av det samme tilbudet (for eksempel oppsøke det samme vassdraget).

Vi forholder oss til våre tre typene reiselivsinteresser i vår undersøkelse. Vi har videre valgt å skille mellom ulike geografiske nivå der reiselivet manifesterer seg som en interesse:

- *Nasjonal*: altså Norge som ferieland
- *Regional*: for eksempel FjordNorge
- *Destinasjon*: for eksempel Sognefjorden
- *Lokal*: for eksempel en kommune eller en bedrift

Vi har forholdt oss til alle disse nivåene.

De to tabellene under er brukt som en uttømmende liste over aktuelle eksisterende reiselivsinteresser. I den første tabellen har vi vist kjerneaktiviteter i reiselivet - overnatting, servering og transport - der vi videre har prøvd å få fram forskjeller mellom to varianter av disse; én der natur (og kultur) er antatt å ha mindre verdi som ressurs for rekruttering av gjester og en der vi har gjort den motsatte antakelsen. Poenget i denne sammenhengen er en hypotese om at for de kjerneaktivitetene der vi har antatt at natur (og kultur) er en viktig del av reiselivsproduktet, vil også sårbarheten for inngrep av den typen som vindkraftanlegg representerer være større enn for den andre varianten.

Tabell 2 Kjerneaktiviteter i reiselivet

Type næringsaktivitet	Grad av natur og kultur som opplevelseselement	
	Lav	Høy
Kommersiell overnatting	Tradisjonelt hotell og overnattingstilbud	Historiske hotell, overnatting på gardstun, overnatting på fyr m.m.
Servering	Tradisjonell restaurant og kafé	Spisested som i særlig grad vektlegger natur eller kultur
Kommersiell transport	Ordinære transportmidler	Transportmidler med høyt opplevelsespotensial

¹⁹ Førsum og Strøm, (1994)

I tabellen under har vi så tatt med den fjerde typen kjerneaktivitet – nemlig opplevelser – som så er oppdelt i fire underkategorier, der den siste er i grenseland for kommersielt reiseliv. Her har vi videre forsøkt å skille mellom kultur- og naturrelaterte opplevelser, ut fra hypotesen at det er den siste varianten som er mest sårbar overfor inngrep som følger med etablering av vindkraftanlegg. Mange opplevelsprodukt er likevel sammensatt av både natur- og kulturopplevelser, kulturminner og bebyggelse er en del av landskapsopplevelsen, samtidig er natur og landskap en viktig ramme rundt mange kulturopplevelser.

Tabell 3 Opplevelsressurser disponible for turister i kommunen

Type næringsaktivitet	Hovedforankring av opplevelsproduktet	
	Kultur	Natur
Institusjoner	Museum, teater m.m.	Nasjonalparksenter, naturinformasjonssenter
Hel- og halvkommersielle virksomheter	Galleri, suvenirbutikker m.m. og produksjon og omsetting av lokal mat	Guidete turer, fisketurer, båtutleie og annen organisert aktivitet
Tidsavgrensede arrangement	Festivaler, spel	Ekstremsport, turarrangement m.m.
Selvorganisert aktivitet	Sightseeing	Friluftsliv, sightseeing

Vi har videre forsøkt å belyse konsekvenser av vindkraftanlegg i forhold til *potensielle* reiselivsinteresser²⁰. I denne sammenheng er det de potensielle reiselivsinteressene knyttet til opplevelseskvaliteter i natur- og kulturlandskap som er særlig relevante, fordi det er disse ressursene som sannsynligvis er mest utsatte ved vindkraftutbygging. Vi gjør dermed en avgrensing i forhold til rene kulturtilbud som museer, gallerier osv. Vi gjør også en avgrensing i forhold til menneskelige ressurser og infrastruktur, ut fra resonnetet at dette er faktorer som kan endre seg relativt omfattende på kort tid. Selv med disse avgrensingene er det i utgangspunktet en krevende oppgave å kartlegge potensielle reiselivsressurser. Etterspørselen etter ulike aktiviteter og opplevelser er i stadig endring. De senere årene har det dukket opp mange nye reiselivstilbud ved kysten (som organiserte kajakkture, havørnsafari, hvalsafari, firsafari, øyhopping) og det er vanskelig å forutse hvilke landskapskvaliteter som kan komme til å danne utgangspunkt for fremtidige reiselivsprodukt. Dessuten finnes det mange eksempler på at flinke og målbevisste aktører har fått til gode tilbud basert på helt dagligdagse natur- og kulturkvaliteter som normalt ville blitt oppfattet å ha liten verdi i reiselivssammenheng. På den andre siden kan natur- og kulturlandskap med uvanlige kvaliteter forbli uutnyttet fordi de menneskelige ressursene mangler, eller fordi området ligger for langt fra større transportårer osv. Videre kan det være slik at menneskelige inngrep kan øke den reiselivsmessige verdien av natur som i utgangspunktet har hatt begrensede tekniske inngrep. Ett slik eksempel er Atlanterhavsveien, som er blitt en viktig reiselivsressurs. Vi har likevel prøvd å gjøre en vurdering av potensielle reiselivsressurser, fordi vi tror dette er et interessant element i konflikten mellom reiseliv og vindkraft. I vurderingen har vi støttet oss på lokale vurderinger og utredninger om reiselivspotensialet i kommunene, intervjuer med reiselivsaktører i kommunene og på kartlagte natur- og kulturverdier som er vurdert som regionalt og nasjonalt verdifulle, slik som:

- Områder som er vernet, eller foreslått vernet, etter naturvernloven, viltloven og kulturminneloven.
- Naturtyper, kulturlandskap og arter som er høyt prioriterte i nasjonal eller regional sammenheng.
- Arter som har spesiell betydning for jakt og annen høsting
- Større, sammenhengende områder uten større tekniske inngrep (INON)

Den siste kategorien av reiselivsinteresser og –ressurser er de såkalte *ideelle* interessene. Konkret knytter dette seg til interesser og ressurser slik de blir kommunisert i markedsføringen av reiselivet. Disse må selvsagt i stor grad reflektere faktiske forhold. Markedsfører man fiskemuligheter må det faktisk være mulig å få fisk på den aktuelle destinasjonen. Samtidig er det klart at man også kan markedsføre mer allmenne ideer og verdier, som "ro" eller "urørt natur". Dette er verdier som det er vanskeligere å knytte direkte til et konkret reisemål, og selv om man blir enig om at for eksempel "urørt natur" skal være den verdien man generelt ønsker å markedsføre, så er det ingen som forventer at alle reisemål som omfattes av en slik markedsføring faktisk skal være urørt. Samtidig

²⁰ Det er prinsipielt vanskelig å kartlegge potensielle reiselivsinteresser. Vi har valgt en tilnærming der vi kartlegger fysiske ressurser og vurderer hvorvidt disse kan tenkes å ha en verdi i reiselivssammenheng. En alternativ – eller supplerende – inngang kunne vært å kartlegge de menneskelige ressursene ut fra erkjennelsen at det ofte er forekomsten av "ildsjeler" med innovative evner som er det sentrale her; og at de menneskelige ressursene i mange tilfeller kan være viktigere enn de fysiske ressursene (jf betegnelsen "lage gull av gråstein").

kan det ikke være slik at det ikke fins noen form for urørt natur; da risikerer man å bli avslørt for å drive med "falsk" markedsføring.

Norges fremste aktør når det gjelder branding og markedsføring av Norge er Innovasjon Norge. Hovedeier er Nærings- og handelsdepartementet. Selskapet forvalter også midler for Kommunal- og regionaldepartementet, Fiskeri- og kystdepartementet og Landbruks- og matdepartementet. I 2004 overtok Innovasjon Norge oppgavene til Statens nærings- og distriktsutviklingsfond (SND), Norges Eksportråd, Statens Veiledningskontor for Oppfinnere (SVO) og Norges Turistråd. Innovasjon Norge innleder selv sine sider om reiseliv slik²¹:

Innovasjon Norge skal bidra til økt verdiskaping i reiselivsnæringene og øke kjennskapen til Norge som reisemål. Dette gjøres ved å ta tak i markedenes behov som er styrende for hvordan vi i sammen med reiselivsnæringen skal øke kjennskapen, kunnskapen og attraktiviteten til Norge som reisemål. Markedenes behov er også styrende for hvordan vi skal drive produktutvikling

Det primære for Innovasjon Norge er således ikke å selge det vi måtte ha til de som vil ha det; men å ta utgangspunkt i aktuelle markeder, og prøve å selge dem det vi tror *de vil ha* på en best mulig måte. I 2005 gjennomførte Innovasjon Norge en merkevareundersøkelse. Analysen viste at Norge hører inn under hovedkategorien naturbaserte opplevelser, og underkategorien nordiske og alpine naturopplevelser. Hovedkonkurrentene våre i dette markedet er i første rekke Sverige og Finland. I tillegg er Canada, Alaska, Østerrike og Sveits sterke konkurrenter. Konklusjonene fra undersøkelsen var at Norge bør ta sikte på å profilere seg som et land med muligheter for opplevelser i vakker og ren natur, aktive naturopplevelser, opplevelse av lokal kultur og levemåte, samt et godt vertskap. Basert på dette er det pekt ut fire opplevelsesområder som skal være spydspisser i profileringen av Norge: fjord- og fjell- landskapet, kysten og kystkultur, fjell og villmark og det arktiske Norge. Dette danner grunnlaget for Merkevaren Norge og den nye grafiske profilen for markeds kampanjer som Innovasjon Norge har utviklet i samarbeid med reiselivsnæringen.

Figur 2 Den nye grafiske profilen for markedsføring av Norge som er utviklet av Innovasjon Norge i samarbeid med reiselivsnæringen

For å nå frem med budskapet om Norge, er det viktig at innsatsen rettet mot merkevarebygging og markedsføring er langsiktig, enhetlig og stabil²².

Innovasjon Norge fremhever foruten Norges innenlandsmarked femten markeder de har valgt å prioritere sin markedsføringsstrategi mot: Sverige (det største utenlandsmarkedet), Danmark (særlig viktig om vinteren), Tyskland (har en trend mot det friske og nordiske), Nederland, Frankrike, Italia, Spania, Storbritannia, USA /

²¹ <http://www.innovasjonnorge.no/system/Globale-snarveier/Reiseliv/>

²² Nærings- og handelsdepartementet, 2007: Verdifulle opplevelser. Nasjonal strategi for reiselivsnæringen.

Canada, Polen, Russland (begynner å bli et viktig marked for Norge), Kina (Norge har en sterk posisjon på dette markedet), Japan, Sør Korea og India (det hurtigst voksende markedet i verden)²³. Innovasjon Norge retter ulike kampanjer mot de ulike markedene – men organisasjonen arbeider samtidig for å utvikle merkevaren Norge som et enhetlig konsept. Om merkevaren Norge skriver de:

*Merkevaren Norge og markedenes ønsker og behov er samtidig viktige rettesnorer for innovasjon og utvikling i reiselivsnæringene. Vi må holde det vi lover våre gjester. **Friskhet og sterke opplevelser i vakker og ren natur** er essensen i Norges merkevare. Norges visjon er å være det nordiske landet som byr på de sterkeste og mest attraktive opplevelsene i vakker og ren natur. Norge tilbyr "Naturbaserte Ferieopplevelser", det er her Norge har sin konkurransekraft.*

Videre omtaler Innovasjon Norge verdiene knyttet til "Merkevaren Norges" på følgende måte²⁴:

Frisk: Det friske, friskhet, sunn, fersk, ny, nyoppdaget, uspolert, ren, forfriskende, kjølig, vital, levende, "ikke-kunstig", autentisk, spenstig

Ekte: Det naturlige, ekte, autentiske, genuine, ærlige og uålele

Vennlig: Imøtekommende, gjestfri, empatisk, hjelpsom, sympatisk

Nyskapende: Kreativ, spennende, overraskende, moderne, fremtidsrettet

En ferie i Norge skal først og fremst tilby opplevelser til gjester som ønsker opplevelser i vakker og ren natur, opplevelse av lokal kultur og levemåte og aktive naturopplevelser. Norge skal fylle gjestens behov for å få ladet batteriene, få ny energi og berikelse.

Reiselivsnæringen og Innovasjon Norge har også formulert et kommunikasjonskonsept: Powered by nature²⁵:

Mer enn noe annet land er Norge og nordmenn formet av samspillet med naturen. I Norge opplever du hvordan nordmenns hverdag og deres historie, samfunn, kultur og næringsliv henter, og har hentet, sin kraft og energi fra mektig natur, naturkrefter og enestående naturfenomener.

De sterke opplevelsene du får når du utforsker de spektakulære fjordene, de arktiske naturfenomenene, den fantastiske kysten og kystkulturen, den urørte, endeløse fjellheimen og villmarken. Den rene og klare luften og lyset vil gi deg ny energi og livsgnist.

Det viktigste i branding av Norge er og blir *naturen*, med fjord og fjell i en særklasse. Hvis vi legger merkevarens verdier over dette ser vi at kvaliteten *autentisk* fremheves sterkt – det er her således snakk om ubearbeidede råvarer som skal selges, av vennlige nordmenn, gjerne på en spennende og moderne måte.

Markedsføring innenfor egne grenser har tradisjonelt vært reiselivsnæringens eget ansvar med til dels betydelige innslag av fylkeskommunale og kommunale midler. Landbruks- og matdepartementet har siden 2003 øremerket midler til markedsføring av Norge i Norge, og fra 2007 ble det åpnet for at også bevilgningen fra Nærings- og handelsdepartementet kan benyttes til profilering av Norge. Det er to store markedsføringskampanjer i Norge: Bygdeturismekampanjen og Norgeskampanjen. Bygdeturismekampanjen har hovedfokus på markedsføring og profilering av småskala reiselivsbedrifter i bygde-Norge. Norgeskampanjen tar sikte på å skape oppmerksomhet og interesse for Norge som ferieland for personer som er bosatt i Norge.

Selv om det er etablert en nasjonal merkevare for Norge som feriemål, og det brukes store ressurser på å få til et visst minimum av felles profilering av norsk reiseliv, vil det alltid være til dels store variasjoner mellom ulike segmenter og ulike regioner både når det gjelder grad og tydelighet av merkevareetablering og innholdet i merkevaren. I noen tilfeller kan det også være konflikter mellom innholdet i en gitt lokal merkevare og den nasjonale merkevaren. Det vi likevel har tatt utgangspunkt i for vår analyse er innholdet i den nasjonale merkevaren og tatt for gitt at det er denne som "gjelder" i reiselivet.

²³ <http://www.innovasjonnorge.no/Satsinger/Reiseliv/AKTIVITETER-2009/Markeder/>

²⁴ <http://www.innovasjonnorge.no/Satsinger/Reiseliv/Merkevaren-Norge/>

²⁵ <http://www.innovasjonnorge.no/Satsinger/Reiseliv/Merkevaren-Norge/>

Kunnskapsoversikt

Innledning

Den internasjonale litteraturen som fokuserer spesielt på forholdet reiseliv og vindkraft er begrenset, men vi må ta forbehold om at det kan finnes undersøkelser vi ikke har funnet frem til. Formålet med litteraturgjennomgangen har vært å skaffe en viss oversikt over hvilke type undersøkelser som er foretatt innenfor dette temaet, og i hovedtrekk hvilke resultater de er kommet fram til. Prosjektet har ikke gitt rom for en fullstendig kartlegging eller grundig kritisk gjennomgang av foreliggende litteratur. Gjennomgangen av litteratur ble avgrenset til nyere undersøkelser som omhandler forholdet mellom reiseliv og vindkraft, og resulterte i en omtale av 23 relevante publikasjoner. Antallet undersøkelser er imidlertid høyere, siden flere av publikasjonene omtaler resultater fra andre, tidligere undersøkelser. I tillegg har vi omtalt noen interessante publikasjoner som bare indirekte er relevante for diskusjonen om reiseliv og vindkraft. Publikasjonene omfatter hovedfags- og masteroppgaver, artikler, rapporter, bøker og utredninger. Det er gjennomført en del undersøkelser i Nord-Tyskland, Danmark, Sverige og i Skottland. De tyske og danske undersøkelsene har trolig begrenset overføringsverdi fordi vindkraftutbyggingen foregår i et flatt, kultivert og langt mer urbanisert landskap enn den norske kysten. Erfaringene fra Skottland og Sverige har trolig større overføringsverdi fordi naturen er mer sammenlignbar med den norske, og fordi de aller fleste tilreisende turister, på tilsvarende måte som i Norge oppgir at landskapet og naturen er viktig i deres valg av Skottland som feriemål²⁶. I Skottland, der det har foregått en betydelig vindkraftutbygging er debatten polarisert, og flere grupper definerer seg som motstandere av vindkraftutbygging av hensyn til landskapet og turisme i rurale områder. I Sverige er det gjennomført noen større undersøkelser, en med fokus på vindkraftutbygging i fjellet, en fra kysten. De norske undersøkelsene omfatter noen relativt enkle spørreundersøkelser og et par masteroppgaver. Noen mer omfattende undersøkelser med drøfting av vindkraftens betydning for reiselivet i Norge har vi ikke funnet. En del av de spørreundersøkelsene som er gjennomført blant turister, og som det vises til i annen litteratur, holder ikke forskningsfaglig kvalitet når det gjelder å redegjøre for forutsetninger, begrep og metoder eller bearbeiding av resultatene. I en mye referert skotsk rapport (MORI 2002) kvantifiseres for eksempel data av utvalg som egentlig er for små til slik kvantifisering. Flere av disse undersøkelsene er bestilt av enten vindkraftinteresser eller reiselivet, og ikke gjennomført av forskere. Vi har forsøkt å vurdere kildene kritisk og har unnlatt å referere undersøkelser der det åpenbart var grunn til å være kritisk til resultatene. Et problem her har vært at mange rapporter gjengir andre rapporter, slik også vi gjør nedenunder. Metodiske diskusjoner, definisjoner og modifierende betraktninger som kan ha vært til stede i førstehåndsdokumentet, har de i de fleste tilfeller forsvunnet helt når data gjengis i annenhåndsdokumentet. Gjennomgangen av de ulike dokumentene er gjengitt i vedlegg 1.

Oppsummering kunnskapsstatus

Vi har ikke funnet dokumentasjon på at vindkraftutbygging så langt har ført til alvorlige negative eller betydelige positive økonomiske konsekvenser for reiselivet lokalt. Denne konklusjonen bygger i hovedsak på The Scottish Government (2008), som hevder dette på grunnlag av 40 studier i flere land. Vi har ikke funnet undersøkelser i Norge som tilbakeviser dette. Den skotske rapporten peker på at mange av de stedene der negative konsekvenser kunne ha oppstått har vindkraftverk ikke fått tillatelse. Konklusjonen kan imidlertid ikke tolkes dit at ikke slike konsekvenser kan komme til å inntreffe.

Den generelle holdningen turister i Norge har til satsing på vindkraft i Norge er i hovedsak positiv eller nøytral. Tallene tyder på at de svært eller uforbeholdent positive utgjør omkring ¼ av de spurte. De klart negative utgjør omtrent like mange og den største gruppen (ca 50 %) er nøytrale eller ambivalente. Konklusjonen bygger i hovedsak på to norske undersøkelser (Heggheim 2007 og Melby og Mork 2005). En skotsk undersøkelse (VisitScotland2002) bekrefter konklusjonen, mens tall fra Tyskland viser en større andel positive (Hilliweg og Kull 2004).

Blant turister på ferie i Norge mener en betydelig andel at vindturbiner påvirker landskapsopplevelsen negativt. Tallene varierer naturlig nok i de ulike undersøkelsene, avhengig av omfanget av vindkraftutbygging og landskapet de er oppført i, dessuten etter hvordan spørsmålet er stilt. En norsk undersøkelse viser at turistene

²⁶ 92 % of visitors stating that scenery was important in their choice of Scotland as a holiday destination, the natural environment being important to 89 % of visitors (Tourism Attitudes Survey 2005).

fordeler seg i tre nokså jevnstore grupper av de som er positive, negative og nøytrale, men med en liten overvekt på den negative siden (Mellby og Mork 2005). Tall fra Skottland viser noe lignende, at 20 – 30 % av turistene foretrekker landskap uten vindturbiner (The Scottish Government 2008). Tyske undersøkelser viser en enda større overvekt av de som mener vindturbiner påvirker positivt (Hilliweg og Kull 2004).

Norske turister reagerer mer negativt på vindturbiner i landskapet enn utenlandske tilreisende (Melby og Mork 2005). I Skottland finner man det samme, at de tilreisende reagerer mindre negativt enn de skotske turistene (The Scottish Government 2008).

Hvordan turister opplever vindparker i landskapet ser ut til å være influert både av deres syn på vindkraft som framtidsrettet energiforsyning, og om de vant til vindturbiner. En positiv holdning til vindkraft som fremtidsrettet energiproduksjon påvirker synet på vindturbiner i landskapet positivt, det samme gjør det å være vant til å se vindturbiner der de bor. (Melby og Mork 2005) (The Scottish Government 2008).

Turistenes holdninger til planlagte eller mulige vindkraftutbygginger viser stor variasjon. Dette har trolig sammenheng med hvor omfattende utbyggingsplanene er, hvordan planene presenteres, og hvor utbyggingene er planlagt. 6 ulike studier varierer andelen turister som mener at en utbygging er negativt fra 8-90 %. Det laveste tallet er fra undersøkelse utført for vindkraftbransjen og det høyeste for motstandere av utbygging.

Øket grad av vindkraftutbygging (øket synlighet fra de attraksjonene de besøker, hvor hyppig man opplever vindkraftanlegg, eller hvor store vindparkene er) fører til økning i andelen turister som er negative. De mest nøytrale tallene tilsier at 30-70 % av turistene er negative, avhengig av omfang på utbyggingen (Bjørnstad 2006, Melby og Mork 2005).

Det store flertallet av turister oppgir at vindkraftutbygging ikke vil påvirke deres fremtidige besøk i området. I de nyere norske undersøkelsene oppgir over halvparten at vindkraftutbygging ikke vil påvirke deres valg av destinasjon. I underkant av 10 % oppgir at de sannsynligvis ikke vil besøke området igjen dersom det bygger vindkraftverk, mens omkring 20 % svarer at det er mindre sannsynlig at vil besøke området igjen (Melby og Mork 2005, Aamot 2005, Heggheim 2007). Tallene i ulike undersøkelser vil naturlig nok variere etter hvor omfattende utbygging de ser for seg, hvordan spørsmålet er stilt, og hvilket område det er snakk om. Andelen turister som i ulike internasjonale undersøkelser sier at de sannsynligvis ikke vil besøke et område dersom det bygges ut med vindkraft, varierer fra 2-26 % (Johnsen 2005).

Negative visuelle effekter av vindmøllene og kraftledningene er turistenes største bekymring ved vindkraftutbygging. Turister som er spurt om dette reagerer mer negativt på kraftlinjer enn på vindmøller (Johnsen 2005, Melby og Mork 2005, The Scottish government 2008, VisitScotland 2002). Mange er også bekymret for inngrep i urørt natur og påvirkning på fuglelivet. (Melby og Mork 2005, VisitScotland 2002).

Vindkraftverk har begrenset potensial som turistattraksjoner. Skotske undersøkelser har vist at fra 60-80 % av turistene sier seg interessert i å benytte et besøks- eller informasjonssenter som inkluderer tilrettelagt tur på et vindkraftverk (MORI 2002, VisitScotland 2002). Det anses imidlertid som sannsynlig at denne andelen vil reduseres når vindkraft blir vanligere og dermed mindre "eksotisk" (The Scottish government 2008).

Holdninger til vindkraft blant turister langs norskekysten

Metode

I *holdningsundersøkelsen* valgte vi en kvalitativ metode med dybdeintervjuer for bedre å få fram dybde og kompleksitet i informantenes holdninger enn det en spørreskjema-basert undersøkelse kunne gi. Vi forsøkte i størst mulig grad å intervju turister på steder der vindkraft er relevant, og å oppnå en spredning av intervjuobjektene med hensyn til alder og nasjonalitet. Vi forsøkte å få fram turistenes holdninger både til vindkraft generelt, og til opplevelsen av vindkraft i norske kystlandskapet. Et viktig poeng ved denne metodiske inngangen er at vi får en dypere innsikt i de holdninger og resonnementer som respondentene har enn ved en spørreskjema basert undersøkelse. Vi får også i langt sterkere grad testet "oppriktigheten" hos respondentene; altså om de svarer det de faktisk mener. Samtidig er det slik at vi må bruke andre måter å generalisere på enn det som gjøres i kvantitative undersøkelser. Vi kan ikke basere oss på rene optellinger av antall respondenter som har et gitt standpunkt. Materialet kan istedenfor brukes til å drøfte konsekvensene i forhold til prosjektets problemstillinger av de holdningene og synspunktene som kommer til uttrykk fra respondentene.

I den opprinnelige prosjektbeskrivelsen var det innbakt en undersøkelse av turistenes holdninger til vindkraft på Hurtigruten. Denne undersøkelsen ble i samråd med styringsgruppen utvidet til å inkludere en bredere gruppe turister som bruker kysten. Kontekst for undersøkelsen ble dermed utvidet fra kun Hurtigruten til å også inkludere campingplasser, rorbuer og gjestehavner langs kysten. Disse kontekstene ble valgt fordi turister som bruker dem nettopp har valgt å feriere ved kysten og nær naturen, samtidig er turister på slike arenaer relativt tilgjengelige. I og med at denne delen av prosjektet ser på turistenes holdning til vindkraft langs norskekysten generelt, og ikke intenderer å fokusere på kontroverser knyttet til et spesifikt område, valgte vi å intervju turister fra Lindesnes i sør til Nordkapp i nord. På grunnlag av tidsmessige og økonomiske rammer ble feltarbeidet avgrenset til tre uker med reiser og overnattinger i aktuelle kontekster; områder der det er eller kan tenkes å komme vindparker. Reisen med Hurtigruten ble delt i tre etapper. Slik ble det flere overnattinger på land, og opphold ombord på tre ulike Hurtigruteskip ga et større utvalg av turister.

På campingplasser og rorbuer orienterte vi resepsjonen/eier om forskningsprosjektet, og i mange tilfeller snakket vi en god del med disse, som representanter for næringen. Tillatelse til å gjennomføre intervjuer med turistene på Hurtigruten var gitt på forhånd av direktøren for rederiet. Vi henvendte meg til turistene direkte og spurte om han / hun / de kunne tenke seg å svare på noen spørsmål i forbindelse med et forskningsprosjekt som handler om vindkraft og turisme. Turistene fikk informasjon om hvor mange vindparker det er i Norge i dag, hvor mange som er under bygging og at flere er konsesjonssøkt / planlagt. Vi fortalte også at regjeringen ønsker å satse på vindkraft. Vi prøvde å vise respekt for turistens tid. Det er ikke gitt at en turist på ferie ønsker å bruke tid på et forskningsprosjekt. Vi tok hensyn til at turistene ikke ble forstyrret i viktige turistaktiviteter (som da Hurtigruten kjørte inn i Geirangerfjorden) eller mens de inntok måltider. Noen dager har turistene på Hurtigruten veldig tett program fordi det er mange stopp og ekskursjoner de skal være med på. Campingturister skal gjerne pakke sammen telt, vaske opp og pakke bil før de kjører videre til neste sted. Men når det var tid og rom for det, viste mange turister stor entusiasme for å komme med sine holdninger, tanker og erfaringer knyttet til vindkraft og turisme. Noen fordi de var tydelig engasjerte i emnet, andre fordi de syntes det var kjekt å snakke med en nordmann. Det å svare på spørsmål fra turistene, eller diskutere noe som turistene er interessert i er en rimelig motytelse mot at turistene vederlagsfritt gir av sin tid og sine tanker til oss. Slik kunne et intervju ta ganske lang tid, men de fleste intervjuene tok mellom en halv time og en time.

Primærmaterialet består av intervjuer med 73 turister, intervjuet alene eller to og to. Turistenes alder, nasjonalitet, kjønn, feriested og ferieform er registrert. Litt færre enn halvparten av turistene er rorbu, hytte, bobil, telt, campingvogn og småbåtturister, resten er Hurtigruteturister. I praksis henvendte vi oss til alle som virket tilgjengelige på et gitt sted, og reiste videre til et annet sted hvis det ikke var tilgjengelige turister. Når flere turister var tilgjengelige samtidig, slik det ofte var tilfelle på Hurtigruten, søkte vi å oppnå bredde i alder og nasjonalitet²⁷. Informantene i primærmaterialet er 1/3 nordmenn, 1/3 tyskere og engelskmenn, noen nederlendere og franskmenn, et par østerrikere, italienere, svensker, dansker, amerikanere, australiere – og en kineser. Navn og

²⁷ Vi skulle gjerne ha intervjuet flere amerikanere, da de er et turistsegment som betaler svært mye for å komme hit, og de er kjent for å være et kresent segment. Dessverre var det svært få amerikanske turister ombord på skipene vi besøkte. Det var, for meg, overraskende mange spanske, franske og italienske turister ombord på et av Hurtigruteskipene. Dette skyldes en bevisst strategi fra rederiets side; de har egen guide ombord som orienterer på disse språkene, i tillegg til den ordinære guiden som betjener de engelske, tyske og norske gjestene.

bosted er ikke registrert. Materialet inneholder ikke sensitive data. Turistene har full anonymitet. For å underbygge anonymiteten deres vil vi ikke referere til det konkrete stedet, tidspunktet eller det spesifikke skipet der hver enkelt turist ble intervjuet. Intervjuene kretser rundt ti hovedspørsmål. Spørsmålene ble noe modifisert etter de første dagene i feltarbeid. I noen få tilfeller fylte turister ut svar på skjema med spørsmål selv, men vi fant at med unntak av situasjoner med store språkproblemer, så ble informasjonen fyldigere og mer "to the point" når vi skrev notater fra samtalen med turisten. I tillegg til primærmaterialet resulterte feltarbeidet i en feltdagbok, der relevante samtaler med turister og aktører som arbeider innen reiseliv er notert. Disse samtaler refererer vi til der det er relevant.

Vi har valgt å skille mellom de norske og de utenlandske turistene når vi går gjennom svarene deres. Dette fordi det er vanlig å skille mellom norske og utenlandske turister som to ulike segmenter, men også fordi det er grunn til å tro at de norske turistene har mer kunnskap om norske forhold, og en annen forståelse av vindkraftutbyggingen her enn de utenlandske turistene har.

Denne undersøkelsen gir et nyansert bilde av hvilke oppfatninger turister med ulik alder, nasjonalitet og ulik kjennskap til vindkraft har til vindkraft i Norge. Turistene har i utgangspunktet bare en ting felles; de har valgt å feriere i norsk kystnatur.

Oppsummering holdningsundersøkelse

Intervjuene viste at turister i stor grad er fortrolige med dagens klimadebatter. På spørsmål om *hva de mente om vindkraft generelt* sa svært mange av de utenlandske turistene, og en del av de norske, at de var positive til vindkraft som ren, fornybar energi. Mange var likevel forbeholdne og viste til inngrep i landskapet, effekter på fuglelivet og støy som ulemper med vindkraft. Flere pekte på at vindparker må plasseres med omhu, og at det ikke bør bli for mange anlegg. Nesten ingen av de norske turistene var udelte begeistret for vindkraft. De utenlandske turistene som hadde en ambivalent holdning til vindkraft vurderte stort sett vindkraft som miljøvennlig i et klimaperspektiv, men skadelig for natur og landskap lokalt. Blant de norske var det også en del som var ambivalente eller negative til vindkraft i et energi- og klimaperspektiv. Flere mente at vi bruker for mye strøm, og ikke alle var overbevist om at vi trenger mer energi. De fleste ga imidlertid uttrykk for en overbevisning om at vi trenger mer kraft; spørsmålet blir hvilken kraft, og hvilke inngrep vi kan tolerere. Mange vil heller ha utbygging av annen fornybar energi (bølgekraft og solkraft, småkraftverk, opprusting av vannkraftverk) eller gasskraft. En nevnte også atomkraft. Blant nordmennene var det ganske lik fordeling mellom dem som var positive, skeptiske eller negative. Blant utlendingene var forholdet annerledes; de fleste var positive, en god del tåler noe vindkraft mens noen få ikke ville ha vindkraft. Det er interessant at mange av de utenlandske turistene pekte på støy som en viktig miljøulempe ved vindkraft, for det er de visuelle effektene det ofte fokuseres på relatert til turisme.

På spørsmål om *hvorfor de har valgt å feriere i Norge* framhever alle de utenlandske turistene natur og landskap som en viktig grunn. Både blant unge og eldre som er i Norge for første gang blir naturen sterkt understreket. Andre ting som nevnes som viktig for valget av Norge som feriested er roen og stillheten, muligheten for fiske eller andre aktiviteter i naturen, det svale sommerklimaet, at det er lite folk her og lite organiserte aktiviteter. Det var påfallende at ikke en av de spurte nevnte kulturlivet eller byene i Norge som motivasjonsfaktor for å reise hit. Norske turister langs kysten understreker ikke naturen spesielt som motivasjon for å feriere i Norge, men mer at det er kjekt å være i Norge generelt. Nordmennene på Hurtigruten er mer eksplisitte på at de vil se naturen enn de norske turistene på land.

De aller fleste nordmennene som ble spurt om *hvilke inngrep i naturen de misliker som turist* nevnte noe de mislikte, og kraftlinjer sto øverst på listen hos de fleste. Mange nevnte også steinbrudd og vindparker. Andre inngrep som ble nevnt var store veianlegg, sår etter bygging, regulerte vann og gjengroing. Blant de som ble intervjuet på Hurtigruta ble Snøhvitanelegget, og de mange stygge havnene og lagerbyggene nevnt. Det var større variasjon i synet på naturinngrep blant de utenlandske turistene, og ganske mange oppga at det ikke var inngrep her som de reagerte på. Flere nevnte at det var lite inngrep i Norge i forhold til hjemlandet. En del oppga kraftlinjer og vindparker som negativt for opplevelsen. De reisende på Hurtigruta ser en del industrianlegg underveis og noen reagerte på det, men andre ikke hadde noe imot å se industri.

Turistene ble spurt om *de hadde sett vindturbiner i Norge og hvordan de reagerte på det*. Omtrent en tredjedel av turistene vi snakket med hadde ikke sett vindturbiner i Norge. Blant de utenlandske turistene var det få som oppga at de reagerte negativt på å se vindturbiner i norsk natur. Noen hadde en avslappet / likegyldig holdning til vindparker. Noen var begeistret. Flere sa at de ikke tenker over vindturbiner fordi de er så vant til dem hjemme.

Mange mener imidlertid at det ikke bør være for mange vindparker, og har oppfatninger om hvor vindparkene bør lokaliseres. De som er kan betegnes som skeptiske eller negative til vindturbinene de har sett var norske turister. På spørsmål om *hvordan vindparker bør lokaliseres* svarer majoriteten av både de norske og utenlandske turister at de foretrekker noen få, store vindparker, mens andre tror det er bedre med flere små vindparker. Det virker som de aller fleste, inklusive de som er meget positive til vindkraft, ønsker å se lite til dem – de har bare ulike oppfatninger av hvordan man oppnår dette. Både norske og utenlandske turister er opptatt av at vindturbiner ikke bør plasseres i og ved turistattraksjoner og steder der turister ferdes. På spørsmål om *hvor vindparker ikke bør plasseres* svarer norske turister eksempelvis: ikke nær vernede områder og langt fra kulturminner, fyr og lignende, ikke i naturparker, friluftsområder eller i vakker natur, ikke i turistforeningens områder, ikke i populære turistområder. Det største skillet mellom de norske og de utenlandske turistene går på at mange utlendinger argumenterer for å sette vindparkene nær eksisterende bebyggelse/industri, noe bare en av nordmennene argumenterer for. Når vi ser dette i sammenheng med hva turistene mener om vindkraft generelt, viser det seg altså at utlendingene, som er de som er mest positive til vindkraft, samtidig er dem som i sterkest grad argumenterer for at vi må bevare uberørt natur. Nordmennene, som ikke er så positive til vindkraft, er mer opptatt av at vindkraften plasseres der de ikke bor eller ferdes selv.

På spørsmål om *det ville påvirke deres valg av reisemål* hvis det ble bygget vindparker der, var det mange sterke meninger, og ofte uenighet innad i par som reiste sammen. Det var ikke alltid sammenheng mellom generell holdning til vindkraft og holdningen til å ha vindparker på sin destinasjon. Norske turister oppga i større grad enn utenlandske at vindkraftutbygging ville påvirke deres valg av reisemål negativt. Noen av både de norske og utenlandske turistene sa at de ville velge et sted uten vindkraftutbygging. Blant resten av turistene, både de utenlandske og de norske, var det omtrent like mange som mente at vindparker ikke ville påvirke deres valg av reisemål som de som mente at de kunne akseptere noe vindkraftutbygging. Mange av de som kunne akseptere litt vindkraftutbygging var veldig nøye med å understreke at de mente litt.

Vi forsøkte å finne ut hvordan turistene vurderte *utbygging av en vindpark i forhold til et større turistanlegg*, både visuelt og miljømessig. Mange av turistene opplevde dette som et dilemma, noen trakk også hensyn til lokalbefolkningen inn i vurderingene. Et svensk par foretrakk for eksempel å se en vindpark, men de trodde et turistanlegg vil være best for lokalbefolkningen. Andre foretrakk vindparker fordi de er bra for miljøet. Også når vurderingene avgrenses til det visuelle kom turistene til motsatte konklusjoner. For eksempel mente et par at begge deler er inngrep i naturen, men turistanlegget kan legges fint i naturen, mens det er vanskelig å skjule en vindpark. Et annet par foretrakk et turistanlegg og understrekte at turistanlegg kan være veldig stygge, samtidig som en vindpark kan være veldig elegant. . Av utlendingene foretrakk omkring halvparten en vindpark, oftest begrunnet med at det ville være best for miljøet. Ingen av nordmennene foretrakk å se en vindpark framfor et turistanlegg, selv om flere antok at vindparken ville være best for miljøet.

Under halvparten av de utenlandske turistene sa at kunne *tenke seg å besøke en vindpark som er tilrettelagt* som besøks-/informasjonssenter. Omtrent like mange ja som nei, mens noen svarte kanskje. Flesteparten av nordmennene svarte nei, noen ja og et par kanskje. Det viste seg å være liten sammenheng mellom at turistene er generelt positiv til vindparker i Norge og at de vil besøke dem. På den annen side kan flere av dem som er negative eller skeptiske til at vindparker bygges i Norge tenke seg å besøke en vindpark hvis de er i nærheten av en; de sier de er interesserte i å finne ut mer om vindparker. Mange av utlendingene som er positive til vindkraft, men ikke vil besøke dem kommer fra land som har langt mer vindkraft enn vi har; de er vant til å se vindturbiner og er ikke interessert i å bruke ferien sin på å besøke dem.

Materialet er ikke egnet til å si noe om forskjeller i holdninger til vindkraft mellom ulike aldersgrupper. Vi mener imidlertid å ha funnet tydelige tendenser til forskjeller i synet på vindkraft mellom norske og utenlandske turister. Undersøkelsen viser at utlendingene har minst like god kjennskap til vindkraft og problematikken rundt den som nordmennene. Mange av turistene i denne undersøkelsen ga inntrykk av å ha komplekse holdninger, der også potensielle dilemma mellom lokalt miljø og globalt miljø er inkludert.

Analyse av forholdet mellom reiseliv og vindkraft i tre case

Innledning

I caseundersøkelsene har vi ønsket å belyse de faktiske konsekvensene av vindkraftutbygging i norske lokalsamfunn. I den opprinnelige prosjektbeskrivelsen så vi for oss tre "idealcases", som ville kunne demonstrere ulike dimensjoner av relasjonene mellom vindkraft, reiseliv og miljø. Men da vi har relativt få etablerte vindparker i Norge i dag var det vanskelig å finne case som tilsvarte våre modeller. Caseproblemstillingene er derfor blitt noe modifiserte; kartet er tilpasset terrenget så og si. I case 1 intenderte vi å undersøke et lokalsamfunn som ikke hadde reiselivsanlegg, og der fritidsaktiviteten er lokalisert slik at det er åpenbart at det ikke er negative konsekvenser fra vindkraftverket. Her valgte vi Havøygavlen vindpark i Måsøy kommune som case, dette korresponderer rimelig godt med opprinnelig intensjon. I case 2 intenderte vi å se på et lokalsamfunn med mange reiselivsanlegg og stor fritidsaktivitet lokalt, som så har fått en vindpark. Ingen av de norske vindparkene ligger i områder med mange reiselivsanlegg, men flere av vindparkene ligger på steder med noe turisme, og potensial for mer turisme. Vi valgte å ha Mehuken vindpark og Vågsøy kommune som case 2. I case 3 intenderte vi å se på en kommune som har prioritert reiseliv framfor vindkraft; og dermed sagt nei til vindkraft, og ja til reiselivsanlegg av et visst omfang. Vi fant ikke noe case som oppfylte disse kriteriene og valgte å se på Selje kommune, som har betydelig reiselivsaktivitet, og et planlagt vindkraftverk som først fikk konsesjon av NVE, men til slutt avslag av OED, etter at saken ble påklaget. I hvert av casene har vi kartlagt eksisterende reiseliv, og pekt på potensielle og ideelle reiselivsressurser i kommunene.

Case 1: Måsøy kommune

Bakgrunn

Case 1 er ment å være eksempel på vurdering av konsekvenser av vindkraftutbygging i forhold til reiseliv på et sted med lite reiseliv fra før

Vindparken Havøygavlen ligger i Måsøy kommune. Måsøy kommune ligger på 71 grader nord, lengst nord-vest i Finnmark. Kommunen ligger i Finnmark fylke, og den grenser til Hammerfest, Kvalsund, Porsanger og Nordkapp kommune. Måsøy består av Porsangerhalvøya, fem større øyer (Havøya, Måsøya, Ingøya, Hjelmsøya og Rolvsøya) og nærmere 400 mindre øyer, holmer og skjær. Mest kjente holme er Fruholmen med sitt fyr som inntil det ble avbemannet i 2006, var det nordligste bemannede fyr i Europa. Totalt areal (land og sjø) er på 2.100 km²²⁸.

Hovednæring i Måsøy er fiske og fiskeindustri. Sentrum i kommunen er Havøysund, et fiskevær som dekker de tjenester folk flest benytter seg av²⁹. Havøysund ligger på øya Havøya, fiskeværet har hatt bro til fastlandet siden 1988. Måsøy kommune har omkring 1319 innbyggere per 1. Januar 2007, befolkningstallet har sunket fra 1893 i 1990³⁰. I kommunen satses det primært på å utvikle fiskeri, oppdrett og andre maritime næringer. Men det satses også på å utvikle reiselivet, når det gjelder økonomiske virkemidler gis reiseliv og kulturbaserte næringer 20 prosent av midlene i følge i Strategisk næringsplan Måsøy kommune 2008-2011. En optimisme innen reiselivet er knyttet opp mot etableringen av nasjonal turistveg mellom Kokelv og Havøysund, et prosjekt som planlegges ferdigstilt i 2010.

²⁸Fakta om Måsøy kommune er hentet fra <https://www.masoy.kommune.no/faktaopplysninger.16504.no.html>

²⁹Som over.

³⁰Tall fra Statistisk Sentralbyrå i Strategisk næringsplan Måsøy kommune 2008-2011.

Figur 3. Utsikt fra Vindparken Havøygavlen mot tettstedet Havøysund. Foto StatoilHydro.

Vindparken Havøygavlen ligger på en høyde en kilometer fra nærmeste bebyggelse, 2,5 km fra tettbebyggelsen Havøysund. Turbinene har en navhøyde på 80 m, totalhøyden er 120 m. Anlegget ble initiert og bygget av Arctic Wind AS. Konesjon ble gitt i desember 1999, og anlegget ble satt i drift i 2002. Vindparken består av 16 vindturbiner med estimert årsproduksjon på 120 GWh. I forlengelse av vindparken besluttet Måsøy kommune å bygge et moderne bygg som huser en restaurant; Arctic View, finansiert av Arctic Wind, kommunen m.fl.³¹

Resultat

De eksisterende reiselivsinteressene er begrenset. Overnattingsstedene er et hotell, et leilighetshotell, et par pensjonat og noe rom og hytteutleie. Matservering finnes på hotellet, en kro og på Arctic View, en ny restaurant etablert ved vindparken. Flere aktører tilbyr båtturer og fiske, en aktør har fuglesafari, og en aktør organiserer jakt. De potensielle reiselivsressursene vurderer vi som ganske store, både fordi det er store ressurser knyttet til hav og fiske, natur, fugleliv og friluftsliv, samtidig som reiselivstilbudet er lite utbygget. For eksempel kan det være grunnlag for mer organiserte turer og aktiviteter. De ideelle reiselivsinteressene lokalt er uklare, og Måsøy er ikke en viktig del av Finnmarks reiseliv.

Ingen av de intervjuede fremhever kultur som reiselivsressurs for kommunen, selv om vi har sett at det skjer flere ting på denne fronten i kommunen. Aktørene tenker tradisjonelt; det er hav og fiske som fremheves.

En av aktørene i Havøysund forteller entusiastisk om turistvegprosjektet. Vegstrekningen er svært uberørt. Når du kommer rundt sundet til Havøysund ligger alt kompakt, industrien, bysentrum, klippfisktørkeri med mere. Inne i dette konseptet kommer vindmøllene opp som en forlengelse som av byen, og bruken av de ressursene som er der. Turistvegprosjektet er generelt skeptiske til vindparker som forstyrrer uberørt natur og utsikt, men Havøygavlen har de tolerert. Det er interessant å se hvor sentral turistvegprosjektet er for reiselivets utvikling og aktørenes optimisme.

I Måsøy er de lokale reiselivsaktørene lite plaget / bekymret over vindparken, men flere synes godt den og eventuelle andre vindparker kunne plasseres lengre vekk fra folk. Samtidig er det kanskje nettopp den sentrumsnære beliggenheten som gjør akkurat denne vindparken så konfliktfri som den er. Og det er den sentrumsnære beliggenheten som gjør Arctic View til et tilgjengelig og attraktivt utfartssted.

Vestlandsforskning produserte i 2005 rapporten barrierer mot Vindkraft – en analyse av holdninger i lokalbefolkningen (Knagenhjelm og Sataøen 2005). Rapporten bygger på telefonintervju med lokalbefolkning i Utsira, Havøysund og Karmøy. I Havøysund ble et utvalg trukket fra lokalbefolkning med Havøysund som postadresse, av disse lot 26 individer seg intervju. 23 av disse kan se vindparken fra husstandens sin. På

³¹<http://arcticview.com/>

spørsmålet "Er du stort sett positiv eller stort sett negativ til vindkraftutbygging på Havøygavlen" svarte 19 at de stort sett var positive, mens 7 svarte at de stort sett var negative. På spørsmålet "Har du blitt mer positiv eller mer negativ til vindkraftutbygging i etterkant av utbyggingen" svarte 13 at deres holdning var uendret, 7 var blitt mer positive, 4 mer negative mens 2 svarer "vet ikke"³². På spørsmålet "vil du si at vindmøllene har betydning for reiseliv og turistvirksomhet i området" blir de som svarer ja spurt om de mener denne betydningen er positiv eller negativ. 3 svarer vindparken ikke har noen betydning for reiselivet, 17 mener den har positiv betydning, 3 mener den har negativ betydning mens 3 svarer "vet ikke". Dette utvalget representerer befolkningen på stedet som sådan; av de 26 sier 2 at de arbeider innen varehandel, hotell og restaurantvirksomhet, 3 arbeider med "annet", 8 er pensjonister. Innen disse kategoriene kan det således være representanter for reiselivet. Men i all hovedsak representerer denne overveiende positive holdningen til vindkraftens påvirkning på reiselivet således holdningen til folk som selv står utenfor reiselivet. Likevel ser vi over at den positive holdningen deles av aktører som er direkte involvert i reiseliv, den mest uttalte skepsisen kommer fra regionalt reiselivsnivå, ikke fra lokalt.

Case 2: Vågsøy kommune

Bakgrunn

Case 2 er ment å være eksempel på vurdering av konsekvenser av vindkraftutbygging i forhold til reiseliv på et sted med mye reiseliv fra før.

Mehuken vindpark ligger på øyen Vågsøy i Sogn og Fjordane, lengst ute i Nordfjord. Vågsøy, Fastlandet og Bryggja utgjør til sammen kommunen Vågsøy. Kommunesenteret Måløy ligger på øyen Vågsøy, det fikk bystatus i 1997. Måløybroen som ble åpnet i 1974 binder Vågsøy sammen med fastlandet. Vågsøy er den største fiskerikommunen i Sogn og Fjordane. Men det ensidige næringslivet gjør at kommunen sliter med fraflytting³³. I følge tall fra Statistisk sentralbyrå var innbyggertallet i Vågsøy 5998 personer 1.1.2008, mens det var 6218 1.1.05. De fleste innbyggerne i kommunen bor i Måløy.

Figur 4. Mehuken vindpark med Raudeberg i forgrunnen. Foto Kyrre Groven, Vestlandsforskning.

Mehuken vindpark er plassert på Kvalheimsfjellet mellom Kråkenes og Kvalheim. Kvalheim Kraft eier og driver vindparken som består av fem vindturbiner på til sammen 4 MW. Kvalheim Kraft samarbeider med Sogn og Fjordane Energi om den daglige driften. Driften av anlegget ble igangsatt i 2001.

³²For flere spørsmål til Havøysunds beboere, og sammenligning mellom svarene herfra med Utsira og Karmøy, se Knagenhjelm, Marius og hogne Lerøy Sataøen: Barrierer mot vindkraft – en analyse av holdninger i lokalbefolkningen, Vestlandsforskning 2005.

³³ <http://www.nrk.no/sfj/leksikon/1137580.html>

I 2004 forhåndsmeldte Kvalheim Kraft AS en utvidelse av vindparken på Mehuken som vil gi en økning av installert effekt fra 4 MW til 20 MW. Konsesjonssøknad og konsekvensutredninger for utvidelsen ble oversendt NVE i desember 2005³⁴. Konsesjon ble gitt av NVE i juni 2008, og konsesjonsvedtaket ble ikke påklaget.

Resultat

De eksisterende reiselivsinteressene er betydelige i Måløy, selv om det bare finnes ett hotell. Andre overnattingsmuligheter er hytter, fyr og private rom. Det er flere spisesteder i Måløy og på Vågsberget Handelssted og de to fyrkafene ved Kråkenes og Ulvesund fyr har spisestedene spesielle atmosfæriske rammer. Hurtigruta har stopp i Måløy og det arrangeres organiserte turer i kommunen for cruiseturister. Det er flere aktivitetstilbud knyttet til båt, fiske, rafting, kjøring med ATW og ridning.

Vi har vurdert de potensielle reiselivsressursene knyttet til kystlandskap og kystkultur som betydelige. Det er flere viktige turistattraksjoner i kommunene som næringen mener har utviklingspotensiale (fire fyr, det gamle handelsstedet Vågsberget, Kannesteinen og badestranden Refviksanden m.m.) De ideelle ressursene har vi også vurdert som betydelige i Vågsøy. Regionalt er Vågsøy med i Reisemål Stryn & Nordfjord som spiller på kontrastfylt og dramatisk natur, fra hav og fjord til breer og fjell. Lokalt fremheves været, havet, det maritime, fiskeriene, kystkulturen og - tradisjoner.

Når det gleder kommunens reiselivsressurser er det tydelig at aktørene har tiltro til disse. Det er ikke natur og kultur det er mangel på, men folk som kan skape gode produkter, og satse profesjonelt. Det råder optimisme og tiltakslust, noe som ikke minst "Utviklingsplan for reiseliv og opplevingar" fra høsten 2007 er et eksplisitt uttrykk for. Det er tydelig at erfaringene fra Mehuken er at vindparken ikke utgjør et problem for dagens reiseliv. Vindparken blir framstilt som sårt tiltrengt vekst i Vågsøy. En aktør som har arbeidet på turistinformasjonen sier at ingen turister har uttalt seg negativt om vindparken til dem. Mehuken vindpark har i følge disse aktørene ikke ført til problemer for turismen, bort sett fra eventuelt et mulig gap mellom forventning og erfaring fra turister som ikke forventet en vindpark.

Sweco Grøner skrev en vurdering av Mehukens virkninger for turismen i oktober 2005, i forbindelse med at det ble søkt om utvidelse av den eksisterende vindparken. Her er det en tabell over attraksjoner og reiselivstjenester på Vågsøy³⁵. Hvis vi sammenligner denne med overnattingskapasitet, attraksjoner og aktiviteter som er omtalt i "Utviklingsplan for reiseliv og opplevelser i Vågsøy" som ble skrevet i november 2007, ser vi at sistnevnte inkluderer mer; her er flere kulturminner, naturfenomener, aktiviteter og flere former for turisme inkludert. Eksempelvis nevner ikke Sweco Grønens rapport småbåtturismen til Vågsøy. I 2007 sesongen var det 600 båter i gjestehavnen i Vågsøy, og dette er en form for turisme som øker kraftig³⁶.

Sweco Grønens rapport definerer undersøkelsesområdet for reiseliv i tilknytning til Mehuken som begrenset til øyen Vågsøy. Møllene er ikke synlige fra fastlandet, og de planlagte nye inngrep vurderes således bare som relevante for reiselivet på Vågsøy. Sweco Grønens rapport konkluderer at et utvidet vindkraftverk har størst potensiell innvirkning på turismen knyttet til Kråkenes; en utvidelse av vindparken vil gi besøkende en uventet opplevelse av industri. Det antas at Vågsøy og omegn som reiselivsmål vil kunne ha et større vekstpotensial uten mer vindkraftutbygging, spesielt i forhold til det europeiske markedet. Men dette er, som vi ser over, ikke noe som reiselivsaktørene lokalt i Vågsøy er særlig opptatt av.

I januar 2007 kom Vestlandsforskning med rapporten "Geoturisme i Sogn og Fjordane og Austerrike", en rapport fra studieturer og prosjektoppgaver gjennomført av traineer ved bedrifter i Sogn og Fjordane. En av disse traineerapportene er aktuelle i denne sammenheng; Monica Heggheims rapport "Sogn og Fjordane Energiverk: Kartlegging av turister si holdning til vindkraft". I denne undersøkelsen la Heggheim ut spørreskjema i Selje kommune og på Kråkenes fyr i Vågsøy. Fra Kråkenes fyr fikk hun 34 svar; av disse er ca. 24 nordmenn, 8 tyskere og en engelskmann. På spørsmål om hvilken holdning disse turistene har til vindkraft, svarer 65 % at de er mer eller mindre positive, mens 35 % svarer at de er mer eller mindre negative. 39 % av turistene på Kråkenes svarte at det stemmer at vindturbiner er en turistattraksjon i seg selv, mens 61 % svarer at dette ikke stemmer. I forhold til utsagnet "Vindmøller øydelegg opplevinga av eit turistmål" svarte 26 % at dette stemmer, mens 74 % av turistene mener dette ikke stemmer³⁷.

³⁴ <http://www.vardar.no/fornyvindkvalheim.htm>

³⁵ Sweco Grøner 2005: Mehuken vindpark – vurdering av virkninger for turisme. Fagrapport.

³⁶ Utviklingsplan for reiseliv og opplevelser i Vågsøy 2007, side 14.

³⁷ Heggheim har selv regnet om sine svar i prosentseter. Vi vil gjerne understreke at så små respondentgrupper ikke egner seg for kvantifisering.

Case 3: Selje kommune

Bakgrunn

Case 3 er ment å være eksempel på vurdering av konsekvenser av kontroversiell, planlagt vindkraftutbygging i forhold til reiseliv på et sted med mye reiseliv fra før.

Selje kommune ligger i det nordvestre hjørnet av fylket, og grenser mot Vågsøy i sør og Vanylven og Sande i Møre og Romsdal mot nord og øst. Kommunens totalareal er på 326 km² av dette er 226 km² landareal³⁸ som utgjøres av halvøya Stadlandet, en stripe land langs kysten sørover mot nabokommunen Vågsøy, øya Barmen og de mindre øyene Selja og Venøya. De ytre delene av Stadlandet danner et platå med bratte skrenter ned mot havet. Utsiktspunktet på Kjerringa lengst vest på er 496 m.o.h. Området er blitt kjent som Vestkapp.

Kommunen hadde 2 872 innbyggere 1. januar 2008¹, og folketallsutviklingen er negativ. De tettbygde områdene utgjøres av kommunesenteret Selje og Leikanger på nordsiden av Stadlandet. Øvrig bebyggelse er i mindre bygder langs kystlinjen. Bare 24 % av befolkningen er bosatt i tettbygde strøk, til sammenligning er landsgjennomsnittet 78 %. Hovednæringene er jordbruk, fiske, båtbygging, konfeksjon, handel og service. Selje har fylkets største fiskeflåte og en landskjent plastbåtindustri³⁹. Jordbruket er i hovedsak husdyrhold med småfe, og utmarksbeite er et viktig grunnlag for saue- og geiteholdet. Turisme og reiseliv er en voksende næring i Selje kommune og resten av regionen Kommunen har relativt mange arbeidsledige. Kommuneøkonomien er noe svakere enn gjennomsnittet for fylket⁴⁰ og kommunen har relativt mange arbeidsledige.

Stadlandet er berørt av både planlagte og eksisterende vindkraftverk. Statkraft energi planla et vindkraftanlegg på Hoddevikfjellet på Stadlandet (Stadt vindpark) med 35 turbiner med høyde på 70 m. Kommunen gikk inn for utbyggingen og NVE ga konsesjon 20.12.2002. Konsesjonen ble påklaget av flere instanser og OED omgjorde NVE sitt vedtak og avslo konsesjonssøknaden.

Vestavind Kraft AS har søkt om å få bygge en vindpark med 10 turbiner nord i fjellområdet Okla, Kyrnosa og Kjødnsosa på Stadlandet. Søknaden er datert mai 2007, og søknaden med utredningsprogram var på høring med frist 9 januar 2009.

Figur 5 Okla vindpark. Visualisering av omsøkt løsning sett fra bilvegen 1 km sørøst for Kjerringa mot Kyrnosa. Foto og visualisering: T. Simensen.

³⁸ http://www.ssb.no/kommuner/hoyre_side.cgi?region=1441

³⁹ <http://www.nrk.no/sfi/leksikon/865300.html>

⁴⁰ Uttrykt i netto lånegjeld pr. innbygger og andel statlige rammeoverføringer som andel av totale driftsinntekter i 2006 (SSB 2008)

I tillegg er Mehuken vindpark i nabokommunen Vågsøy synlig fra deler av Stadlandet og Selje kommune for øvrig. (Jfr. Case 2 i denne rapporten) Mehuken vindpark ble igangsatt i 2001 og er plassert på Kvalheimsfjellet mellom Kråkenes og Kvalheim. Kvalheim Kraft eier og driver vindparken som består av fem vindturbiner på til sammen 4 MW. Turbinene er 50 m høye og avstanden til Selje er omkring 17 km..

24. juni 2008 fikk Kvalheim Kraft AS konsesjon⁴¹ for en utvidelse av vindparken på Mehuken som vil gi en økning av installert effekt fra 4 MW til 20 MW. Utvidelsen innebærer bygging av 8 nye turbiner, med tårnhøyde på 60 – 80 meter. Den planlagte utvidelsen av vindparken på Mehuken vil bli synlig fra deler av Selje og Stadlandet, selv om avstanden blir på omkring 17 km.

I tillegg planlegger Vestavind Kraft et prosjekt (Stadtvind) med 216 flytende vindturbiner a 5 MW i havområdet utenfor Stadlandet. Prosjektet ble forhåndsmeldt til NVE i oktober 2007. Total kapasitet i vindkraftanlegget blir 1 080 MW. Vindturbinene er planlagt med 1 kilometers avstand og anlegget vil krave et areal på over 450 km². Avstanden fra land til nærmeste turbin blir omkring 33 km. Kraften er planlagt ført i sjøkabel til påkoblingspunkt i Ålfoten i Bremanger.

Det planlegges også et vindkraftanlegg på Haugshornet på Gurskøy i Sande kommune, som vil være synlig fra deler av Stadlandet. Avstanden til Leikanger på Stadlandet vil bli omkring 20 km.

Resultat

I Selje kommune er særlig de potensielle reiselivsinteressene betydelige, knyttet til klosterruinene på Selja, de mange historiske spor i landskapet, kyst- og kulturlandskapet på Stad, væroplevelser og aktiviteter som surfing. De eksisterende reiselivsinteressene inkluderer blant annet et hotell, flere spisesteder, et galleri, organiserte turer med klosterbåten til Selja, og organisert virksomhet knyttet til surfing. Omfanget av profesjonalisert reiselivsvirksomhet er likevel begrenset i dag. De ideelle ressursene vurderer vi som store. Selje er viktig i den regionale markedsføringen av Reisemål Stryn & Nordfjord, og lokalt er det en bevisst satsing på branding av den spesielle naturen, væroplevelser, historie og kulturlandskap.

I denne kommunen fremheves først og fremst natur, men også kultur som reiselivsressurs. Selv om aktørene ikke har erfaring med vindkraft fra egen kommune, er det mange av dem som forholder seg til, og har gjort seg erfaringer fra vindparken Mehuken i Vågsøy. Spesielt en av aktørene er uhyre negativ til Mehuken og mener den er en belastning for turistene som besøker denne aktøren, dette viser at vindparker kan få konsekvenser for reiselivet selv om avstanden til anlegget er omkring 17 km. Selje er ellers et godt eksempel på en kommune der reiselivsressursene har betydning for et langt større område enn egen kommune, jamfør eksempelvis riksantikvarens bedømmelse av Selje kloster som sentralt norsk kulturminne.

Flere av reiselivsaktørene i Selje er uttrykte motstandere av planlagt vindkraftutbygging på Stadlandet. Det er interessant at de samme aktørene understreker at de ikke er motstandere av vindkraftutbygging generelt, men de mener at vindparker ikke bør lokaliseres til Stadlandet på grunn av de spesielle kvalitetene her. Felles for disse aktørene er at de ser et stort potensial innenfor reiseliv i Selje, og de er samstemte i at utviklingen må bygge på det de oppfatter som bærebjelkene; urørt natur og kulturlandskap på den ene siden, og historie knyttet til kloster og vikingtid på den andre. De legger også vekt på turistenes mulighet til å oppleve ro og fred. Vindparker vil, etter deres mening, være forstyrrende i forhold til alle disse kvalitetene. De ser med andre ord på vindparker som lite forenelige både med dagens reiseliv, med branding av Selje, og med ønsket framtidig utvikling og utnytting av Seljes potensial som reisemål. Tre av aktørene understreker at mange, små anlegg spredt utover kysten vil gi store skadevirkninger, og at det er bedre med enkelte større anlegg. To av disse viser til behov for en mer nasjonal planlegging der det blir bestemt hvor disse store anleggene skal ligge⁴².

⁴¹ http://www.nve.no/modules/module_111/netbasNVE.asp?iCategoryID=1403&script=9&objid=-46290

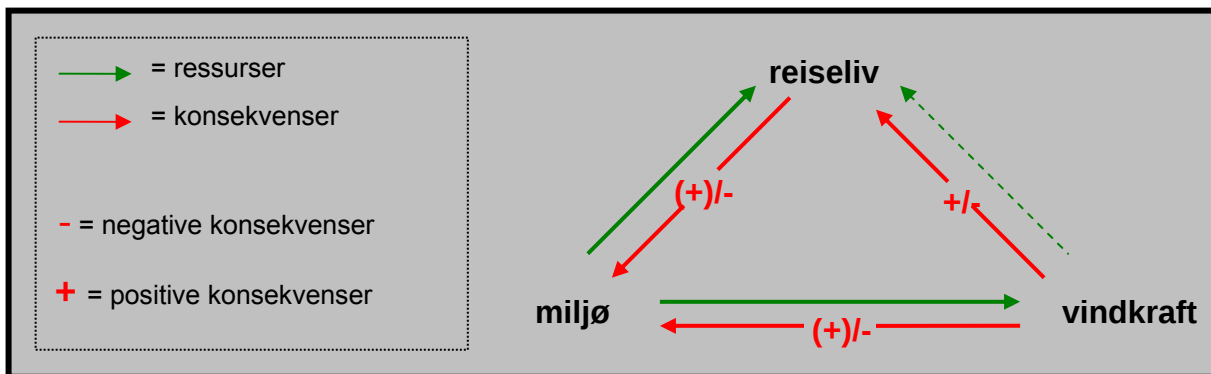
⁴² Jens Chr. Skrede er daglig leder i Reisemål Stryn&Nordfjord as. Han oppgir i en e-post til Vestlandsforskning den 8.01.09: Vi hadde i mai 2000 ca. 25 tyske bussturoperatører på studietur i Nordfjord. Underteikna var reiseleiar. Ei av utfluktene gjekk frå Nordfjordeid til Vestkapp. På turen vestover fortalde eg litt om den planlagde vindmølleparken på Hoddeviksfjellet, og delte ut eit svært enkelt spørreskjema med 3 spørsmål om korleis dei såg på ei slik utbygging. Svara var ikkje eintydig negative, men ca. 65 % vurderte det som negativt med vindturbiner på Hoddeviksfjellet. Altså ein relativt klår majoritet. Av dei øvrige 35 % var nokre forholdsvis likegyldige til planane, mens nokre faktisk tykte det var positivt å satse på fornybar energi.

Diskusjon og konklusjon

Innledning

I det siste kapittelet skal vi oppsummere den foreliggende empirien opp mot prosjektets tre problemstillinger: (1) I hvilken grad og eventuelt på hvilken måte kan vindkraftverk være i konflikt med reiselivsinteresser? (2) Hva skiller vindkraftverk og reiselivsnæringer når det gjelder konflikter i forhold til miljø? (3) Hvordan kan konfliktene av vindkraftverk i forhold til reiseliv og i forhold til miljø reduseres?

Utgangspunktet for prosjektet er skjebnefellesskapet mellom reiseliv, vindkraft og miljø (jf figuren under). Poenget med figuren er å få fram at alle tre interessene kan ha både negativ og positiv innvirkning på hverandre, men med ulik karakter og ulik styrke. Som figuren illustrerer er det et mangfold av relasjoner; noe som gjør at det ikke er enkelt og rett fram å besvare prosjektets problemstillinger.

Figur 6 Skjebnefellesskapet mellom reiseliv, vindkraft og miljø

Miljøet leverer opplevelsesressurser til reiselivet, mens reiselivet kan påvirke miljøet både i positiv og negativ forstand; positiv ved at reiselivet kan bidra til å holde ved like gitte miljøkvaliteter (for eksempel vedlikehold av kulturlandskap) og negativt ved for eksempel naturinngrep og utslipp fra reiselivstransport.

Miljøet leverer også ressurser (vind og arealer) til vindkraften. Også her er det både en negativ og en positiv påvirkning; vindkraften kan bidra til å redusere utslippene av klimagasser samtidig som vindkraften kan påvirke miljøet negativt gjennom terrenginngrep og skader på fuglelivet gjennom kollisjoner mellom fugler og vindmøllene. Det er imidlertid et "men" når det gjelder spørsmålet om vindkraftens bidrag til å redusere utslipp av klimagasser. Poenget er at i hvilken grad vindkraft kommer til erstatning for, og ikke i tillegg til fossil kraft er omdiskutert. Så lenge det ikke er innført virkemidler som sikrer at vindkraft kommer som erstatning for fossil energi, har vi ingen garanti for at ikke vindkraften kommer i tillegg til eksisterende eller ny forurensende energi. Et annet kritisk moment er at en hver ny tilførsel av primær energi reduserer i prinsippet incentivene for heller å effektivisere eller redusere energibruken; en løsning som sannsynligvis er mer miljøvennlig på alle måter enn det å tilføre ny energi uansett hvor den nye energien hentes fra.

Og sist – det som er hovedfokus i vår analyse – så kan vindkraft ha negative (i prinsippet også positive) innvirkninger i forhold til reiselivet. Vindkraft kan redusere opplevelseskvaliteten lokalt, men kan også tenkes å bidra positivt ved å åpne opp områder (bygging av veier) eller i seg selv være en attraksjon, og slik sett representere en ressurs for reiselivet.

Vårt poeng med skjebnefellesskap kan forsterkes gjennom følgende resonnerment. Gitt at det blir lagt begrensninger på utbygging av vindkraft ut fra hensyn til (blant annet) reiselivsinteresser, så vil dette kunne framstå som en "bordet fanger" situasjon når det gjelder den videre utviklingen av reiselivet ved at det samme reiselivet da vil få et troverdighetsproblem om man samtidig går inn for reiselivsutbygging som er i stor konflikt med miljøinteresser. Dette er et forhold som vi også har fått illustrert gjennom våre undersøkelser ved at enkelte av våre informanter gir uttrykk for en større bekymring overfor inngrep som følge av reiselivsutbygging enn vindkraftutbygging.

I oppsummeringen av funn fra våre undersøkelser har vi fokus på akse vindkraft-reiseliv, men samtidig med et blikk også på akse reiseliv-miljø. Vi vil imidlertid ikke drøfte videre akse vindkraft-miljø da dette ligger utenfor rammene for vårt prosjekt. Vi vil likevel peke på at diskusjonen omkring forholdet vindkraft-miljø er svært viktig også for diskusjonen omkring forholdet vindkraft-reiseliv, fordi dette i stor grad setter premissene for debatten

vindkraft-reiseliv. Det synes å være en rådende oppfatning i den offentlige debatten at vindkraft i hovedsak bidrar *positivt* i forhold til miljø gjennom å bidra til reduksjoner i samfunnets utslipp av klimagasser. En slik oppfatning kan gjøre det vanskeligere å få gjennomslag for argumentet om at vindkraft kan være et stort problem for reiselivet, fordi et slikt argument er så nært knyttet til miljøhensyn. De negative effektene av vindkraft på reiselivsinteresser går i hovedsak "omveien" om miljø, ved at det er tap av opplevelseskvaliteter knyttet til miljø som er den store trusselen for reiselivet. Gitt at den rådende oppfatningen er at vindkraft er "bra" for miljøet kan det dermed bli vanskelig å vinne gehør for den muligheten at vindkraft likevel (eller samtidig) kan være uheldig for reiselivet.

I det videre diskuterer vi suksessivt de tre problemstillingene, for så å gjøre en samlet oppsummering av problemstillingene. Vi avslutter med en kort påpekning av hvilke problemstillinger vi mener gjenstår som dårlig dekket i vår undersøkelse.

Problemstilling 1: Hva er konfliktene mellom vindkraft og reiseliv?

Kategorier av konflikter

Vindkraft kan medføre svært ulike typer og grader av konflikter i forhold til reiseliv. Det er mange måter å klassifisere og systematisere konflikttype og –grad på, og vi vil under brette ut ulike dimensjoner ved forholdet mellom reiseliv og vindkraft før vi går løs på å konkludere omkring konfliktene.

I det innledende teorkapittelet gjorde vi et hovedskille mellom tre typer reiselivsinteresser: Materielle, potensielle og ideelle. Denne tredelingen tar vi med oss videre her, men videreført til tre hovedtyper av *konflikter*. Videre endrer vi betegnelse på det første begrepet fra eksisterende til materielle. Grunnen til dette skiftet er at også de to andre konfliktene kan eksistere; den viktige forskjellen er hvordan konfliktene viser seg der vi ved å bruke betegnelsen materielle konflikter ønsker å få fram at denne typen konflikter innebærer materielle endringer som endringer i turistbesøk og endringer i turistomsetning. De to andre typer konflikter innebærer ikke-materielle endringer, som endringer i folks holdninger og bevissthet. Dermed har vi følgende tre konflikttyper:

- Materielle konflikter
- Potensielle konflikter
- Ideelle konflikter

I tillegg kan vi tenke oss *positive* virkninger av vindkraft i forhold til reiselivet. Dette kan i prinsippet tenkes i forhold til alle tre kategorier av reiselivsinteresser. I forhold til de *materielle* interessene kan vi tenke oss at forekomsten av vindkraft tilfører (i alle fall den lokale eller regionale) branding et tilleggselement i form av "grønt image". Eksempler på at dette er gjort i praksis finner vi i de landene som har satset lenge på ny fornybar energi (ut over tradisjonell vannkraftutbygging). Ett slikt eksempel er fra den (slik de selv beskriver det) "avsidessliggende" området Güssing i Østerrike, der man bruker satsingen lokalt på ny fornybar energi kombinert med tilrettelegging for sykkelsturisme som et viktig element i den lokale branding av reiselivet⁴³. I forhold til de *potensielle* er det også en mulighet. Et annet eksempel fra Østerrike er utarbeiding av en egen guidebok og utdanning av guider i "fornybar energi turisme", som dermed innebærer at man styrker muligheten for at lokale reiselivsinteresser – hvis de ønsker det – kan prøve å utnytte vindkraften i reiselivssammenheng⁴⁴. Videre er det selvsagt også mulig å utnytte vindkraften i forhold til de *eksisterende* reiselivsinteressene; direkte ved at vindkraftverk kan inngå som en lokal attraksjon, og indirekte ved at veianlegg etablert som følge av vindkraftutbyggingen også kan brukes av det lokale reiselivet.

Konflikter mellom vindkraft og reiseliv knytter seg både til turbinene og den tilhørende infrastrukturen (i hovedsak veier og kraftlinjer). Konfliktene kan bli utløst av både det å etablere anlegget (for eksempel terrenginngrep) og det å drive anlegget (for eksempel ferdsel på veier). Man kan tenke seg at et vindkraftanlegg er i konflikt med *eksisterende* reiselivsinteresser (for eksempel at et hotell mister gjester fordi gjestene opplever landskapet som "ødelagt"); at det er i konflikt med *potensielle* reiselivsinteresser (for eksempel at et område egnet for friluftsliv – men som i dag ikke er brukt – mister sin opplevelseskvalitet, eller at utbyggingsplaner for reiselivet stopper opp som følge av at et vindkraftprosjekt blir meldt til NVE); og/eller at det er i konflikt med *ideelle* reiselivsinteresser (for eksempel at branding av en destinasjon som "urørt natur" blir negativt påvirket). Dette motsvarer henholdsvis materielle, potensielle og ideelle konflikter. Det er et viktig poeng her at disse tre konflikttypene kan

⁴³ <http://www.oekoenergieland.at/>

⁴⁴ <http://www.wendenenergie.de/Projekte/reisefuehrer/reisefuehrer.html>

opptre uavhengig av hverandre. Det er for eksempel mulig å tenke seg at et vindkraftanlegg er i konflikt med ideelle reiselivsinteresser uten at dette behøver å gi seg utslag i at det også er en konflikt i forhold til eksisterende reiselivsvirksomhet. Slike forskjeller kan eventuelt vise seg på ulike nivå; for eksempel ved at reiselivet *lokalt* ikke opplever vindkraftanlegget som konfliktfylt mens for eksempel destinasjonsselskapet opplever vindkraftanlegget som konfliktfylt i forhold til branding av hele destinasjonen og derfor konfliktfylt i forhold til sitt arbeid med å markedsføre destinasjonen. Tilsvarende kan man tenke seg at det er få eller ingen konflikter i forhold til det eksisterende reiselivet samtidig som det kan være konflikter med potensielle reiselivsinteresser, kanskje fordi det eksisterende reiselivet ikke har rettet seg inn mot den typen reiselivsressurser som blir negativt påvirket av vindkraftverk.

For tredelingen av konflikter i materielle, potensielle og ideelle er det viktig å skille mellom *tilbuds-* og *etterspørselssiden* (altså henholdsvis reiselivsnæringen og turistene). Dette skillet er mest tydelig for de potensielle og ideelle konfliktene.

De *potensielle* konfliktene knyttet til *tilbudssiden* gjelder faren for at vindkraftanlegg reduserer muligheten for å ta i bruk de reiselivsressursene i et lokalsamfunn som i dag, av ulike grunner, ikke er aktivisert i reiselivssammenheng (for eksempel et turområde som ikke er tatt i bruk). Potensielle konflikter på *etterspørselssiden* gjelder holdningene turistene har til etablering av nye vindkraftanlegg; altså om de gir uttrykk for at nye vindkraftanlegg vil føre til at de endrer sin atferd.

For de *ideelle* konfliktene vil *tilbudssiden* omfatte konflikten mellom vindkraft og branding av reiselivet på ulike nivå (bedrift, destinasjon, region eller Norge som ferieland). På *etterspørselssiden* gjelder det vi over har referert til når det gjelder tredeling av betalingsvillighet for miljøgoder; nemlig kategorien som gjelder eksistensverdi. Et eksempel kan være om turister oppgir at de er sterkt imot vindkraftanlegg i for eksempel Lofoten, selv om de ikke har tenkt å reise dit; men de ønsker simpelthen å vite at Lofoten er "fri" for vindkraftanlegg. For de *materielle konfliktene* mellom reiseliv og vindkraft vil det skillet mellom tilbuds- og etterspørselssiden som er vist for de potensielle og ideelle konfliktene opphøre, i og med at tilbuds- og etterspørselssiden "møtes" i form av justeringer i tilbuds- og etterspørselskurven lokalt (tilbudet og/eller etterspørselen endres).

Videre tar vi med oss vårt skille i ulike typer reiselivsaktiviteter, der vi har gjort et hovedskille mellom reiselivsaktiviteter (det være seg overnatting, bespisning, transport eller opplevelser) som er sterkt - respektive svakt - knyttet til lokale kultur- og naturopplevelser (jf inndelingene vist i *Tabell 2* og *Tabell 3*). En rimelig antakelse er at reiselivsaktivitet som retter seg sterkt inn mot lokale kultur- og naturkvaliteter er mer sårbare for den typen inngrep vindkraftanlegg representerer enn andre.

Et annet viktig skille som er omtalt tidligere i rapporten, er det som går mellom et *prosjektnivå* og *strategisk nivå*. Også dette skillet tar vi med oss. De såkalte sumvirkningene berører det strategiske til forskjell fra prosjektnivået, og utløses av et (tilstrekkelig) stort antall og/eller høy tetthet av vindkraftanlegg. Disse kan i prinsippet hver for seg ha liten eller ingen konflikt med de lokale reiselivsinteressene (både de eksisterende og potensielle). Poenget er at hvis man for et større område (region eller for den delen Norge sett under ett) passerer en grenseverdi når det gjelder antall og tetthet av vindkraftanlegg, så oppstår en ny type problematikk som kommer i tillegg til den lokale problematikken. Dette er et fenomen som gjelder forholdet vindkraft har til både miljø og reiseliv. Det er vanskelig å si noe mer presist om *hva* en slik volumkonflikt rent konkret inneholder når det gjelder reiseliv, simpelthen fordi det er få studier som har problematisert nettopp denne dimensjonen ved forholdet mellom reiseliv og vindkraft. Det er likevel naturlig å tenke seg at dette er en konflikt som slår ut særlig i forhold til segmentet av turisme som gjelder gjennomreise; type reise med Hurtigruta, bussturisme, bilturisme. Reiseliv av mer "stedfast" karakter, som konferanseturisme eller fast opphold på en hytte, vil trolig være mindre sårbar for denne typen sumvirkning problemer. Frykten fra reiselivets side er naturlig nok om det er slik at hvis man kommer over et visst "nivå" med vindkraftanlegg, så vil det skje et skift innen reiselivet – for eksempel en større nedgang i antall besøkende og/eller en større utskifting av kundesegmentet (for eksempel fra betalingssterke til mindre betalingssterke turister). Dette siste er effekter som har vist seg i andre land som følge av større miljømessige endringer.

Konfliktene kan også variere i *tid*. En generell erfaring fra miljøkonsekvensvurderinger er at det ikke alltid er sammenheng mellom antatt konfliktgrad i forkant av et gitt inngrep og hvordan konsekvensene faktisk blir. Videre har selve anleggsfasen ofte sine helt egne konflikter knyttet til selve anleggsvirksomheten. Det er også slik at holdninger til konfliktene kan variere over tid, selv om de materielle konfliktene er "fast". Det er gjerne slik at konflikter som ble ansett som uakseptable i anleggsperioden etter hvert blir akseptert av interessegrupper og aktører. Ett eksempel på dette er hvordan friluftsinnteresser har tilpasset seg relativt store vassdragsinngrep etter at anlegget har fungert en periode. Samtidig er det også slik at uforutsette konflikter kan oppstå etter inngrepet;

noen ganger også lenge etter inngrepet. Dette gjelder særlig såkalte *sumvirkninger* som oppstår når sum av en eller flere typer inngrep overstiger en form for terskelverdi. Ett slik eksempel er hvordan summen av vannkraftutbygginger, i samspill med andre faktorer, har redusert bestanden av villaks langt mer enn man opprinnelig hadde sett for seg gjennom de enkeltvise konsesjonsbehandlingene.

Tabell 4 *Matrise for vurdering av konflikter av vindkraftutbygging på reiselivet*

Type konflikt:		Prosjektnivå: Bedrift og kommune	Strategisk nivå: Region og nasjon
Ideelle konflikter	Tilbudssiden: Branding av reiselivet		
	Etterspørselssiden: Eksistensverdi		
Potensielle konflikter	Tilbudssiden: Tap av utviklingsmuligheter		
	Etterspørselssiden: Holdninger til vindkraft		
Materielle konflikter			
Positive virkninger			

I det videre vil vi diskutere konfliktene mellom vindkraft og reiseliv ut fra våre funn fra kunnskapsgjennomgangen og egne studier. Vi vil først diskutere de typene konflikter som vi har best kunnskapsgrunnlag for å belyse; de materielle konfliktene – både de negative og positive - for så å gå videre på de potensielle og ideelle konfliktene.

Materielle konflikter

Litteraturgjennomgangen dokumenterer i liten grad materielle konflikter, både på prosjektnivå og det strategiske nivået. En fersk skotsk rapport (The Scottish Government, 2008) konkluderer på bakgrunn av egne undersøkelser og gjennomgang av 40 internasjonale publikasjoner at det ikke er dokumentert at vindkraftutbygging har hatt alvorlige negative konsekvenser for turisme. Rapporten ser imidlertid ikke bort fra at slike konflikter kan oppstå dersom det blir bygget vindkraftanlegg i sårbare destinasjoner. Det vises til at det ofte er sterk motstand mot vindkraftutbygging på planleggingsstadiet, på grunn av virkningen på landskapet og forventet negativ effekt på turisme. Imidlertid oppnår gjerne utbygginger i de mest sårbare områdene sjelden å få tillatelse, dermed faller mange av de tilfellene der utbyggingen kunne fått negative økonomiske konsekvenser for reiselivet bort.

I Norge er det gjennomført flere undersøkelser i forbindelse med vindkraftutbyggingen på Smøla som tyder på at konflikten er begrenset eller ikke eksisterende. Bjørgen (2005) fant at vindkraftutbyggingen på Smøla ikke har vært vurdert som kontroversiell fra reiselivsbransjen sin side overhodet. I en annen undersøkelse bemerkes det at turisttrafikken til Smøla har fortsatt å øke etter vindkraftutbyggingen, uten at man dermed kan si noe sikkert om hvordan utviklingen ville ha vært *uten* en slik utbygging (Johnsen 2007).

Det som for øvrig er dokumentert i litteraturen er indikasjoner på materielle konflikter, nemlig hva turister sier de vil gjøre, og hva aktører i reiselivet tror vil skje dersom det blir (mer) vindkraftutbygging i eller ved destinasjonen. Dette har vi sortert under potensielle konflikter, i neste avsnitt.

Våre egne undersøkelser tyder på at *den lokale effekten* på bedrifts- og kommunenivå av en enkelt vindpark er begrenset. Undersøkelsen gir ikke grunnlag for å hevde at vindparkene så langt i Norge har resultert i nedgang i turistvolum eller -omsetning lokalt. Vi har imidlertid ikke dokumentasjon som kan avvise slike effekter, men våre undersøkelser gir altså ikke grunnlag for å påstå at slike effekter slår ut negativt i vesentlig grad. Flere av reiselivsaktørene i Selje ga uttrykk for at den planlagte vindparken på Hoddevikfjellet ville slått negativt ut for deres virksomhet, men siden vindparken ikke fikk konsesjon, kan vi ikke vite om de ville fått rett. Situasjonen i Måsøy, der vindparken Havøygavlen er realisert, er et motsatt tilfelle. I Måsøy kommune er de lokale reiselivsaktørene lite bekymret for vindparkens betydning for lokal turisme. Det er optimisme knyttet til lokalt reiseliv, mye knyttet til det pågående turistvegprosjektet; et prosjekt som ikke har sanksjonert denne vindparken negativt. Det synes her som om lokaliseringen av vindparken har betydning for situasjonen. Vindparken står i en forlengelse av bebyggelse og industri (jamfør de utenlandske turistenes ønske i intervjuundersøkelsen om samlokalisering av vindkraft og andre industrianlegg). Vindparken er ikke vurdert å være i konflikt med en viktig motor for reiselivet: turistvegprosjektet, og sist men ikke minst – beliggenheten og den nye infrastrukturen med vegnett gjør restauranten ved vindparken attraktiv både for lokale og tilreisende. Samtidig gir noen av de lokale aktørene uttrykk for den samme holdningen som de norske turistene langs kysten; at vindparken godt kunne vært plassert lengre vekk fra der folk bor og ferdes. Både en del norske turister og representanter fra bransjen foretrekker altså at vindparker blir utbygget i ubebodd, og dermed urørt natur, mens utenlandske turister i større grad anbefaler av vindparker blir lokalisert til områder som er bebygd fra før, for å spare urørt natur.

Verken litteraturgjennomgangen eller våre egne undersøkelser dokumenterer at utbygging av vindkraftanlegg har ført til nedgang i turisttilstrømming eller omsetning. Våre egne undersøkelser viser at en del aktører i reiselivsbransjen tror vindkraftutbygging vil påvirke deres destinasjon eller aktivitet negativt, men da er vi over på potensielle konflikter. Det samme gjelder at en viss andel av turistene gir uttrykk for at vindkraftanlegg påvirker deres valg av reisemål negativt.

Positive virkninger

Den internasjonale litteraturen antyder at vindkraftanlegg kan ha en viss positiv effekt, i form av å fungere som turistattraksjon, men dette ser i stor grad ut til å være betinget av at vindkraftanlegget blir tilrettelagt som besøks- eller informasjonssenter med mulighet for guidete turer og / eller opplevelser tilknyttet vindparken. I tillegg viser en tysk undersøkelse at et lite turistsegment (3 % i et utvalg på 150) oppgir at vindkraftanlegg påvirker deres valg av reisemål positivt (Hilligweg og Kull, 2004). En skotsk undersøkelse (MORI, 2002) har fått stor oppmerksomhet fordi den fant at hele 80 % av turistene i spørreundersøkelsen oppga at de var interesserte i å besøke et eventuelt tilrettelagt besøkssenter. I Nord-Tyskland fant Hilligweg og Kull (2004) at omkring 70 % av turistene var interesserte i mer informasjon om vindkraft, og omkring halvparten av disse oppga at det var betinget av i hvilken form informasjonen ble gitt. Knappe 30 % var ikke interessert. På spørsmål om hvilken type informasjon de ønsket oppga de fleste (2/3) informasjonssenter med guiding. I Norge er det kjent at turismen på Smøla økte etter vindkraftutbyggingen (Bilet, Inge Michael 2003, Johnsen 2005), men om og eventuelt i hvilken grad dette skyldes vindkraftutbyggingen er ukjent for oss. I en norsk spørreundersøkelse (Melby og Mork 2005) ga 56 % av respondenten uttrykk for at ville ønske å besøke et evt. opplevelsessenter i regionen, 22 % var ikke interessert. Våre egne undersøkelser gir ikke grunnlag for å hevde at en vindpark i vesentlig grad fungerer som en attraksjon og fører til økning i turistvolum. Spørsmål om hvorvidt vindparker kan bli turistattraksjoner ble tatt opp både med turister og reiselivsaktører. Turistene ble spurt om de kunne tenke seg å besøke et vindkraftanlegg som var tilrettelagt som turistinformasjonssenter, hvis de var i nærheten av det. De fleste nordmennene sa nei, noen ja, noen kanskje. Av utlendingene var det omtrent like mange som svarte ja som nei, mens noen svarte "kanskje". Vi fant liten sammenheng mellom innstilling til vindkraft (positiv eller negativ), og ønske om å besøke en vindpark. Mange av de utenlandske turistene var for eksempel positive til vindkraft, men så vante til vindparker i hjemlandet at de oppga liten interesse av å bruke ferietiden i Norge til å besøke vindkraftanlegg. Få av aktørene i reiselivsbransjen trodde at vindkraftanlegget som var bygget eller planlagt bygget i kommunen fungerte som, eller ville komme til å fungere som en attraksjon. Noen mente at en ny vindpark i et område med få vindparker fra før gjerne vil fungere som en lokal attraksjon en avgrenset periode. De fleste avviste imidlertid ikke tanken på at en vindpark kan bli en turistattraksjon dersom det ble satset på å bygge opp et besøkssenter. De var imidlertid klare på at det ikke ville bli plass til mange slike. I en av våre caseundersøkelser har bygging av en restaurant i tilknytning til vindparken på Havøygavlen i Måsøy kommune gitt et velkomment nytt tilskudd til reiselivet. Restauranten ville det ikke vært mulig å bygge på dette utsiktsstedet om ikke vindparken med veier og annen infrastruktur hadde gjort stedet tilgjengelig. Restauranten fungerer imidlertid som attraksjon uavhengig av vindparken, det er den storslåtte utsikten over havet som er trekkplasteret, ikke vindturbinene. I tillegg blir veien opp til vindkraftanlegget brukt til rekreasjon av lokalbefolkningen.

Vår konklusjon er at enkelte steder kan vindparker, tilrettelagt som besøkssenter, ha et visst potensial som turistattraksjon, men at det ikke vil være plass til mange slike i en region. Vindkraftverk som ikke er tilrettelagt vil i liten grad fungere som attraksjoner, og etter hvert som det blir vanligere å se slike anlegg både i Norge og utlandet vil dette poenget trolig falle helt bort. Veier anlagt i tilknytning til vindkraftanlegg kan muligens tenkes å ha et større potensial, men det er avhengig av hva slags reiseliv man har eller ønsker å utvikle lokalt og hvordan veien er lagt og hvor lang den er. Vi har ikke grunnlag for å si noe mer presist om dette forholdet på bakgrunn av våre eller andres undersøkelser.

Potensielle konflikter

På etterspørselsiden er det gjennomført mange spørreundersøkelser for å undersøke turistenes holdninger til vindkraft generelt og til opplevelser av vindkraftverk i landskapet. Litteraturgjennomgangen viser at turistenes holdninger til vindturbiner i landskapet varierer langs hele skalaen fra en svært positiv innstilling til en svært negativ, med en stor gruppe i midten som mener at vindmøllene hverken påvirker landskapsopplevelsen positivt eller negativt. Vi ser videre at holdninger til opplevelsen av vindturbiner i landskapet i følge noen undersøkelser er påvirket av hvor vanlig det er med vindturbiner der turistene kommer fra. Både norske og utenlandske undersøkelser tyder på en viss tilvenningseffekt; altså at turister som er vant med vindkraftanlegg nær egen bolig

etter hvert aksepterer vindkraftverk som en del av landskapet og derfor ikke reagerer så negativt på vindkraftanlegg når de er på ferie. Dette funnet står i kontrast til det norske reiselivsaktører synes å mene, nemlig at de utenlandske turistene som bor i områder med mye vindparker helst vil slippe å se vindparker i ferien.

De som sier de vil slutte å bruke en destinasjon hvis det blir bygget vindturbiner utgjør en liten andel av de besøkende, både i norske og internasjonale undersøkelser, mens noen flere oppgir at de vil redusere bruken av området hvis det blir bygget vindturbiner. Vindparker som er lokalisert i landskap som i stor grad er påvirket av andre anlegg og landskapsinngrep, blir oppfattet langt mindre problematiske enn i landskap som er eller oppfattes som uberørte.

Litteraturgjennomgangen tyder også på at det er sammenheng mellom generelle holdninger til vindkraft som fremtidsrettet energiforsyning og holdninger til å se vindturbiner i landskapet. Den generelle holdningen blant turister til satsing på vindkraft i de land de besøker er i stor grad positiv, men noen er negative til satsing på vindkraft, og relativt mange er ambivalente, eller har forbehold. Endringer i holdninger over tid til vindkraft som framtidsrettet energiproduksjon, vil kunne påvirke folks syn på vindkraftverk i landskapet. Vindkraftbransjen viser til klimaendringer og økende interesse for fornybar energi og argumenterer for at holdningene trolig vil utvikle seg positivt i forhold til vindkraft⁴⁵. Selv om dette er et rimelig resonnement er det imidlertid mange faktorer som påvirker holdninger, og dermed blir det svært vanskelig å forutse slike mentale endringer. Erfaringer med de vindkraftverk som etter hvert blir bygget vil spille sammen med generelle energipolitiske holdninger, og de siste vil kunne påvirkes blant annet av ny teknologi, utvikling av andre fornybare energikilder osv. Et resonnement kan være at en vindkraftteknologi som gjør det mulig å bygge vindkraftverk på dypere havområder, lenger fra kysten, kan føre til at motstanden mot vindkraftanlegg på land eller i kystnære farvann øker..

Hva som ellers kjennetegner de turistene som er mest tolerante versus mest følsomme for vindkraftutbygging vet vi mindre om. Ikke overraskende fant man blant de svenske turistene som fikk spørsmål om vindkraftutbygging i fjellet en sammenheng mellom å bruke motoriserte fremkomstmiddel i ferien og det å være positiv til vindkraft. Mest negative var de som er på fisketur eller flerdagsvandring i fjellet. I kontrast til dette er et funn i Skottland der det blant de respondentene som oppga at turgåing var den viktigste aktiviteten var det en større andel som var positive til vindparker, og en mindre andel negative enn i det generelle utvalget. Generelle erfaringer fra den faktiske turistadferden etter at store miljøendringer har skjedd, er at nedgang av én type "miljøfølsomme" turister kan bli kompensert med økning i antallet mindre "miljøfølsomme" turister⁴⁶. Andre studier antyder at "miljøfølsomheten" i noen tilfeller kan være relativt kortvarig; etter en kort periode kommer også de miljøfølsomme turistene tilbake⁴⁷.

Vår undersøkelse på og i tilknytning til Hurtigruta belyser spørsmålet om potensielle konfliktene sett fra *etterspørselssiden*; altså turistenes *holdninger* til vindkraft, og da konkret til deres opplevelse av vindkraft i landskapet. Her avdekket vi et konfliktpotensial. Materialet vårt er for lite til å gi grunnlag for en statistisk generalisering, men det gir sterke indikasjoner på hvilke typer holdninger som er til stede. Vår undersøkelse gir grunn til å peke på at man kan forvente effekter av en økt utbygging av vindkraft langs norskekysten i form av en viss utskiftning av turistsegment; muligens også en nedgang i turistvolum enkelte steder lokalt. Vi kan da trolig forvente enn viss nedgang særlig av de turistene som er mest følsomme overfor den typen inngrep vindkraft representerer.

Blant norske turister som ble intervjuet på ferie langs kysten av Norge i 2007 er det ganske lik fordeling mellom dem som er positive, skeptiske eller negative til vindkraftutbygging langs Norskekysten – den minste delen er positive. Blant de utenlandske turistene er fordelingen annerledes, de fleste er positive, en god del er skeptiske mens kun noen få er entydig negative. Utlendingene ser således ut til å være mer positive til vindkraftutbygging i turistdestinasjonen Norge enn nordmennene er. Samtidig er de utenlandske turistene mer opptatt av å bevare sårbar natur enn det nordmennene er – mange utlendinger understreker at vindkraften bør komme nær annen

⁴⁵ <http://www.havsul.no/havsul-i/Havsul-I/presentasjon/Presentasjon.pdf>

⁴⁶ Teigland (1994) har studert effekter av landskapsinngrep fra vannkraftutbyggingen i Aurlandsdalen. Studien viser at større naturinngrep kan føre til betydelige omlokaliseringseffekter blant de mest miljøfølsomme grupper av tilreisende. Omlokaliseringen kan da ha form både av overflytting av aktivitet til andre alternative besøksområder, og internt innen området til mindre berørte deler. Men fjellvandrere som forsvant fra området, ble volummessig mer enn oppveid av bilturister som stort sett har tatt området i bruk som et rent gjennomfartsområde på vei til deres hovedattraksjon, Vestlandsfjordene. Mange av bilturistene stopper også for å ta naturen i nærmere øyesyn.

⁴⁷ Gasperoni & Dall'Aglio (1991) hevder at betydelig algeoppblomstring i et av de største badeområdene i Italia hadde liten og kortvarig effekt på turisttilstrømningen den sommeren miljøproblemene oppsto. Det skjedde på tross av betydelig mediaoppmærksomhet, og sterke påstander om helsefarene. De turistene som var mest miljøfølsomme den gang var utlendingene, de middelaldrene og høystatusgruppene. Badeaktiviteten gikk riktignok vesentlig ned, men turistene brukte stranda i stor grad som før, og det ble ikke registrert noen vesentlig substitusjon som økt bruk av svømmeanlegg på land. Sommeren etter var turisttilstrømningen mer eller mindre som vanlig.

industri / bebyggelse. Både av de norske og de utenlandske turister ga mange uttrykk for komplekse holdninger der også potensielle dilemma mellom lokalt og globalt miljø var inkludert. Enkelte av de utenlandske turistene vi spurte oppga at de ikke vil feriere på et sted med vindpark, mens andre sa at vindparker ikke vil påvirke deres valg av destinasjon, og andre igjen sa at de kan akseptere noe vindkraft. De norske turistene, som generelt var mer negative til vindkraft enn de utenlandske, fordelte seg omtrent likt på de tre svaralternativene.

Vi har ikke funnet mange undersøkelser som går inn på potensielle konflikter på *tilbudssiden*; altså hvordan lokale reiselivsaktører vurderer at planlagte vindkraftanlegg vil virke inn på reiselivsvirksomheten. I en intervjuundersøkelse av 14 lokale reiselivsaktører på Fræna, uttrykker et flertall av aktørene innenfor vindparkens visuelle influenssone seg negativt til vindturbiner, men mange, dels de samme, mener samtidig at Fræna vindpark vil få beskjedne konsekvenser for egen turistnæring (Melby 2005). Vi har ikke klart å finne undersøkelser som går inn på spørsmålet om vindkraftutbygging kan påvirke realiseringen av så langt ikke utnyttede reiselivsressurser knyttet til kultur og natur.

Våre egne undersøkelser har ikke et godt og systematisk materiale som belyser det siste spørsmålet. Det skyldes naturlig nok at selve problematikken er vanskelig å trenge inn i fordi vi her snakker om reiselivsressurser som i prinsippet er lite (eller ikke) kjent; eller i alle fall ikke utnyttet. Vi får likevel en indikasjon omkring dette spørsmålet ved å se på svarene fra de reiselivsaktørene som driver et eksklusivt kultur- eller naturprodukt og sikter mot det segmentet Innovasjon Norge brander heler Norge opp mot; nemlig den bevisste, kresne turister som ønsker og krever det autentiske. Det er disse aktørene som er mest negative til vindkraftutbygging i vår undersøkelse. I Selje kommune faller mange av reiselivsaktørene i denne kategorien, og et stort flertall av disse tror at om den planlagt vindparken på Hoddevikfjellet var blitt realisert ville det fått store negative konsekvenser for reiselivet. Motstanden mot den planlagte vindparken på Okla er ikke like bastant, men de fleste mener at også den vil påvirke reiselivet negativt. Aktørene begrunner skepsisen både med effekter for egen virksomhet, og med negative effekter for Stadlandet og Selje som destinasjon. En av aktørene tror at den utbredte skepsisen blant reiselivsaktørene kan påvirke satsingen på reiseliv i kommunen, dersom det blir bygget vindkraftanlegg. I Selje kommune fremheves først og fremst natur, men også kultur som reiselivsressurs. Selje kloster står i en særklasse, og er et av Norges mest sentrale kulturminner. I Vågsøy, en kommune med noe mer reiselivsaktivitet, har reiselivsaktørene stor tiltro til kommunens reiselivsressurser – primært naturen, men også kystkulturen, spesielt de fire fyrene. Mehuken vindpark blir ikke fremstilt som problematisk av aktørene, heller som aktivitet og vekst i en kommune som sårt trenger aktivitet og vekst. Det var også liten skepsis til utvidelse av eksisterende vindpark.

Under feltarbeidet høsten 2007, da turister og reiselivsnæring langs kysten i Norge ble intervjuet, la bekymringen for å miste en eventuell turistveg en stor stein til byrden hos allerede bekymrede aktører innen reiselivet. Dette var tydeligst på strekningen Bud-Atlanterhavsvegen mellom Molde og Kristiansund, der det er søkt konsesjon for flere vindparker nær kysten, men det var også bekymring på Jæren i Rogaland, der det er planer om en rekke vindparker på land. En naturlig slutning av dette er at det i områder der det er planlagt turistveger, vil vindparker som aksepteres av / ikke kommer i konflikt med turistvegprosjektet ha større mulighet for å få gjennomslag også hos lokalt reiseliv.

Ideelle konflikter

Tilbudssiden av spørsmålet om ideelle konflikter omfatter spørsmålet om branding av norsk reiseliv. Effekter knyttet til branding framtrer som i første rekke en nasjonalt og regional konflikt.

Litteraturgjennomgangen viser at vindkraftutbygging både i Norge og Skottland blir oppfattet som kontroversielt i forhold til reiseliv på en helt annen måte enn i Danmark og Tyskland. I Skottland, der over 90 % av turistene oppgir at landskapet er viktig for deres valg av Skottland som reisemål (The Scottish Government 2008), er landskap med kulturhistorie og naturopplevelse en viktig del av branding; en situasjon som er relativt parallell til den norske. Deler av reiselivsnæringen i Skottland er på samme måte som i Norge bekymret for hva en omfattende vindkraftutbygging vil bety for utviklingen av reiselivet. I mange småsamfunn i Skottland er reiselivet en viktig inntektskilde, med få alternative jobbmuligheter. I Skottland som i Norge har myndighetene vedtatt ambisiøse mål for satsingen på vindenergi, samtidig som reiselivet er et viktig satsingsområde. En forskjell mellom Norge og Skottland er at utbyggingen av vindkraft har pågått lenger. I 2004 var det for eksempel bygget 120 vindparker i Skottland (Strachan og Lal 2004). Debatten omkring planlagte vindparker i Skottland blir nesten uten unntak konfliktfylt, og meningene om vindkraftpolitikken er blitt polariserte og bygger på konkurrerende myter hevder The Scottish Government (2008). Det har oppstått anti-lobby grupper som Views of Scotland som bla.

hevder at myndighetene fremmer kommersielle vindkraftinteresser på bekostning av lokalsamfunnenes interesser, og får støtte blant annet av reiselivsorganisasjonen VisitScotland (Strachan og Lal 2004).

Igjen ser vi paralleller til situasjonen i Norge, der det ofte blir mobilisert lokalt mot planlagte vindparker. Nasjonale aktører innenfor reiselivet har advart mot vindkraftutbygging, og de senere år har det oppstått egne organisasjoner som har som hovedformål å kjempe mot vindkraftutbygging langs kysten: Organisasjonen STOPP rasing av Kysten⁴⁸ argumenterer mot vindkraft av hensyn til lokalsamfunn, reiseliv, natur og rekreasjonsområder, og Næringslivets kystaksjon⁴⁹ som argumenter mot vindkraft av hensyn til kystbefolkning og reiseliv. I Norge er miljøbevegelsen delt i synet på vindkraft, men deler av miljøbevegelsen har engasjert seg sterkt i enkelte vindkraftsaker.

De reiselivsaktørene vi har intervjuet i våre undersøkelser har forholdt seg til spørsmålet om branding, men da trolig ut fra sin egen nære virkelighet – dvs sin bedrift eller sin destinasjon. I ett av de tre casene, Selje- fant vi at flere av de lokale reiselivsaktørene vurderte planlagte vindparker som negative i forhold til branding av Selje og Stad som reisemål. Dette er imidlertid unntaket i våre undersøkelser. I de andre casene fant vi ikke tilsvarende lokale synspunkter om sterke konflikter mellom branding av reiselivet og vindkraft som det som framstår i den nasjonale debatten. Selje skiller seg ut fra de andre casene ved at branding av Selje i større grad spiller på urørt natur i kombinasjon med historie og kulturlandskap, enn tilfellet er i Vågsøy og i Måsøy. Reiselivsbransjen i Selje er svært klare på at de særlig har et potensial når det gjelder opplevelse av det særegne kulturlandskapet, historien og naturen, og aktiviteter knyttet til dette.

På *etterspørselssiden* gir ikke litteraturgjennomgangen klare svar på forekomsten av ideelle konflikter. Vi har ikke funnet noen undersøkelser som spesielt forsøker å måle eksistensverdi, altså hvilken betydning det har for folk flest å vite at et område er uten vindkraftanlegg, selv om de ikke nødvendigvis har planer om å oppsøke stedet. En norsk undersøkelse har undersøkt betalingsvilligheten for å unngå vindkraft kunne gi relevant kunnskap her, men for det første skiller den ikke ut eksistensverdi som egen kategori (den har slått sammen bruksverdi og eksistensverdi), og for det andre er den avgrenset til hva folk lokalt mener (Navrud 2007).

Litteraturgjennomgangen gir likevel noen indikasjoner omkring ideelle konflikter på *etterspørselssiden*. Det er klare forskjeller mellom undersøkelser blant turister i Norge og Skottland og undersøkelser i Tyskland og Danmark, når det gjelder hvordan turister opplever vindkraftverk i naturen. Det er rimelig å se dette i sammenheng med turistenes ønske om og forventninger til å oppleve urørt natur og landskap i Norge og Skottland.

Vår egen undersøkelse har ikke gitt et godt nok kunnskapsgrunnlag til å si så mye presist omkring de ideelle konfliktene på *etterspørselssiden*. Det skyldes måten undersøkelsene våre var lagt opp på. Siden vi gjennomførte intervjuer av turister på områder som kunne ha eller faktisk hadde vindkraftanlegg, fikk vi nødvendigvis ikke belyst den hypotetiske situasjonen at turistene ønsket å ha områder fri for vindkraft, selv om de ikke ville benytte seg av de reiselivsressursene som de samme områdene kunne tilby. For å kunne spesifikt belyse det vi i tabellen over har betegnet som eksistensverdi måtte vi ha gjennomført intervjuer med turister på andre lokaliteter – eventuelt i hjemmet – og samtidig ha fått avklart at de faktisk ikke ønsket å besøke de områdene som kunne bli rammet av vindkraft.

Oppsummering omkring konflikter

I tabellen under har vi forsøkt å få fram hovedkonklusjonene i forhold til problemstilling 1; først det som er av *begrensninger* for tolkningen av våre resultater:

- Konfliktbildet når det gjelder forholdet mellom reiseliv og vindkraft er komplisert.
- Den foreliggende undersøkelsen har best kunnskap om de lokale konfliktene knyttet til dagens generasjon av vindkraftverk; og mindre god kunnskap om morgendagens større landbaserte anlegg (og ingen kunnskap om offshore vindkraftanlegg).

⁴⁸ <http://www.vernkysten.no/>. "STOPP rasing av Kysten" organiserer 20 lokale grupper i Troms, Nordland, Nord- og Sør-Trøndelag, Møre og Romsdal, Sogn og Fjordane, Hordaland, Rogaland og Vest-Agder er en aksjon rettet mot vindkraft. På nettsidene skriver de: Vi aksepterer ikke en gigantisk og planløs utbygging av vindindustri langs kysten. Dette vil rasere noe av verdens vakreste natur uten å gi noen effekt for klima.

⁴⁹ <http://www.kystaksjonen.no/>. Næringslivets kystaksjon "arbeider for en intakt kystnatur som grunnlag for livskvalitet, lokal verdiskaping og en langsiktig samfunnsutvikling. Lokal verdiskaping bygger på lokale råvarer og lokalt eierskap. Norske kysten er vår langsiktige råvare. Næringslivets Kystaksjon vil at mennesker og bedrifter skal ha mulighet til å benytte kysten til mer enn vindindustri. Vi ber derfor om stans i tildeling av nye konsesjoner for vindindustri, inntil de samlede samfunns- og næringskonflikter i tilknytning til planlagte naturinngrep og vindindustriutbygging er tilstrekkelig kartlagt, utredet og hensyntatt".

- Den foreliggende undersøkelsen har lite kunnskap om sumvirkningene av en mulig stor utbygging av landbaserte vindkraftverk i Norge, men har samtidig avdekket at dette er en viktig problematikk som det kan være viktig å få avklart nærmere.
- Den foreliggende undersøkelsen har lite kunnskap om hvordan vindkraftutbygging kan påvirke det uutnyttede potensialet for reiselivsutvikling.

Det vår undersøkelse har dokumentert er følgende:

- Det er en stor skjevhet mellom konfliktnivå lokalt og regionalt/nasjonalt; der det lokalt er små materielle konflikter; mens enkelte fra næringen peker på at de opplever at det regionalt og nasjonalt er store ideelle konflikter i forhold til dagens branding av norsk reiseliv (eller i alle fall at slike store konflikter kan oppstå som følge av en ytterligere utbygging av vindkraft langs norskekysten).
- Det er generelt sett *små* materielle konflikter mellom dagens vindkraftanlegg og reiselivet, men konfliktnivået kan variere lokalt og det kan i enkelte tilfeller oppstå store konflikter.
- Det er en viss potensiell konflikt mellom vindkraft og reiseliv, forstått som at visse segmenter i reiselivet (både i næringen og blant turister) er skeptisk til en ytterligere utbygging av vindkraft. Det er imidlertid uklart i hvilken grad slike holdninger vil materialisere seg i faktiske negative effekter for reiselivet ved en eventuell fortsatt utbygging av vindkraft langs norskekysten.
- Det er trolig et svært lite potensial for at vindkraft kan representere en reiselivsressurs i Norge annet enn i helt spesielle tilfeller.

Tabell 5 Oppsummering av konflikter mellom reiseliv og vindkraft

Type konflikter:		Prosjektnivå: Bedrift og kommune	Strategisk nivå: Region og nasjon
Ideelle konflikter	Tilbudssiden: Branding av reiselivet	Liten til middels negativ konflikt	Stor negativ konflikt
	Etterspørselssiden: Eksistensverdi	Ikke tilstrekkelig kunnskap	Ikke tilstrekkelig kunnskap
Potensielle konflikter	Tilbudssiden: Tap av utviklingsmuligheter	Ikke tilstrekkelig kunnskap	Ikke tilstrekkelig kunnskap
	Etterspørselssiden: Holdninger til vindkraft	Varierende , men i hovedsak liten negativ konflikt	Usikker , men indikasjoner på moderat negativ konflikt
Materielle konflikter	Nedgang i reiselivsomsetningen	Liten eller ingen konflikt dokumentert	Ikke tilstrekkelig kunnskap; trolig for få anlegg i dag til å forvente konflikt
Positive effekter	Økning i reiselivsomsetningen	Noe økning i enkelte tilfeller, men i hovedsak lite potensial	Trolig neglisjerbart

Problemstilling 2: Hva skiller vindkraftverk og reiselivsnæringer når det gjelder konflikter i forhold til miljø?

Innledning

Forsøket på å drøfte forskjeller mellom reiseliv og vindkraft når det gjelder miljøkonflikter er i hovedsak en teoretisk drøfting av noen prinsipielle forskjeller. Empirien fra prosjektet kan i begrenset grad kaste lys over problemstillingen.

Som *Figur 6* viser, kan reiselivet og vindkraften (i alle fall i prinsippet) påvirke miljøet i både negativ og positiv forstand. Disse påvirkningene er imidlertid av ulike karakter, og det er ulike forutsetninger som må være til stede for at disse påvirkningene faktisk skal inntreffe.

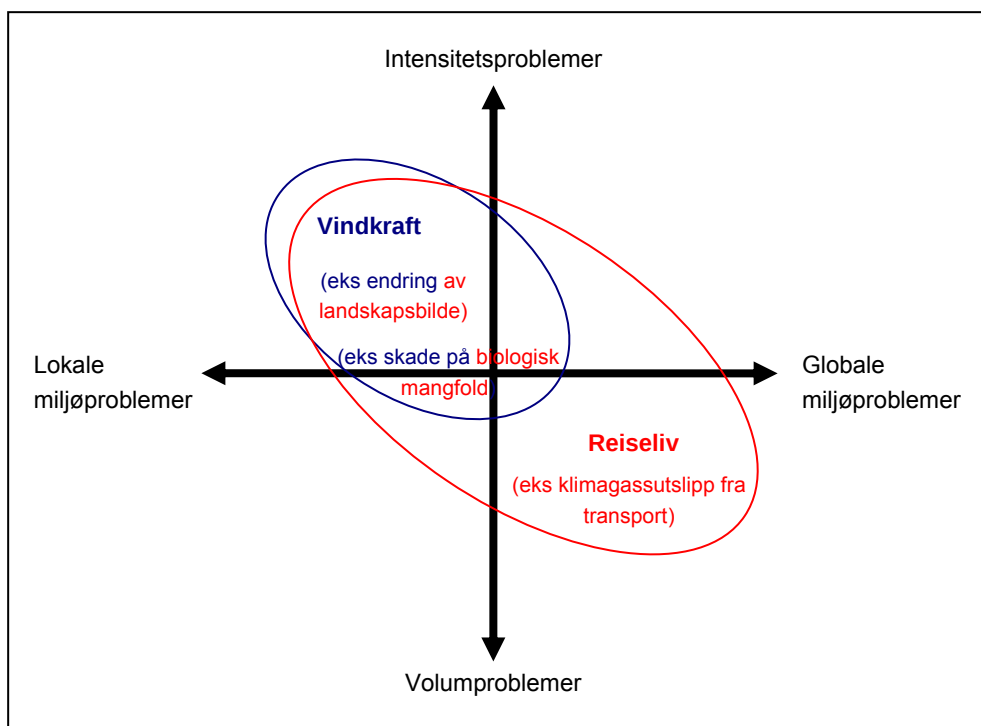
I den *første* figuren under har vi vist en typologi for de *negative* miljøvirkningene (basert på Høyer (1993; 1997). Den horisontale akse viser *geografisk nivå*. Dette gjelder nedslagsfeltet for de ulike typene miljøproblemer, der vi skiller mellom lokale og globale miljøproblemer. Den vertikale akse viser *årsak-virkning mekanismer*; nemlig om miljøproblemene oppstår som følge av for høy intensitet (over tid eller på et avgrenset område), eller om det er summen av aktiviteter, uavhengig av intensitet, som utløser problemet. Eksempler på *lokale* miljøproblemer er støy, visuelle problemer knyttet til fysiske inngrep og forurensning som avgrenses til lokale resipienter (for eksempel kloakkutslipp i et vassdrag). Eksempler på *globale* miljøproblemer er forbruk av energi, utslipp av klimagasser og tap av biologisk mangfold. Eksempler på *intensitetsproblemer* er lokale luftforurensningsproblemer som følge av trafikkoppbygging til enkelte tider av døgnet og/eller året eller terrengslitasje som følge av for stor konsentrasjon av turgåere på ett avgrenset område. Eksempler på

volumproblemer er drivhuseffekten, som bare styres av summen av klimagassutslipp; ikke når eller hvor utslippene kommer.

I den *andre* figuren under har vi vist en typologi for de *positive* miljøvirkningene. Den horisontale akse har samme inndelingen som i typologien for de negative miljøvirkningene. Den vertikale akse omfatter en dimensjon knyttet til vilkår for at de potensielle positive miljøvirkningene skal kunne bli realisert; nemlig politisk beslutningsnivå. Her skiller vi mellom lokalt, regionalt, nasjonalt og overnasjonalt.

Forskjeller når det gjelder negativ miljøpåvirkning

Figur 7 illustrerer stiliserte forskjeller mellom de negative miljøvirkningene av landbasert vindkraft og reiseliv. I sammenligningen har vi forutsatt like systemgrenser, der vi tar med både selve anlegget (altså turbinen for vindkraften og for eksempel hotellet for reiselivet) og infrastrukturen (kraftlinjer og veier for vindkraften og transporten til og fra destinasjonen for reiselivet). Generelt kan vi si at *vindkraft* har et større innslag av *lokale intensitetsproblemer* mens *reiselivet* – først og fremst på grunn av miljøbelastningen knyttet til selve reisen – har et større innslag av *globale volumproblemer* (og da særlig i form av klimagassutslipp fra transport). Landbasert vindkraft har noen innslag av de mer globale volumproblemene gjennom konflikter med biologisk mangfold (for eksempel i form av fugler som blir skadet som følge av kollisjon med turbiner og kraftlinjer), mens vindkraft og reiseliv har en felles type miljøproblematikk gjennom de landskapsendringene begge typer virksomheter kan føre med seg lokalt. I figuren ligger i og for seg ingen vektning av miljøproblematikken; altså at den ene formen for inngrep har en større negativ miljøpåvirkning enn den andre. Det ligger utenfor rammene av dette prosjektet å prøve å gjøre en slik vektning. Vårt poeng er å få fram at *begge* typer inngrep har negative miljøvirkninger men at disse kan være av prinsipielt ulike karakter – samtidig som de også kan være relativt like i en lokal sammenheng.

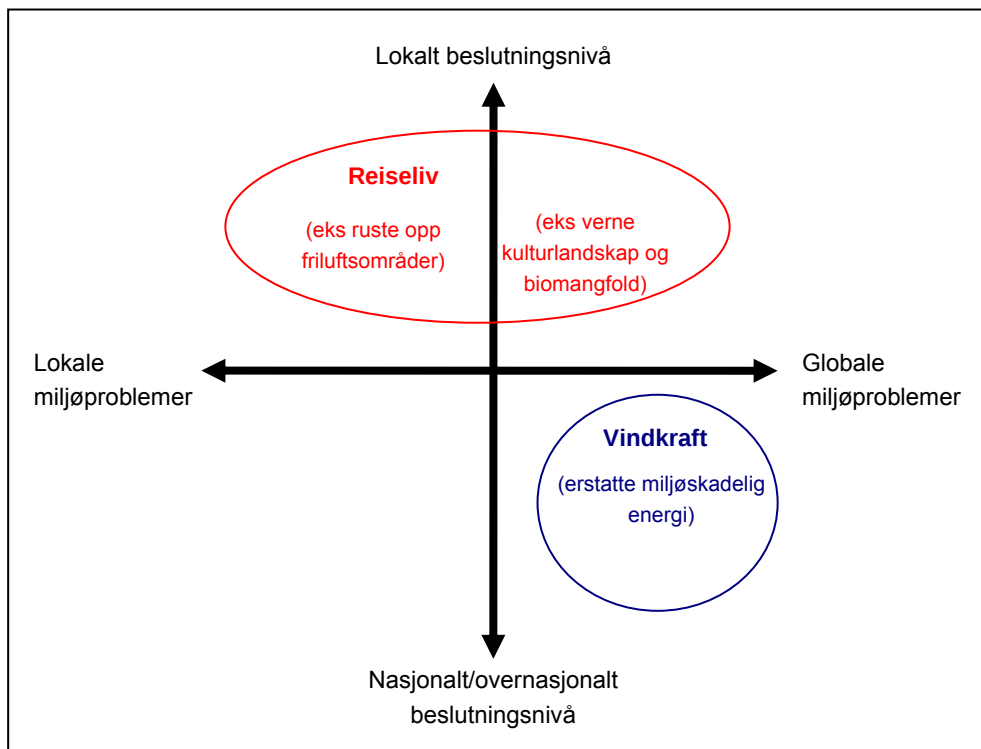
Figur 7 Stiliserte forskjeller mellom de negative miljøvirkningene fra landbasert vindkraft og reiseliv

Forskjeller når det gjelder positiv miljøpåvirkning

Figur 8 illustrerer stiliserte forskjeller mellom de potensielle positive miljøvirkningene av landbasert vindkraft og reiseliv. Generelt kan vi si at vindkraft og reiseliv skiller seg fra hverandre når det gjelder hvilket beslutningsnivå som er avgjørende for å få realisert de potensielle positive miljøvirkningene knyttet til hver enkelt type virksomhet. Mens reiselivet i mange tilfeller i større grad kan få realisert sitt potensial mye knyttet opp til det *lokale* beslutningsnivået (forstått som en kombinasjon av enkeltbedrifter og lokale myndigheter) så er vindkraften i større grad avhengig av beslutninger fattet av *nasjonale* (eller overnasjonale) myndigheter. Dette siste knytter seg til spørsmålet om å etablere virkemidler som sikrer at energi fra vindkraft kommer istedenfor – ikke i tillegg til – eksisterende energitilførsel fra antatt mer miljøskadelige energikilder (eks fossile energikilder).

Når det gjelder det lokale beslutningsnivået kan dette tenkes å utløse positive miljøvirkninger fra reiseliv som gjelder at næringen bidrar til å opprettholde lokale miljøkvaliteter knyttet til friluftsliv (eks skilting av friluftsområder) og naturvern (eks tilskudd til beiting av kulturlandskapsområder), der det første omfatter bidrag til løsning av lokale miljøproblemer mens det siste kan omfatte bidrag til løsning av mer globale miljøproblemer som gjelder vern av det biologiske mangfoldet.

Heller ikke her har vårt prosjekt hatt mulighet til å si noe om vektingen av muligheten for å bidra positivt i miljøsammenheng for de to typene virksomhet. Det er likevel grunnlag for å hevde at *vilkårene* for at de to typene virksomheter skal kunne bidra positivt i miljøsammenheng synes noe enklere for reiselivet enn for vindkraft – i og med at realiseringen av det positive potensialet knyttet til vindkraft forutsetter en nasjonal og internasjonal politikkendring, mens det kan være langt enklere å få til lokale tiltak i enkelte tilfeller knyttet til reiselivet.

Figur 8 Stiliserte forskjeller mellom mulige positive miljøvirkninger av landbasert vindkraft og reiseliv

Prosjektets egen empiri

Vi hadde i utgangspunktet ambisjoner om å finne fram til et case som kunne bidra med egen empiri knyttet til belysning av prosjektets andre problemstilling. Tanken var å finne fram til lokaliteter der man hadde sagt "nei" til planer om vindkraft ut fra (blant annet) hensynet til lokale reiselivsinteresser. Deretter ønsket vi å studere miljøvirkningene av det reiselivet man da hadde utviklet i etterkant av dette "nei". Det lot seg imidlertid ikke gjøre å finne et case som kunne illustrere denne situasjonen godt nok. Da caseundersøkelsen ble planlagt fant vi bare fram til ett eksempel blant de konsesjonene som hadde fått avslag fra NVE der reiseliv var ett av argumentene som faktisk ble vektlagt: Langevåg i Bømlo kommune⁵⁰. Det relativt beskjedne omfanget av reiselivsaktiviteter i det aktuelle området gjorde imidlertid at vi fant det uheldigsmessig å prioritere dette caset. Vi har derfor måttet avgrense oss til funn fra kunnskapsstudiene og holdningsundersøkelsen.

Våre egne holdningsundersøkelser tyder for det første på at turister i like stor grad er opptatt av reiselivets negative konsekvenser som av vindkraftens. Videre at en stor andel av turistene ser de ulike dimensjonene langs aksene lokale og globale miljøkonsekvenser, og at noe som er positivt eller negativt for lokalmiljøet ikke trenger ha samme fortegn i mer overordnet forstand. Mange har dermed et sammensatt og ambivalent syn når vi spør dem

⁵⁰ I "Bakgrunn for vedtak" (som altså angir bakgrunnen for avslaget) skriver NVE i sin oppsummering omkring konflikten i forhold til reiseliv: "NVE konstaterer at virkningene for reiseliv og turisme antas å være små til middels store og i samsvar med de vurderinger som er gjort under landskap og kulturminner og kulturmiljø. Kvalitetene knyttet til sjøbasert aktiviteter er de viktigste kvalitetene for reiseliv innenfor influensområdet. Konfliktgraden er forholdsvis lav på grunn av avstanden til anlegget. (<http://www.nve.no/FileArchive/308/200701840-1.pdf>)

om de foretrekker reiselivsanlegg eller vindparker i miljøssammenheng, ut fra både hva de selv foretrekker å se som turister og hva de mener er best for miljøet.

I den videre drøftingen tar vi først for oss den globale volumproblematikken, deretter de lokale intensitetsproblemene.

Vindkraft blir i overveiende grad sett på som miljøvennlig i perspektivet *global volumproblematikk*, fordi vindkraften representerer ren, fornybar energi som kan erstatte forurensende energi fra fossilt brensel eller atomkraft. Vindkraftutbygging blir av norske myndigheter sett på som et klimatilak, som vil redusere utslippene av klimagasser.⁵¹ Premissene for dette resonnementet er imidlertid faglig omdiskutert. Michael Hoel, professor i økonomi ved Universitetet i Oslo skriver blant annet: "Hovedtanken bak støtte til fornybar energi er at denne energien vil erstatte fossil energi. Men summen energi er ikke gitt. Selv om det som regel vil være riktig at den fornybare energien delvis erstatter fossil energi, vil støtte til fornybar energi også øke samlet energiforbruk. Støtteordninger til fornybar energi vil derfor føre til et høyere energiforbruk enn hva som er samfunnsøkonomisk lønnsomt" (side 54 i Økonomiske analyser av klimaproblemet). Samfunnsøkonomen nr. 6 og 7 (2008). Økonomer ved Statistisk sentralbyrå (bl.a. fagdirektør Torstein Bye) har drøftet disse spørsmålene i flere sammenhenger. De har framhevet at på kort sikt er det ikke belegg for å hevde at vindkraft kommer til erstatning for annen kraft; for eksempel kullkraft. Så lenge prisen i kraftmarkedet dekker driftskostnadene for kullkraft vil det lønne seg å drive kullkraftverket - kapitalkostnaden er "sunk" og det å få et positivt dekningsbidrag til disse er dermed verdifullt nesten uansett pris. Den begrensede mengden vind vil i følge disse ikke bety mye for prisen i et marked på 350-400 TWh. Det samme økonomiske fagmiljøet er også kritiske til påstanden om at kvoteprisen slår fullt igjennom i kraftmarkedet - noe som i tilfelle skulle legge grunnlaget for at tilførsel av kraft fra vindkraft vil helt eller delvis kunne fortrenge fossil kraft⁵².

Mot dette synet står fagmiljøer knyttet for eksempel til SINTEF energiforskning. I en studie utført i 2007 hevder forskere ved SINTEF at en økning i den fornybare kraftproduksjonen i Norge vil gi en miljøgevinst. Dette skyldes i følge denne studien at tilførsel av ny fornybar energi vil redusere importbehovet for fossil basert energi. Studien hevder videre at CO₂-utslippene i Europeisk energiproduksjon vil reduseres med 0,5 tonn per MWh ekstra fornybar kraftproduksjon i Norge⁵³.

Selv om det er ulike faglige syn på om økt produksjon av vindkraft i Norge vil føre til redusert forbruk av fossil energi på kort sikt, og i hvilken grad vindkraft på lenger sikt vil erstatte fossil kraft, er det likevel et faktum at det ikke er etablert virkemidler som *garanterer* at vindkraften *fullt ut* erstatter annen fossil energi. Det er rimelig å tro at det er denne typen resonnementer som ligger til grunn for at enkelte turister uttrykker forbehold og stiller betingelser for å akseptere vindkraft som et virkningsfullt klimatilak. Våre undersøkelser viser at en overveiende andel av turistene vurderer vindkraft som miljøvennlig i det globale perspektivet, men at det finnes en minoritet som er negative. I vårt utvalg var det i hovedsak norske turister som enten tvilte på om vindkraft i realiteten erstatter fossil kraft, som pekte på energisparing som en annen (underforstått bedre) mulighet, eller foretrakk andre fornybare energikilder enn vindkraft. I Melby og Mork (2005) sin undersøkelse blant turister på Atlanterhavsveien var 28 % av respondentene uforbeholdent positive til vindkraft som framtidsrettet energiproduksjon, mens hele 56 % satt som forutsetning nettopp det vi har drøftet over; nemlig at vindkraft må erstatte forurensende alternativer for å være fremtidsrettet. En svensk doktoravhandling (Böhler 2004) kommer fram til at det som karakteriserer de som er skeptiske til vindkraft er teknologipessimisme spesielt, og pessimisme generelt i forhold til hvor samfunnet er på vei. De tviler på om den "grønne" kraften virkelig kan erstatte eksisterende ikke-fornybar energi, men heller kommer i tillegg til den energien vi får fra fossil forbrenning.

Reiselivets globale volumproblematikk er i stor grad knyttet til utslipp fra transport, som i dag i overveiende grad er basert på fossilt drivstoff. Utviklingen i retning av flere lange flyreiser kombinert med hyppige reiser og kortvarige opphold har forverret denne problematikken. Våre egne undersøkelser har ikke noe empiri å bidra med i denne sammenhengen, verken turistene eller reiselivsaktørene som ble intervjuet ble spurt om holdninger til dette. På teoretisk grunnlag kan vi imidlertid dra en parallell til vindkraften når det gjelder denne problematikken. Vindkraftbransjen har problem med å få realisert sine positive miljøvirkninger, fordi det ikke finnes et

⁵¹ I retningslinjer for planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg het er det at: "Utbygging av miljøvennlig vindkraft er en vesentlig del av miljø- og energipolitikken. Behovet for å begrense utslippet av klimagasser er her en sentral føring, og vindkraft gir fornybar energi uten utslipp av klimagasser". (Miljøverndepartementet 2007)

⁵² Se for eksempel "Gas power generation in Norway: Good or bad for the climate", discussion paper 286, SSB (<http://www.ssb.no/publikasjoner/pdf/dp286.pdf>), og "Betyr egentlig kvotemarkedet noe for kraftprisene?", Økonomiske analyser 5/2005 (<http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/200505/rosendahl.pdf>)

⁵³ <http://www.ebl.no/getfile.php/Filer/N%E6ringspolitik/Klima/Reduserte%20CO2%20utslipp.pdf>

internasjonalt regime som sikrer at fornybar energi erstatter ikke-fornybar energi. Dette er noe som den enkelte aktør i vindkraftbransjen har liten mulighet til å påvirke. Reiselivsbransjen har et tilsvarende problem ved at de ikke får redusert sitt problem knyttet til utslipp fra transport, fordi det ikke finnes et internasjonalt regime som begrenser for eksempel lange flyreiser. De mulighetene den lokale og nasjonale reiselivsbransjen har til å påvirke dette er også begrenset, selv om lokalt/nasjonalt reiseliv eksempelvis kan konsentrere markedsføringen til et mer lokalt marked for å få en større andel kortreiste turister.

Både vindkraft og reiseliv kan også knyttes til en *annen type* global volumproblematikk, nemlig arealrelaterte problem, der bevaring av biologisk mangfold står helt sentralt, men der også reduksjon av biologisk produksjonspotensial for menneskelige formål gjennom nedbygging er en aktuell problemstilling. Heller ikke her har vi empiri fra egne undersøkelser og må begrense oss til noen teoretiske betraktninger. Når det gjelder biologisk mangfold blir vindkraft i dag i hovedsak problematisert i forhold til fugler som skades av rotorblader og kraftlinjer. Det diskuteres hvilken betydning vindkraften har i forhold til andre dødsårsaker for fugl. Kunnskapen er imidlertid mangelfull, og det er usikkerhet omkring hva en storstilt vindkraftutbygging langs kysten kan komme til å bety for enkelte arter som for eksempel havørn, der situasjonen i Norge er viktig for framtiden til arten i en Europeisk sammenheng i og med at Norge har 40-50 prosent av den samlede havørnbestand i Europa⁵⁴. De positive miljøvirkningene av vindkraft i denne sammenhengen er knyttet til mulighetene for å redusere tap av biologisk mangfold globalt, som følge av klimaendringer. Men da er vi tilbake til de forutsetninger som må være oppfylt, jfr. diskusjonen over. Reiselivets betydning for biologisk mangfold og arealbruk i global sammenheng har både en positiv side og en negativ. De positive sidene er knyttet til at reiseliv gir et økonomisk incitament til bevaring av arter og naturområder mange steder på kloden. De negative sidene er knyttet både til nedbygging av areal til reiselivsanlegg og til forstyrrelse av dyreliv. Fordi reiselivsanlegg i stor grad lokaliseres til noen attraktive naturtyper som kystområder og fjell, kan summen av inngrepene få betydning i global sammenheng. I tillegg bidrar reiselivet til klimaendringer gjennom i første rekke transportrelaterte utslipp, med de konsekvenser det vil kunne få for biologisk mangfold og arealressurser. Vi har ikke grunnlag for å si noe om omfanget av reiselivets betydning globalt, eller om de negative virkningene er større enn de positive, men må nøye oss med bare å peke på noen kjente sammenhenger.

Når det gjelder den *lokale intensitetsproblematikken* er det i større grad sammenfall mellom vindkraft og reiseliv. Våre undersøkelser, og de vi har sett på i litteraturgjennomgangen har hatt hovedfokus på landskapsvirkninger, vi har dermed lite empiri på andre miljøeffekter som biologisk mangfold, forurensing osv. En sammenligning av virkningene av reiselivsanlegg og vindparker på lokalt naturmiljø er dessuten vanskelig fordi anlegg og aktiviteter tilknyttet reiselivet er så mangfoldige og miljøkonsekvensene varierer i så stor grad mellom ulike former for reiselivsrelaterte tiltak. Vindparkene, og dermed miljøvirkningene av vindkraftutbygging, er derimot langt mer ensartede fra ett prosjekt til et annet. En nokså generell forskjell mellom reiselivsanlegg og vindkraftverk er at vindkraftanlegg har et større visuelt influensområde enn reiselivsanlegg. Selv utbygging av store reiselivsanlegg på tilsvarende eksponerte steder i landskapet som vindkraftverk, kan selv om landskapsvirkningene er betydelige, ikke konkurrere med dagens vindparker. Et eksempel på et slikt reiselivsanlegg er Nordkapp. I mindre målestokk kan også vestkapphuset på Stadlandet nevnes. I begge tilfeller er turistanleggene bygget på steder der det senere har vært søkt om konsesjon for vindkraftverk i eller ved det samme området, men søknadene er ikke innvilget. Reiselivsutbyggingene har foregått i relativt urørte kystlandskap, på utsiktspunkt som er mellom de mest enestående i hele landet. Utbyggingene innebærer vegbygging, parkeringsplasser og bygninger som har ført til at utsiktspunktene domineres av menneskelige inngrep, på tilsvarende måte som i vindparker. Etter vår vurdering har denne type utbygginger mange paralleller til vindkraftanlegg, forskjellen går i hovedsak ut på at mens de nære landskapsinngrepene i slike turistanlegg kan være minst like dominerende som i vindkraftanlegg, så er det visuelle influensområdet til vindparkene langt større.

En annen gjennomgående forskjell er at mens reiselivsvirksomhet kan ha både positiv og negativ betydning for det lokale landskapet og naturmiljøet, framstår vindkraftens betydning som i større grad bare å være negativ. Våre egne undersøkelser viser riktignok at en liten andel av turistene synes vindturbiner er vakre, og at de beriker landskapsbildet. I litteraturen finner vi eksempler på at denne gruppen kan være relativt stor. I en skotsk undersøkelse (The Scottish Government 2008) mente hele 39 % av de spurte turistene at vindparker hadde en positiv virkning i landskapet. Andre undersøkelser (Melby og Mork 2005) fant en sammenheng mellom turistens syn på om vindturbiner er vakre eller ikke, og holdningene til vindkraft som energiforsyning. Blant de som svarte

⁵⁴ Helander, B., Marquiss, M. & Bowerman, W. (eds.): Sea Eagle 2000. Proceedings from an international conference at Björkö, Sweden, 13–17 September 2000. Swedish Society for Nature Conservation/ SNF & Åtta.45 Tryckeri AB, Stockholm.

at vindturbiner er en fremtidsrettet form for energiproduksjon, var det over 70 % som svarte at vindturbiner er ganske eller meget pene. I vår egen spørreundersøkelse spurte vi turistene direkte om hva de ville foretrekke å se i et vakkert kystlandskap, et vindparkanlegg eller et større reiselivsanlegg. Mange hadde et ambivalent syn når de ble spurt om a) hva de selv foretrekker å se som turister og b) hva de mener er best for miljøet. Et eksempel er det engelske paret som foretrekker å se en vindpark, men tror et turistanlegg er best for de lokale beboerne. Andre foretrekker å se et reiselivsanlegg, men mener vindparker er mer miljøvennlige. Noen har fokus på det rent lokale, som de to kameratene som mener begge deler er inngrep i naturen, men turistanlegget kan legges fint i naturen, mens det er vanskelig å skjule en vindpark. Andre foretrekker vindparker fordi det er mer miljøvennlig. Noen, særlig blant de utenlandske turistene er opptatt av at reiselivsanlegg kan være veldig stygge. Ingen av nordmennene foretrekker å se en vindpark framfor et turistanlegg, selv om flere antar at vindparken vil være best for miljøet. Av utlendingene foretrekker omkring halvparten en vindpark framfor et større reiselivsanlegg. Dette kan tolkes som at de utenlandske turistene ikke har mye i mot å se vindparker, men det kan også bety at de har mer i mot å se turismens manifestasjoner i naturen. Det er mulig at det bildet / den forventningen de utenlandske turistene har til et turistanlegg er et annet enn det mange nordmenn har.

Litteraturgjennomgangen har ikke gitt kunnskap om hvordan turister opplever og oppfatter reiselivsanlegg i forhold til vindparker. Noen få undersøkelser har spurt om hvilke andre anlegg og inngrep i naturen turistene reagerer negativt på, slik vi også gjorde i våre intervju med turister. Resultatene viser naturlig nok at turister reagerer på mange andre anlegg og inngrep i landskapet i tillegg til vindparker. I vår undersøkelse ble ikke reiselivsanlegg nevnt i denne sammenhengen, verken av norske eller utenlandske turister. En forklaring på det kan være at det er begrenset hvilke større reiselivsanlegg de har sett fra Hurtigruta eller på ferien ved kysten. De norske turistene som ble intervjuet hadde flere og sterkere meninger om inngrep i norsk natur enn utlendingene hadde, og blant dem er kraftlinjer tydeligvis det største irritasjonsmomentet. Dette samsvarer med to skotske undersøkelser, der det er kraftlinjer som topper listen over inngrep som turister reagerer negativt på i et naturområde, mens vindparker kommer et stykke ned på listen (Johnsen 2005, The Scottish Government Publications 2008). Ingen av de norske undersøkelsene av turistenes holdninger til vindkraft vi har gått gjennom har spurt etter holdninger til andre inngrep i landskapet. En undersøkelse blant fastboende på Smøla, viser imidlertid at kraftlinjene i forbindelse med vindparken på Smøla ble oppfattet som et større problem enn selve turbinene (Nordahl 2000).

Oppsummering av forskjeller i miljøkonflikter mellom reiseliv og vindkraft.

Forsøket på å drøfte forskjeller mellom reiseliv og vindkraft når det gjelder miljøkonflikter er i hovedsak en teoretisk drøfting av noen prinsipielle forskjeller. Empirien fra prosjektet kan i begrenset grad kaste lys over problemstillingen.

Som *Figur 7* og *Figur 8* i innledningen av dette kapitlet viser, er det i utgangspunktet en prinsipiell forskjell mellom reiseliv og vindkraft når det gjelder miljøproblem av typen globale volumproblem. Reiselivet har klimagassutslipp knyttet til transport som gir en negativ effekt, mens vindkraft har et potensial for å bidra til å løse klimaproblemet ved å produsere fornybar energi. Empirien i prosjektet viser imidlertid at en betydelig andel av norske turister ikke er overbeviste om at vindkraft erstatter fossil kraft, men tror at vindkraft i stor grad kommer i tillegg til den fossile. Vi viser til at det foregår en diskusjon i norske fagmiljøer om i hvilken grad vindkraft kan sies å erstatte fossil kraft. Når det gjelder global volumproblematikk knyttet til biologisk mangfold argumenterer vi for at reiselivet generelt har både positive og negative effekter. De positive er knyttet til at reiseliv bidrar til interesse for bevaring av arter og naturområder, de negative til at reiselivet gjør inngrep i natur gjennom anlegg og forstyrrelser. Vi ser her bort fra den indirekte negative effekten på biologisk mangfold gjennom bidraget til klimaendringer. Vindkraftens bidrag til bevaring av biologisk mangfold er derimot overveiende negativt, hvis vi ser bort fra vindkraftens betydning i klimasammenheng. Vi har ikke empiri i prosjektet som viser at turistene deler dette resonnementet omkring biologisk mangfold, ut over at mange turister uttrykker bekymring for effekter av vindkraft på fugleliv.

Drøftingen av lokale intensitetsproblem har vi i hovedsak avgrenset til visuelle landskapsinngrep, der prosjektet har samlet empiri. Både reiselivsanlegg og vindparker innebærer landskapsinngrep. Vi gjør ikke forsøk på å vurdere om landskapsinngrep i reiselivssammenheng er verre eller bedre enn vindkraftanlegg, men konstaterer at vindkraftanlegg har et langt større visuelt influensområde enn reiselivsanlegg. Empirien viser at utenlandske turister ikke nødvendigvis foretrekker å se et stort reiselivsanlegg framfor en vindpark, og norske turister er mer negative til vindparker i landskapet enn de utenlandske.

Problemstilling 3: Hvordan redusere konfliktene mellom vindkraftverk og reiseliv?

Innledning

Et hovedskille når det gjelder håndtering av konfliktene mellom reiseliv og vindkraft går mellom et prosjektnivå og et strategisk nivå. Tiltak for å redusere og forebygge konflikter i forhold til det enkelte vindkraftprosjektet må nødvendigvis være av en helt annen karakter enn tiltak på et strategisk nivå, som omfatter regioner eller Norge sett under ett. Satt på spissen kan man tenke seg at hvert enkelt vindkraftprosjekt kan være mer eller mindre konfliktfritt i forhold til reiselivet i en lokal sammenheng, men fortsatt representere store konflikter på et strategisk regionalt eller nasjonalt nivå. Videre er det viktig å skille mellom de ulike typene konflikter; altså mellom ideelle, potensielle og materielle konflikter. I det videre diskuterer vi først konflikthåndtering på prosjektnivå, for så å gå videre til det strategiske nivået.

Håndtering av konflikter på prosjektnivå

Vi har tidligere påvist at det generelt sett er små konflikter mellom reiseliv og dagens vindkraftanlegg. Det betyr selvsagt ikke at det er ingen slike konflikter; ei heller at slike konflikter ikke kan oppstå i forhold til nye vindkraftanlegg. Intervjuer av turistors holdninger til vindkraft antydde da også at det er et konfliktpotensial selv om dagens situasjon lokalt og knyttet til dagens vindkraftanlegg er relativt lite konfliktfylt.

Konflikter knyttet til vindkraftutbygging dreier seg i første rekke om *lokalisering* av vindparkene, men også om *utforming*, i første rekke knyttet til høyde på, og antall turbiner innenfor et område. Noen av disse konfliktene kan vi se på som mulige å løse ved tiltak, andre konflikter er uløselig forbundet med det å produsere vindkraft på land; som det at turbinene må plasseres på vindutsatte og dermed visuelt eksponerte steder i landskapet.

I prinsippet er det tre hovedgrep når det gjelder å forebygge og redusere konflikter mellom reiseliv og vindkraft på prosjektnivå:

1. *Ekskludere* vindkraft eller reiseliv
2. *Justere* vindkraft og/eller reiseliv
3. *Inkludere* vindkraft og reiseliv

Alternativ (1) innebærer at man rett og slett fjerner / hindrer den ene av de to interessene å etablere seg i det aktuelle området; for eksempel ved å innføre forbud mot etablering av vindkraft i områder der det er etablert reiseliv (i teorien kan man også tenke seg deg motsatte). Det er også flere eksempler på at vindkraftverk nektes konsesjon i områder med etablert reiselivsvirksomhet eller sterke reiselivsinteresser⁵⁵. Spørsmål om konsesjon til vindkraftanlegg avgjøres imidlertid på nasjonalt nivå, og avgjørelsen følger ikke nødvendigvis kommunens tilråding. Kommunene har derimot siste i ordet i saker som gjelder etablering av reiselivsanlegg, gjennom plan- og bygningsloven. Det er imidlertid vanskelig å tenke seg at konflikten kan løses ved at reiselivet nektes å etablere seg i områder avsatt for vindkraft (ut over sikkerhetssonen til vindkraftanlegget), ikke minst på grunn av det store visuelle influensområdet som vindkraftanlegg har. Det er heller ikke mulig på denne måten å fjerne eksisterende reiselivsaktiviteter i et område man ønsker å tillate vindkraft. Hvis det da oppstår et potensial for konflikter, må disse løses gjennom forskjellige former for avbøtende tiltak; som at man søker å kanalisere turistenes ferdsel utenom de områdene som er mest eksponert for vindkraft eller at man bevisst søker å endre reiselivssegment (for eksempel nasjonalitet) for dermed å ha turister som i større grad aksepterer vindkraftverk lokalt.

Alternativ (2) - justering – gjelder i forhold til både reiselivet og vindkraftanleggene. Her kan vi igjen skille mellom tre kategorier av tiltak ut fra grad av inngrep i forhold til den aktuelle interessen:

- *Dimensjonering*: Tilpasse omfanget av aktivitetene ut fra interessene til den andre interessen (for eksempel redusere størrelsen av vindkraftanlegget ut fra reiselivsinteressene, eller legge begrensninger på reiselivets bruk av områder avsatt til vindkraft).
- *Lokalisering*: Endre lokalisering av aktivitetene ut fra interessene til den andre interessen (for eksempel flytte vindkraftanlegget til et annet område enn det opprinnelige ut fra reiselivsinteressene, eller legge om turstier brukt av reiselivet for å redusere effektene av "visuell forurensing" fra vindkraften)
- *Utforming*: Endre utformingen av anlegg uten dermed å endre funksjon (dvs for vindkraft; størrelsen på kraftproduksjonen); noe som i praksis er mest aktuelt for vindkraften (for eksempel realokere turbiner innenfor planområdet for dermed å redusere den "visuelle forurensningen").

⁵⁵ NVE avsto for eksempel konsesjonssøknadene for fire vindkraftprosjekt i Møre og Romsdal sommeren 2008. Dette gjelder de landbaserte anleggene Haugshornet vindkraftverk i Sande kommune og Fræna vindkraftverk i Fræna kommune. Videre offshore kraftverkene Havsul II og IV.

De *ideelle* konfliktene lokalt knytter seg til den brandingens reiselivet ønsker å knytte til en destinasjon. Gitt at reiselivet lokalt ønsker å markedsføre seg med de kvaliteter som kan bli negativt berørt av vindkraft, må enten selve brandingens endres (jf eksemplene vi viste til i innledningen til dette kapittelet fra Østerrike med branding av "fornybar energiturisme") eller endre omfanget og/eller lokaliseringen av vindkraftanleggene endres. Det siste alternativet kan være vanskelig å få til, slik at i praksis kan det være et spørsmål om ja eller nei til vindkraft hvis det er en slik grunnleggende konflikt mellom branding og eksistensen av vindkraft. Hvis det da blir "ja" til vindkraft innebærer det at eneste alternativet da for reiselivet er å endre sin lokale branding, evt. kombinert med tiltak knyttet til de materielle konfliktene.

De viktigste tiltaket når det gjelder å håndtere *potensielle* konflikter mellom vindkraft og reiseliv er å prøve å holde vindkraftanleggene vekke fra områder med store potensielle reiselivsressurser. Dette forutsetter at man kartlegger og vurderer potensielle reiselivsressurser i et område i forkant av konsesjonsbehandlingen – for dermed i neste omgang å prøve å ta hensyn til disse interessene. Denne problemstillingen er ikke en del av dagens system for konsesjonsbehandling. Det blir gjort en systematisk kartlegging av eksisterende reiselivsinteresser. I den grad det blir gjort en vurdering av potensielle reiselivsinteresser blir dette overlatt til den lokale høringsrunden; altså at lokale aktører kommenterer dette. De studiene vi har gjennomgått fokuserer så godt som utelukkende på eksisterende reiselivsinteresser. En kartlegging også av potensielle reiselivsressurser kan tenkes lagt opp på flere måter. Dels kan det være en ren inventering av fysiske ressurser knyttet til kultur, landskap og natur; dels kan det suppleres med intervju av ressurspersoner innen reiseliv og blant grunneiere for slik sett å prøve å få fram tanker omkring mulig framtidig reiselivsmessig utvikling lokalt.

I vår holdningsundersøkelse peker flere reiselivsaktører og utenlandske turister på at vindkraftanlegg bør legges til områder som er påvirket av inngrep fra før, som industriområder og i tilknytning til byer og tettsteder, framfor i urørt natur. Havøygavlen vindpark i Måsøy er et eksempel på en vindpark som ligger i forlengelsen av tettstedet, og som reiselivsaktørene ikke vurderer som konfliktfylt. Det motsatte eksempelet i våre case er Stadlandet der en vindpark som ble planlagt i et fjellområde uten større tekniske inngrep, ble vurdert som svært konfliktfylt av deler av reiselivsbransjen. Spørsmålet om tettstednær lokalisering framfor lokalisering i urørte naturområder kan imidlertid også innebære betydelige konflikter i forhold til innbyggere, for eksempel på grunn av støy. De norske turistene som ble intervjuet i vår undersøkelse ga i stor grad uttrykk for at de ikke ønsket vindparker i nærheten av der de bor og oppholder seg.

Vi kan også tenke oss konflikter innenfor reiselivet selv, mellom eksisterende og potensielle ressurser.

Eksisterende reiselivsbedrifter i og ved tettstedet vil se ulempene ved en tettstednær lokalisering av vindparken, mens andre legger mer vekt på muligheter til å utvikle opplevelsesressursene i natur og utmark. Lokalisering av vindparker til utbygde områder vil innebære at det er kortere avstand til eksisterende infrastruktur som kraftlinjer og veier. Det er bare noen få av våre informanter som har kommentert denne problematikken, men i spørreundersøkelsen var kraftlinjer det naturinngrepet de fleste norske turister nevnte at de mislikte som turister.

Tiltak knyttet til utforming handler om endring av utforming som ikke går på bekostning av kraftproduksjonen; da dreier tiltakene seg om dimensjonering av anlegget. Tiltak knyttet til utforming av vindparkene handler derfor særlig om hvordan turbinene er plassert i forhold til hverandre og til landskapet. Vår undersøkelse belyser ikke spørsmål om for eksempel plassering av vindturbiner i geometriske mønstre skaper et bedre eller verre visuelt inntrykk enn et alternativt prinsipp med mer vekt på landskapstilpassing ved plassering av turbinene, men dette er drøftet i litteratur vi har gått gjennom (Mårtenson 1998). Forfatteren advarer mot å skape visuell kompleksitet, og argumenterer for å søke å opprettholde harmoni ved å la vindparken spille med linjene i landskapet. Spørsmålet om visuell kompleksitet blir svært aktuelt ved utvidelser av eksisterende vindparker, og når flere vindparker er synlige fra samme sted. En ensartet type og størrelser på vindturbiner og plasseringsmønsteret vil skape mindre visuell kompleksitet enn om ulike deler av samme vindpark får turbiner av ulik størrelse og avstand og evt utplasseringsmønster. Den planlagte utvidelsen av Mehuken vindpark i Vågsøy kommune er et eksempel på en utvidelse der de nye turbinene vil være langt høyere enn de eksisterende, og stå med andre avstander i forhold til hverandre. Ingen av våre informanter i Vågsøy eller Selje kommenterte dette, men de ble heller ikke spurt direkte. Konsesjonskrav knyttet til ensartet størrelse og avstand m.m. til turbiner i samme vindpark og landskapsrom er selvsagt mulig å tenke seg, men det vil kunne føre til dårligere økonomisk resultat dersom ikke de mest moderne, største turbinene kan tas i bruk ved utvidelser og nyanlegg, eller hvis de brukte turbinene må erstattes med nye før de er utslitte.

Men spørsmål om utforming gjelder også *infrastrukturen* knyttet til turbinene; og da særlig kraftlinjer og veger. Best mulig landskapstilpassing av tilførselsveier, interne veier og kraftlinjer er derfor også viktige tiltak knyttet til utforming av anlegget. Flere av reiselivsaktørene i vår undersøkelse pekte på at de så helheten ved anleggene

som konfliktfylte; ikke bare turbinene, men også kraftlinjene og veiene. Det var imidlertid ingen som bemerket manglende landskapstilpassing av planlagte inngrep, eller kom med konkrete forslag til forbedring av planene på dette området. En forklaring på dette kan være at konsesjonssøknadene er relativt gjennomarbeidete på disse punktene, eller at informantene ikke hadde satt seg så grundig inn i planene. Flere av informantene brukte derimot inngrep i form av veier og kraftlinjer som argument i lokaliseringsspørsmålet. Det ble argumentert for at vindparker burde bygges der det finnes kraftlinjer fra før, og ikke på steder der det kreves omfattende utbygging av nye kraftlinjer i natur som er lite påvirket av tekniske inngrep. Ingen av våre informanter nevnte nedgraving av kraftlinjer som et mulig tiltak. I en undersøkelse fra Smøla (Nordahl, 2000) vurderte de fastboende kraftlinjene som et viktigere landskapsinngrep enn vindturbinene, og betalingsvilligheten for å få lagt ledningene i kabel var betydelig.

Ut fra reiselivshensyn kan det være viktig å pålegge utbygger når driftsperioden utløper at turbiner og kraftlinjer blir fjernet, og at terrenget i størst mulig grad tilbakestilles til slik det var før inngrepene. I nyere konsesjoner står det at NVE kan stille krav om nedlegging, riving og istandsettelse av området, og garantistillelse for kostnadene forbundet med dette. Så langt er det ingen erfaringer med istandsetting etter nedlegging av vindparker i Norge, og vi kjenner ikke til hvilke krav NVE vil stille til kvaliteten på og omfanget av slik istandsetting.

To av reiselivsaktørene i Selje mente at det ikke ville være mulig å fjerne alle spor etter vindparker på det værharde Stadlandet. De viste til erfaringer med vegbygging og andre terrenginngrep, som tilsier at erosjon i veier, samt en svært vanskelig revegetering trolig vil føre til varige sår i landskapet. Erfaringer fra vannkraftutbygging viser videre at når tiden er inne for slik tilbakeføring (i tilfellet med vannkraft; etter endt anleggsperiode) så mobiliserer ofte nettopp reiselivs- og friluftsinnteresser *mot* slik tilbakeføring, ut fra begrunnelsen at vegene har økt tilkomsten til naturområder som er attraktive for turbruk og jakt og fiske.

Det *tredje* hovedalternativet når det gjelder å forebygge og redusere konflikter mellom reiseliv og vindkraft er å forsøke å *integre* vindkraft og reiseliv. Forutsetningen for dette er naturlig nok at reiselivet lokalt ikke vurderer vindkraften som å være i konflikt med reiselivsinteressene. Det er vanskelig å se for seg integrering i forhold til de ideelle og potensielle konfliktene; her er det snakk om integrering av to faktiske virksomheter. En slik materiell integrering forutsetter at vindkraften direkte eller indirekte kan fungere som en reiselivsressurs lokalt (jf typologien presentert i Figur 6).

Den *direkte* integrering vil bestå i at vindkraftanlegget i seg selv inngår som en del av reiselivsproduktet. Våre undersøkelser – både holdningsundersøkelsene og caseundersøkelsene – tyder på at potensialet her generelt sett er lite. På den andre siden kan det tenkes at vindkraften *indirekte* kan innebære en reiselivsressurs. I dette ligger at reiselivsanleggene – kanskje særlig veger bygd i forbindelse med anlegging av vindkraftverkene – også kan benyttes av reiselivet. Restauranten som er bygget i forbindelse med vindkraftanlegget på Havøygavlen i Måsøy er et eksempel på dette.

Håndtering av konflikter på strategisk nivå

Dersom vi legger Stortingets ambisjoner om å produsere 3 TWh elektrisk kraft fra vindkraft innen 2010 til grunn, sammen med ønsket om å unngå svært fordyrende løsninger, vil noen overordnede konflikter knyttet til lokalisering la seg løse, andre bare delvis la seg løse – og da hovedsakelig knyttet til prosjektnivå. Det vil for eksempel trolig være fullt mulig å unngå å lokalisere vindkraftverk i og ved viktige reisemål og i avgrensede kystområder som er spesielt verdifulle eller sårbare som opplevelsesressurser uten samtidig å komme i konflikt med nasjonale produksjonsmål, eller å fordyre vindkraften vesentlig. En avgrensing av vindkraftanlegg til områder som er påvirket av inngrep fra før og der nødvendig infrastruktur som kraftlinjer og tilkomstveier er til stede, vil på den andre siden neppe være mulig, gitt produksjons- og kostnads målet. En politikk som i sterkere grad prioriterer utbygging i områder med inngrep og utbygging fra før, og er mer restriktiv til å gi tillatelser i uberørte naturområder, er imidlertid fullt mulig å tenke seg, selv om det trolig ville innebære at flere anlegg ville bli lokalisert til steder med sub-optimale vindforhold.

Felles for problemstillingene nevnt over er at vi nå har beveget oss over fra prosjektnivå til et *strategisk* nivå. Her er det ikke lenger snakk om konflikthåndtering i forhold til enkeltprosjekter, men hvordan samfunnet skal håndtere lokalisering av og volumet på vindkraftanlegg sett under ett; for en region (for eksempel Vestlandet) eller hele landet. Her kan det altså være tale om å etablere egne vindkraftfrie (eller for den del reiselivsfrie) områder av kysten eller legge begrensninger på det samlede omfanget av vindkraftanlegg på land ut fra reiselivshensyn. Dette kan vi også betegne som en *volumproblematikk*. Det strategiske nivået gjelder altså i bunn og grunn spørsmålet om hvor mye – eller hvor mange – vindkraftanlegg vi kan akseptere; enten samlet sett for hele landet

eller avgrenset til noen større områder. Eventuelt at samfunnet bestemmer seg for å samle vindkraftproduksjonen i færre, store anlegg, heller enn å spre produksjonen på flere, mindre anlegg.

Volumproblematikken framstår som et sentralt poeng i debatten om lokalisering av vindkraftanlegg, også i våre spørreundersøkelser. Mange av våre informanter mener for eksempel at en politikk som samler vindkraftproduksjonen til færre, større anlegg vil redusere konfliktene i forhold til reiselivet, sammenlignet med en utbygging av mange, mindre anlegg. Vår undersøkelse viser videre at mange turister og reiselivsaktører er opptatt av at det ikke blir tildelt konsesjoner til vindkraftutbygging i særlig verdifulle landskap og områder. Enkelte viser til at det bør være sterkere nasjonal styring med konsesjonstildelingen. Flere reiselivsaktører og utenlandske turister peker på at vindkraftanlegg bør legges til områder som er påvirket av inngrep fra før, som industriområder og i tilknytning til byer og tettsteder, framfor i urørt natur.

Også på det strategiske nivået kan vi tenke oss en konflikthåndtering som omfatter alle våre tre konflikttyper – de ideelle, potensielle og materielle – som i prinsippet kan følge noenlunde den samme tilnærmingen som vist for prosjektnivået. Systemet med konsesjonsbehandling av enkeltprosjekter har i utgangspunktet en klar begrensning fordi det blir en bit for bit vurdering og utbygging, som ikke er egnet til å gjennomføre regionale og nasjonale vurderinger og prioriteringer av interesser og verdier. Her er vindkraftproblematikken langt på vei en parallell til konfliktene rundt vasskraftutbygging. Etter årelange konflikter rundt vasskraftutbyggingen i Norge ble svaret på dette dilemmaet i norsk vassdragsforvaltning å utarbeide en samlet, nasjonal plan for vasskraftutbygging⁵⁶, der man laget et system for rangering av utbyggingsprosjekter opp mot økonomisk nytteverdi og konfliktgrad, som så la grunnlag for å skille de aktuelle prosjektene i tre kategorier: 1) Prosjekter som er aktuelle for utbygging, 2) prosjekter som eventuelt må bearbeides for å rykke opp i kategori 1, og 3) prosjekter som er uaktuelle for utbygging. Planen bidro, selv om den kom svært seint sett i forhold til det store antallet vassdrag som på det tidspunktet alt var bygd ut, til at ulike typer vassdragsnatur og prosjekter ble vurdert mer samlet, og til at mange av de mest verneverdige gjenværende vassdragene ble vernet i verneplan for vassdrag. En samlet plan for vindkraftutbygging har også vært foreslått flere ganger i Stortinget, men er blitt avvist av myndighetene blant annet fordi det ikke finnes en samlet oversikt over vindressursene. Siste gang dette var diskutert i Stortinget var etter et forslag lagt fram den 14. januar 2008. Forslaget som da var fremmet var som følger (representantforslag nr. 8:34 (2007-2008) fra stortingsrepresentantene Kjetil Solvik-Olsen, Øyvind Korsberg, Torbjørn Andersen og Tord Lien)⁵⁷:

Stortinget ber Regjeringen fremme en nasjonal plan/oversikt for bygging av vindkraftanlegg i Norge. Planen skal blant annet gi oversikt over kostnader, positive og negative miljøaspekter, innvirkning på reiseliv, forsyningssikkerhet og liknende.

Tilsvarende forslag har blitt behandlet og avvist av Stortinget ved to tidligere anledninger; henholdsvis 79 mot 24 stemmer (3. mars 2006) og 83 mot 17 stemmer (14. juni 2004). I et brev til Stortingets Energi- og miljøkomité datert 6. februar 2008 innrømmer olje- og energiminister Åslaug Haga at det er behov for en form for samla plan-tilnærming⁵⁸: "Svært stor pågang av konsesjonssøknader øker behovet for å se sakene i sammenheng og vurdere samvirkninger". Hun viser så til flere initiativ som etter hennes (og regjeringens) mening ivaretar et slikt behov:

- *Regionvis samordning av konsesjonsbehandling.* NVE legger nå til rette for at behandlingen av konsesjonssøknader for vindkraftanlegg i utvalgte regioner samordnes i tid, og ses i sammenheng med eventuelle behov og planer for styrking av overføringsnettet. Dette gir en samlet vurdering hos høringsinstanser og myndigheter, og styrker grunnlaget for å identifisere de utbyggingsløsninger som totalt sett er gunstigst for miljøet og kraftsystemet.
- *Retningslinjer og regionale planer.* Olje- og energidepartementet og Miljøverndepartementet fastsatte i juni 2007 retningslinjer for planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg⁵⁹. Fylkeskommunene oppfordres til å lage fylkesdelplaner for vindkraft som kartlegger og systematiserer områders verdier og peker på områder med henholdsvis spesielt høyt og akseptabelt konfliktnivå. Det anbefales at planene ikke vurderer enkeltprosjekter slik at planene er robuste i forhold til nye og endrede prosjekter, og er mulige å gjennomføre innenfor akseptable tids- og kostnadsrammer. Mange av kystfylkene har etter hvert vedtatt fylkesdelplaner for

⁵⁶ St. meld. Nr. 63 (1984-85). Om samlet plan for vassdrag

⁵⁷ <http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Representantforslag/2007-2008/dok8-200708-034/>

⁵⁸ <http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2007-2008/inns-200708-174/5/#a1>

⁵⁹ Miljøverndepartementet 2007: Retningslinjer for planlegging og lokalisering av vindkraftverk. T1458

vindkraftverk⁶⁰, men disse har i varierende grad vektlagt verdier knyttet til natur- og landskap, og har ikke samme status som en nasjonal plan. Nasjonale myndigheter kan⁶¹, og har i en del tilfeller rådd til vindkraftverk på tvers av fylkesplaner⁶².

- *Tematiske konfliktvurderinger*. Fra 2005 gjennomfører Direktoratet for naturforvaltning, Riksantikvaren, Reindriftsforvaltningen og Forsvarsbygg en konfliktvurdering av alle meldinger og søknader om vindkraftprosjekter. Denne inngår i grunnlaget for NVEs konsesjonsvedtak, sammen med konsesjonssøknaden, konsekvensutredning og høringsuttalelser.

I sitt brev viser Haga videre til at det å lage en nasjonal plan for vindkraft ville være svært tids- og ressurskrevende, etter hennes vurdering gi lite ny informasjon utover den som allerede innhentes i de plan- og konsesjonsprosesser som er omtalt over og – igjen i følge Haga – at planen ville raskt bli utdatert. Samtidig kan man misstenke at det kanskje viktigste motargumentet fra regjeringen er følgende (hentet fra samme brev):

[at en slik eventuell samla plan] ville forsinke utbyggingen av vindkraft vesentlig.... Jeg mener at det verken ville være hensiktsmessig eller forsvarlig å utsette denne satsingen i påvente av en nasjonal plan for vindkraft.

De tiltakene og den justering av praksis i konsesjonsbehandlingen som er over bær i prinsippet kunne fange opp deler av den volumproblematikken vi har drøftet; men trolig ikke hele. Det skyldes særlig to forhold:

- Det eksplisitt *nasjonale* perspektivet er ikke fanget opp like systematisk som det regionale.
- De *potensielle* og *ideelle* konfliktene framstår ikke å bli behandlet like systematisk som de materielle.

Norges Naturvernforbund⁶³ fremmet derfor forslag om å få utarbeidet en nasjonal, eller i alle fall regionale planer, for hvor vindkraft *ikke* bør lokaliseres, av hensyn til natur- og landskapsverdier. Analogien fra vassdragsdebatten til dette forslaget er ikke Samla Plan, men Verneplan for vassdrag. Et forslag om å lage en nasjonal verneplan i forhold til vindkraftanlegg framstår som et mulig *supplement* til de tiltakene som er omtalt over, og kan fange opp spørsmålet om både de potensielle og ideelle konfliktene i forhold til reiselivet (og for den del; i forhold til andre verneinteresser). Et viktig element i en slik metodikk må i tilfelle være en metode for å vurdere sumvirkningene av vindkraft på reiseliv (evt. også på andre interesser; ikke minst verneinteresser).

Det er fins flere eksempler for metoder som i alle fall selv oppgir å vurdere "sumvirkninger". Vi har alt omtalt Samla Plan for vassdrag. En metode som spesielt retter seg inn mot vindkraft, og som bruker betegnelsen "sumvirkning", omfatter spørsmålet om hvordan framstille sumvirkningene av vindkraft på landskapet. Metoden er omtalt i et forprosjekt⁶⁴ som er fulgt opp med en veileder fra NVE⁶⁵. Dette er imidlertid en noe annen forståelse av sumvirkning begrepet enn vår bruk av begrepet. Her er det en form for sumvirkning på et *prosjektnivå*, som altså gjelder den samlede effekten av de ulike elementene som inngår i et vindkraftanlegget på landskapets helhetsumvirkning. Dette arbeidet følges for tiden opp gjennom et hovedprosjekt bestilt av Riksantikvaren.

I en foreløpig versjon (datert 20.02.2009) versjon av en forstudie som Direktoratet for naturforvaltning har gitt til Norsk institutt for naturforskning er det drøftet sumvirkninger av vindkraftverk på arter og naturtyper. Studien diskuterer bl.a. selve fenomenet sumvirkninger og ulike metoder for å vurdere sumvirkninger. Notatet viser noen eksempler fra ulike land på metoder for vurdering av sumvirkninger av vindkraft på arter og naturtyper, men gir ingen konkrete forslag til hvordan en metode kan tenkes å være i Norge⁶⁶.

I Olje- og energidepartementet og Miljøverndepartementet sin veilederen for regionale planer for vindkraft av 18.06.2007 er sumvirkninger definert på følgende måte: Enten de samlede konsekvenser av flere vindkraftanlegg innenfor et geografisk avgrenset område, *eller* de systematiske virkninger vindkraftanlegg har på et tema, for eksempel en art eller en naturtype, innen et større geografisk område. I tillegg til disse to dimensjonene kan vi

⁶⁰ Se f.eks. http://www.rogfk.no/modules/module_123/proxy.asp?C=147&I=450&D=2&mid=17

⁶¹ Når godkjente regionale planer foreligger vil disse inngå i grunnlaget for NVEs behandling av enkeltprosjekter lokalisert innenfor planområdet. Søknader som er lokalisert i områder som i planen er vurdert å være spesielt konflikthelt bør normalt ikke imøtekommes. Konsesjonsmyndigheten må imidlertid alltid foreta en konkret vurdering av alle fordeler og ulemper i hvert tilfelle, inkludert mulighetene for avbøtende tiltak (Miljøverndepartementet 2007)

⁶² I Fylkesdelplanen for Arealbruk i Sogn og Fjordane var Stadlandet avmerket som et område der planen frarådet vindkraftverk, men vindparken Hoddevik oppnådde likevel konsesjon av NVE, selv om planene senere ble avvist av OED etter klage på konsesjonsvedtaket.

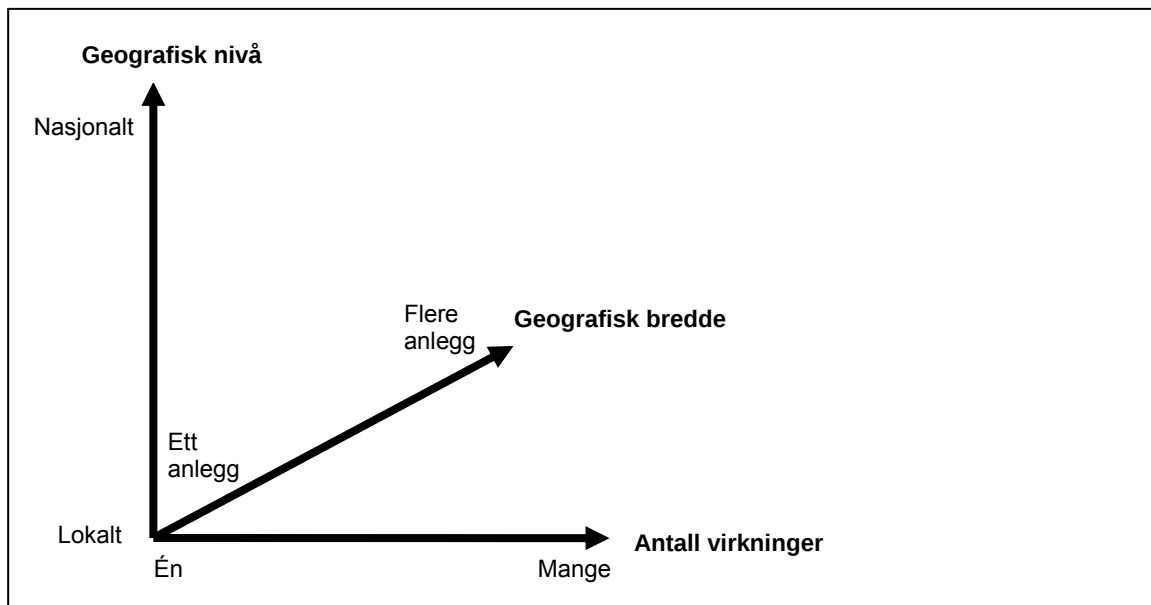
⁶³ Erik Solheim 2004: Vindkraft – føremonar og ulemper innlegg på Norges vassdrags- og energidirektorat sitt seminar om vindkraft, Lindesnes, 24. mai 2004 <http://www.nve.no/admin/FileArchive/289/Lindesnes%2004%20nr%2012.pdf>

⁶⁴ Berg, E. (2006): "Sumvirkninger på landskapet av vindkraftutbygging: VisualiseringsmetoderW". Inter Pares Rapport 5:2006. (<http://www.dimat.no/attachment.ap?id=4598>)

⁶⁵ Veileder 5/2007 " Visualisering av planlagte vindkraftverk" utgitt av NVE; RA og DN (http://www.nve.no/FileArchive/441/NVE_Veileder_5_2007.pdf)

⁶⁶ Follestad, A. (2009): *Sumvirkninger av vindkraftverk på arter og naturtyper – en forstudie*. Trondheim: Norsk institutt for naturforskning. Foreløpig utgave.

legge til en tredje dimensjon som er forsøkt fanget opp i det arbeidet som pågår for Riksantikvaren omtalt over; nemlig det å summere hvordan ulike virkninger av vindkraft summerer seg opp i form av en samlet landskapspåvirkning. Figuren under antyder en modell som kan danne utgangspunkt for å utvikle en metode for å vurdere sumvirkningene av vindkraft, der det også bør være mulig å innarbeide andre interessekonflikter enn det som gjelder vindkraftens forhold til reiseliv.

Figur 9 Mulig utgangspunkt for å utvikle en metode for vurdering av sumvirkninger av vindkraft

Vår viktigste anbefaling er derfor å gjøre en undersøkelse som mer spesifikt enn den foreliggende undersøkelsen belyser spørsmålet om sumvirkninger av vindkraft i forhold til reiseliv (eventuelt også miljøinteresser), og at en slik undersøkelse skal brukes til å utvikle en metodikk for håndtering av sumvirkningene som kan supplere de tiltakene som alt er iverksatt (og da i hovedsak inn mot de materielle konfliktene på et regionalt nivå).

I et skriftlig innspill til prosjektet presiserer Olje- og energidepartementet og NVA at etter deres vurdering vil vi i Norge ha det de omtaler som en skånsom utbygging av vindkraft de neste 15-20 årene som kan innebære etablering av maksimalt ca 7 000 MW landbasert vindkraft, tilsvarende 2 500 turbiner. Sett i forhold til dagens nivå, iberegnet konsesjonsgitte men ikke igangsatte vindkraftverk, innebærer dette i tilfelle en økning med en faktor 3,4 regnet på effekten (fra 2 101 MW) og en faktor på 2,5 når det gjelder antall turbiner (fra ca 930 turbiner).

EU-kommisjonen foreslo i desember 2008 et direktiv for å fremme fornybar energi. Dette direktivet er en oppfølging av målsetningen om at 20 prosent av EUs energiforbruk skal komme fra fornybar energi innen 2020, opp fra 8,5 prosent i dag. I skrivende stund er det avklart at direktivet vil gjelde for Norge gjennom EØS-avtalen, men det gjenstår å forhandle med EU for å avklare mer i detalj virkningene dette får for norsk energipolitikk.

Det gjenstår å se hvor ambisiøs politikk Norge vil føre de nærmeste årene når det gjelder utbygging av fornybar energi, herunder vindkraft. Selv med det som OED og NVE over beskriver som en skånsom utbygging av vindkraft innenfor dagens måltall på 3 TWH (som er om lag en dobling av dagens igangsatte anlegg) framstår det som viktig å belyse sumvirkningene av vindkraft på en mer systematisk måte enn det som er tilfellet i dag.

Oppsummering omkring konflikthåndtering

I tabellen under har vi oppsummert våre forslag om hvordan håndtere konfliktene mellom reiseliv og vindkraft på både et prosjektnivå og et strategisk nivå. Et hovedpoeng her er at mens vi har flere relativt detaljerte forslag når det gjelder problematikken på prosjektnivå, har ikke det foreliggende prosjektet gitt grunnlag for mer enn å peke på behovet for en mer systematisk undersøkelse etterfulgt av å utvikle en egen metodikk for konflikthåndtering når det gjelder det strategiske nivået.

Tabell 6 Oppsummering omkring forslag til håndtering av konflikter mellom reiseliv og vindkraft

Konflikttype:	Prosjektnivå: Bedrift og kommune		Strategisk nivå: Region og nasjon
	Tiltak innen vindkraft	Tiltak innen reiseliv	
Ideelle	• Ekskludere vindkraft • Endre lokalisering	• Endre innhold i branding av reiselivet	• Endre nasjonal branding av reiselivet? • Utrede mulige sumvirkninger av vindkraftutbygging i forhold til reiselivet • Utvikle en metode for håndtering av de samme sumvirkningene • Må supplere dagens statlige retningslinjer for planlegging og lokalisering av vindkraftverk og dagens (varierende) praksis med fylkesdelplaner for vindkraft
Potensielle	• Unngå lokalisering i særlig verdifulle landskap/områder	• Kartlegge potensielle reiselivsressurser	
Materielle: ekskludere	• Ekskludere vindkraft • Føre landskapet tilbake til opprinnelig tilstand etter avsluttet drift	• Endre kundesegment	
Materielle: justere	• Endre lokalisering (viktigst), dimensjonering og utforming av anlegg	• Endre lokalisering av anlegg • Endre bruken av området • Gjøre undersøkelser av langtidseffekter på reiselivet av vindkraft	
Materielle: inkludere	• Direkte: Ta i bruk selve vindkraftanlegget i reiselivet • Indirekte: Ta i bruk infrastruktur (veier) knyttet til vindkraften		

Samlet konklusjon

I figuren under har vi oppsummert hvor vi mener fokuset i dag er i debatten omkring vindkraft og reiseliv. Poenget her er at det er et todelt fokus. På den ene siden er det utviklet et formalisert beslutningssystem som omfatter debatten omkring hovedsakelig de materielle konfliktene; i noen grad også de potensielle; men i liten eller ingen grad det vi har omtalt som de ideelle. Videre omfatter det eksisterende formaliserte beslutningssystemet først og fremst det lokale nivået (prosjektnivået), men – særlig som følge av de fylkesvise vindkraftplanene og den nye praksisen med NVE sin regionvise samordning av konsesjonssøknadene – i en viss grad også det strategiske nivået; men da altså avgrenset til det regionale nivået. På den andre siden har vi så det eksplisitte strategiske nivået – forstått som det *nasjonale* nivået – og debatten omkring de ideelle og delvis potensielle konfliktene. Her er det en – til tider – opphetet debatt, men i liten grad et formalisert system for håndtering av den samme debatten; et forhold som understrekes ved at Storting og regjering ikke mindre enn tre ganger har avvist et forslag om å lage en nasjonal samlet plan for vindkraft.

Om vi så skal oppsummer diskusjonen så langt i dette kapittelet kan vi forsøke å gjøre det i følgende ni punkter gruppert med tre punkter for hver av prosjektets tre problemstillinger:

1) Hva er konfliktene mellom vindkraft og reiseliv?

- Få og små konflikter mellom dagens vindkraftanlegg og reiseliv
- Turistenes holdninger kan tyde på flere og større konflikter i det tilfellet av vi får både større og flere anlegg som videre lokaliseres til områder med større reiselivsinteresser eller reiselivsaktivitet enn det som er tilfelle for dagens anlegg
- Spørsmålet om volumproblemer er uavklart men det er et åpenbart stort konfliktpotensiale mellom en mulig storstilt nasjonal vindkraftutbygging og reiselives nåværende branding av Norge som ferieland

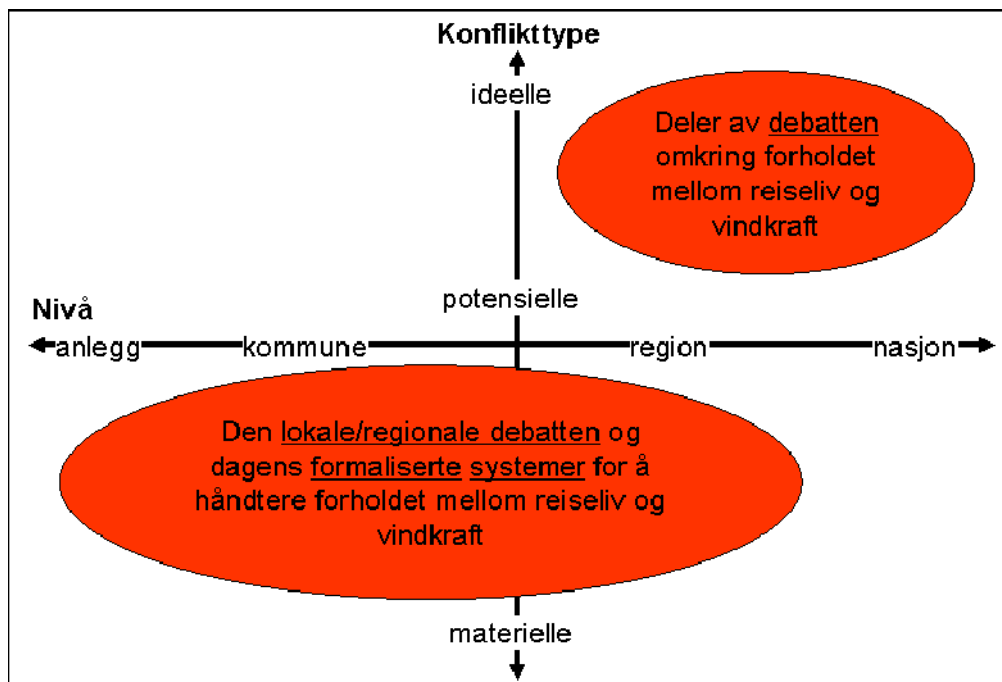
2) Hva skiller vindkraftverk og reiselivsnæringer når det gjelder konflikter i forhold til miljø?

- Turistene er opptatt av både reiselivets og vindkraftens miljøvirkninger
- Reiseliv og vindkraft har *felles* lokale miljøproblemer når det gjelder lokale virkninger på landskap og biologisk mangfold
- Reiselivet *skiller* seg fra vindkraft når det gjelder globale miljøproblemer gjennom utslipp fra transport
- Når det gjelder *positive* virkninger på miljøet skiller reiselivet og vindkraften seg ved at reiselivet *kan* ha positive virkninger lokalt ifht friluftsliv og biologisk mangfold gjennom skjøtsel av kulturlandskapet
- Videre skiller vindkraften seg fra reiselivet ved at vindkraft *kan* medføre reduksjon i klimagassutslipp ved at vindkraft kan helt eller delvis erstatte fossil energi

3) Hvordan redusere konfliktene mellom vindkraftverk og reiseliv?

- Viktig å skille mellom ideelle, potensielle og materielle konflikter, og mellom prosjektnivå og strategisk nivå

- Ulike tiltak aktuelle i forhold til de ulike kategoriene av konflikter og samfunnsnivå
- Viktig å styrke håndteringen av mulige sumvirkninger i forhold til reiselivet

Figur 10 Oppsummering av det todelte fokus i debatten omkring reiseliv og vindkraft

Hvilke er så de spørsmålene som vår undersøkelse ikke har klart å belyse? Under har vi forsøkt punktvis å oppsummere det vi mener er viktige spørsmål for avklaring av forholdet mellom reiseliv og vindkraft som framstår som dårlig belyste:

- Hva er konsekvensene av vindkraft i forhold til friluftslivet? Vårt prosjekt har fokusert på det kommersielle reiselivet. Friluftsliv har mange beslektede aktiviteter, og i tillegg til å være interessant å få belyst i seg selv, er friluftsliv relevant i egenskap av å kunne rekruttere både næringsaktører og kunder til det kommersielle reiselivet.
- Hvordan kommer turistene faktisk til å reagere på vindkraftverk? På den ene siden er spørsmålet om vi klart å fange opp de "virkelige" holdningene? Dernest kommer spørsmålet om hvordan turistenes holdninger konverteres til handlinger? Fra annen forskning vet vi at overgangen fra holdninger til handlinger sjelden er "rett fram".
- Er våre konklusjoner gyldige for "neste generasjon" av vindkraftverk på land? Hva om vindkraftverkene blir "større"; "flere"; eller vi tar i bruk helt nye teknologiske løsninger (som "vindtårnet")? Vil konfliktbildet da endre seg?
- Hva er sumvirkningen av vindkraftanlegg i forhold til reiseliv? Dette poenget har vi alt tatt opp flere ganger. Er det en tålegrense nasjonalt/regionalt i forhold til store negative effekter på reiselivet når det gjelder antall og/eller størrelse på vindkraftanlegg? Er det (derfor) behov for egne "nei-områder" for vindkraft? Og bør i tilfelle slike "nei-områder" for vindkraft også medføre restriksjoner på reiselivsplanlegg?
- Hva er konsekvensene av vindkraftverk til havs? Fører flytting fra land til havs en flytting eller løsning av de negative miljøvirkningene fra vindkraftverk? Og vil reiselivet bli skadesløst ved vindkraft til havs?

Dette er alle problemstillinger som kan være relevante for videre utredning og forskning.

Litteraturliste

- Aamot, Erlend 2005: *Hvorfor Møre og Romsdal 2005? En Markedsundersøkelse*. Rapport på oppdrag fra Reiselivsbedriftenes Landsforening avd. Møre og Romsdal.
- Andersen, Mona Irene 2005: *Bør det satses på vindkraft i Noreg? – En samfunnsøkonomisk vurdering*. Masteroppgave i samfunnsøkonomi, Noregs Fiskerihøgskole, Universitet i Tromsø
- Andersen, O., Knagenhjelm, M., Sataøen, H. (2005): *Barrierer mot vindkraft - en analyse av holdninger i lokalbefolkningen. Fase 1*. VF-Notat 14/2005. Sogndal: Vestlandsforskning. Kan lastes ned fra <http://www.vestforsk.no/dok/publikasjoner/notat14-05-vindkraft.pdf>
- Aune, F. R., Bye, T. og Johnsen T.A. 2000: *Gas power generation in Norway: Good or bad for the climate*, Discussion paper 286, SSB (<http://www.ssb.no/publikasjoner/pdf/dp286.pdf>),
- Axelsen, Lene Kilsund 2003: *Environmental Accounting for Windenergy. A Contingent Valuation study*. Hovedoppgave ved Institutt for Økonomi og Samfunnsfag. Norges landbrukshøgskole.
- Berg, E. (2006): *Sumvirkninger på landskapet av vindkraftutbygging: Visualiseringsmetoder*W. Inter Pares Rapport 5:2006. (<http://www.dirnat.no/attachment.ap?id=4598>)
- Best, Bernd 1998: *Vindkraft i Tyskland*. Dokument NVE.
- Bjørgen, Tollef Gimse 2005: *Vindkraftutbyggingen på Smøla – mellom himmel og jord*. Masteroppgave NTNU.
- Bilet, Inge Michael 2003: *Rapport fra holdningsundersøkelsen om vindkraft på Smøla*. ACNielsen for Statkraft.
- Bye, T. og Rosendahl 2005: *Betyr egentlig kvotemarkedet noe for kraftprisene?*, Økonomiske analyser 5/2005 (<http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/200505/rosendahl.pdf>)
- Böhler, Tom 2004: *Vindkraft, landskap och mening. En studie om vindkraft och människans rumsliga preferenser*. Dr. avhandling i bokform. Institutionen för omvärldsstudier av människans villkor, Göteborg universitet.
- Førsund, F.R., Strøm, S. (1994): *Miljø økonomi*. Oslo: Universitetsforlaget
- Gasperoni, G. & Dall'Aglio, S. 1991. *Tourism and the Environmental Crisis: The Impact of Algea on Summer Holidays along the Adriatic Riviera in 1989*. Publisert i rapport fra ESOMAR "Seminar on Travel and Tourism in Transition, The research Challenge. Dublin (Irland). May 1991. pp. 99-116.
- Gjøsund, Hege Christina Sandnes 2003: *Miljøkonsekvenser av vindkraft i Sandøy kommune – en verdsettingsstudie*. Hovedoppgave, Institutt for økonomi og samfunnsfag, Norges landbrukshøgskole, Ås.
- Heggheim, Monica 2007: *Sogn og Fjordane Energiverk: Kartlegging av turistar si haldning til vindkraft*. Traineerapport i: *Geoturisme i Sogn og Fjordane og Austerrike*. Vestlandsforskning.
- Hilligweg, G. og Kull, S., 2004: *Windkraftanlagen und Tourismus: Zwei unvereinbare Welten oder eine lokale Chance? Ergebnisse einer Touristenbefragung im Nordseebad Varel-Dangast*. Fachhochschule Oldenburg/Ostfriesland/Wilhelmshaven, Fachbereich Wirtschaft am Standort Wilhelmshaven
- Hoel, M. 2008: Økonomiske analyser av klimaproblemet. *Samfunnsøkonomen* nr. 6 og 7 2008
- Hörnsten, Lisa (2002): *Turisters attityd til vindkraft i fjällen*, Working paper / European Tourism Research Institute.
- Høyer, KG. (1993): "Miljøproblemene endrer karakter". I: Høyer, KG. og Selstad, T. (1993): *Den besværlige økologien*. NordREFO 1993:3. Nordiskt Institut för regionalpolitisk forskning, København.
- Høyer, KG. (1997): "Sustainable Development". Brune, D. Chapman, D., Gwynne, M. (eds): *The Global Environment*. Weinheim: VCH Publ: 1185-1208
- Johnsen, T. (2005): *Frøya Vindpark – erfaringer med vindkraftverks innvirkninger på turisme og reiseliv*. Lysaker: SWECO GRØNER. Kan lastes ned fra http://www.nve.no/FileArchive/308/200201726_137e.pdf
- Melby, Morten W. og Kjetil Mork 2005: *Spørreundersøkelse på Atlanterhavsvegen 2005* Multiconsult as og Miljøfaglig utredning as.
- Melby, Morten 2005: *Fræna vindpark, Konsekvenser for reiselivet. Tilleggsutredning*. Miljøfaglig Utredning, rapport 2005:24 Miljøverndepartementet 2007: Retningslinjer for planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg. T-1458 / 2007
- Miljøverndepartementet 2007: *Retningslinjer for planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg*. T1458
- MORI, Scotland 2002: *Tourist Attitudes towards Wind Farms*. Research Study Conducted for Scottish Renewables Forum & the British Wind Energy Association. Publisert i American Wind Energy Association (2003b) *Wind Energy. Views on the Environment: Clean and Green*.

Måløy Vekst 2007: Utviklingsplan for reiseliv og opplevelser i Vågsøy.

http://www.maloyvekst.no/images/stories/Dokumenter/uviklingsplan_%20for_%20reiseliv_%20og_%20opplevingar.pdf

Mårtensson, Anne-Lie 1998: *Vindkraft vid kusten – dess visuella påverkan på landskapet*. Eksamensarbeite i landskapsarkitektur.

NVE, RA og DN 2003: *Vindkraft og miljø – en erfaringsgjennomgang*

NVE, RA, DN 2007: *Visualisering av planlagte vindkraftverk*. Veileder 5/2007

(http://www.nve.no/FileArchive/441/NVE_Veileder_5_2007.pdf)

Navrud, S. 2003 (2007): *Miljøkostnader av vindkraft i Norge*. Foreløpige resultater. Institutt for Økonomi og Ressursforvaltning. Norges Landbrukshøgskole. Notat 1. november 2003.

Nordahl, Elise 2000: *Miljøkostnader av vindkraftutbygging på Smøla*. Hovedoppgave NLH-Ås.

NOU 2006: 18 *Et klimavennlig Norge*. Miljøverndepartementet

Olje og energidepartementet 2008: *Fakta 2008 Energi og vannressurser i Norge*

Parliamentary Commissioner for the Environment 2006: *Wind power, people, and place*. Rapport fra New Zealand.

Peel, Deborah & Michael Gregory Lloyd 2007: Positive planning for wind-turbines in an urban context. In: *Local Environment*, vol. 12. Routledge

Randers, Jørgen 2009: *Hvem skal kjøpe?* Kronikk i Dagbladet 9.01.09.

<http://www.dagbladet.no/kultur/2008/09/22/547639.html>

Sandøy, Ragnhild 2006: *Natur- og kulturarven ved Nordishavet. Landskap som infrastruktur for geoturisme, verdiskaping og merkevarebygging*. Rapport – Næringslivets kystaksjon.

Skonhoft, Anders 2007: *Kraftkrisen misbrukes*. Kronikk i Aftenposten 4.12.07.

<http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/article2134302.ece>

Statkraft Grøner AS 2003: *Vindkraft og miljø – en erfaringsgjennomgang*. Rapport, fra Norges vassdrags- og energidirektorat, Riksantikvaren, Direktoratet for naturforvaltning.

Statistisk sentralbyrå 2008: http://www.ssb.no/kommuner/hoyre_side.cgi?region=1441

Strachan, Peter A. and Lal, David (2004): Wind Energy Policy, Planning and Management Practice in the UK: Hot Air or a Gathering Storm? *Regional Studies*, 38:5, 549 — 569

St. meld. Nr. 63 (1984-85). Om samlet plan for vassdrag

Sweco Grøner 2005: *Mehuken vindpark – Vurdering av virkninger for turisme*. Fagrapport. Kvalheim Kraft AS.

Sørensen, Knut H. og Margrethe Aune (red.) 2008: *Mellom klima og komfort – utfordringer for en bærekraftig energit utvikling*. Tapir Forlag

Teigland, J. 1994. Konsekvenser av naturinngrep for fritidsbruken av natur. Erfaringer fra kraftutbygging i Aurlandsdalen. Rapport nr. 83. Telemarksforskning - Bø.

Thele, Fredrik 2006: *Incorporating Wind Power into the Norwegian Energy System. An Analysis of the Ongoing Controversy on the Havsul Projects*. Masteroppgave i Arts in Education in Society, Science and Technology, ESST - Universitetet i Oslo

The Scottish Government Publications 2008: *The Economic Impacts of Wind Farms on Scottish Tourism*.

<http://www.scotland.gov.uk/Publications/2008/03/07113554/0>

Wizelius, Tore 2003: *Vindkraft i teori og praktik*. Studentlitteratur, Lund.

Wolfgang, O. og Moe, B. 2007: Reduserte CO2 utslipp som følge av økt fornybar kraftproduksjon i Norge.

SINTEF Energiforskning.

<http://www.ebl.no/getfile.php/Filer/N%E6ringspolitikk/Klima/Reduserte%20CO2%20utslipp.pdf>

Vedlegg 1: Dokumentasjon av kunnskapsoversikten

Litteratur som er svært relevant for debatten omkring vindkraft og reiseliv

1. Aamot, Erlend 2005: **Hvorfor Møre og Romsdal 2005? En Markedsundersøkelse**. Rapport på oppdrag fra Reiselivsbedriftenes Landsforening avd. Møre og Romsdal.

Kilder: Rapporten bygger på 246 spørreskjema og 142 personlige intervju med turister som befant seg i Møre og Romsdal sommeren 2005.

Referanseliste: Svært kort liste, ikke relevant litteratur i forhold til vindkraft & reiseliv.

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: Spørreundersøkelsen har en del som tar sikte på å kartlegge turistenes holdning til vindturbiner på kysten av Møre og Romsdal. Turistene blir bedt om å vurdere to scenarier; et med forsiktig utbygging av vindkraft og et med utstrakt utbygging av vindkraft. En forsiktig utbygging ser ikke ut til å ha nevneverdig påvirkning på Møre & Romsdal sin attraktivitet som feriemål, 30 % synes det ville være negativt med vindkraft enkelte steder i fylket, og relativt få lar et slikt scenario påvirke muligheten av et fremtidig besøk (kun 22 % svarer på dette spørsmålet i det hele tatt). Utstrakt utbygging derimot mener over halvparten av respondentene ville vært negativt, og 17 % sier det er mindre sannsynlig at de kommer tilbake ved et slikt scenario (kun 23 % svarer på dette spørsmålet). Forfatteren understreker at faktoren "uberørt natur" har stor betydning for turistenes valg av Møre og Romsdal som reisemål – noe han mener tilsier at utstrakt utbygging av vindkraft kan få store konsekvenser for reiselivsnæringen i fylket.

2. Andersen, O., Knagenhjelm, M., Sataøen, H. (2005): **Barrierer mot vindkraft - en analyse av holdninger i lokalbefolkningen. Fase 1**. VF-Notat 14/2005. Sogndal: Vestlandsforskning⁶⁷.

Kilder: Undersøkelse som bygger på telefonintervjuer fra Utsira, Havøysund og Karmøy.

Referanseliste: Kort referanseliste, endel nyhetsartikler og en del rapporter.

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: Resultatene peker på at lokalbefolkningen i de tre utvalgte casene stort sett er positivt innstilt til vindkraftutbygging i sine nærmiljø. Få respondenter tror at vindkraft vil få negative konsekvenser for reiselivet lokalt; mønsteret er heller motsatt. Men Knagenhjelm og Sataøen understreker at denne undersøkelsen ikke spør hva turistene tenker; "Lokalbefolkningen forholder seg gjerne til "sitt" lokale vindkraftanlegg og konsekvenser i forhold til sitt lokale reiselivsprodukt mens den tilreisende turisten vil plassere lokaliteten inn i den samlede opplevelsen, for eksempel av det norske kyst- eller fjordlandskapet. Skal vi fullt ut belyse temaet konsekvenser av vindkraft i forhold til reiselivsinteresser er det derfor nødvendig også å spørre turister og den gitte lokaliteten må også plasseres inn i en større geografisk sammenheng" (s22).

3. Ingunn Bjørnstad 2006 **Okla vindpark – vurdering av mulig innvirkning på turisme og reiseliv**. Sweco Grøner

Kilder: I konsekvensutredningen omtales ca 15 norske og utenlandske undersøkelser, i hovedsak undersøkelser av turistenes holdninger til vindkraft.

Referanseliste: ca 15 referanser til undersøkelser: Mange av disse er omtalt av oss. Et par undersøkelser er omtalt av oss på grunnlag av Bjørnstads beskrivelser.

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: I Konklusjonen etter gjennomgangen av undersøkelsene skriver hun:

En bør ha i tankene at resultater fra de identifiserte undersøkelsene ikke er direkte overførbare til norske forhold og i kanskje i enda mindre grad til et konkret anlegg i Norge som Okla vindpark. Det er likevel en del generelle forhold som kan trekkes frem som indikerer vindkraftverks konsekvenser for turisme:

- Turister er i hovedsak generelt sett positive til satsning på vindkraft i landene/ områdene de besøker. Dette forutsetter ofte at vindparkene ikke er synlig fra de attraksjonene de besøker. Motstanden øker med grad av synlighet og hvor ofte man ser slike anlegg. Illustrert i tall er 75-90 % generelt positive, men andelen synker helt ned mot 10-30 % når anleggene blir konkret plassert, møllene er mange og ofte/godt synlige når man ferdes i et område.
- Negative visuelle effekter er turistenes største bekymring ved vindkraftutbygging (fra urørt landskap til utbygd område).

⁶⁷ Kan lastes ned fra <http://www.vestforsk.no/dok/publikasjoner/notat14-05-vindkraft.pdf>

- Overføringsnett anses å ha større negative visuelle konsekvenser enn selve vindmøllene (resultat fra en undersøkelse).
- Ved konkrete planlagte utbygginger viser de identifiserte undersøkelsene stor variasjon i resultatene. Hvor omfattende utbyggingsplanene er og hvordan planene presenteres, er en sannsynlig forklaring. I 6 ulike studier varierer andelen turister som mener at en utbygging er negativt fra 8-90 %. Det laveste tallet er fra undersøkelse utført for vindkraftbransjen og det høyeste for motstandere av utbygging. De mest nøytrale tallene tilsier at 30-70 % av turistene er negative, avhengig av omfang på utbyggingen.
- Fire undersøkelser sier noe om hvordan turistenes atferd vil endres. Andelen turister som sier at de sannsynligvis ikke vil besøke et område dersom det bygges ut med vindkraft, varierer fra 2-26 %. MORI's undersøkelse angir 2 % og tilsier videre at 4 % vil få økt interesse for å besøke et område med vindpark(er). De tre andre undersøkelsene tilsier et netto tap av turister. Det bemerkes at turisttrafikken til Smøla har fortsatt å øke etter vindkraftutbyggingen. 60-80 % vil være interessert i å benytte et besøkssenter som inkluderer tilrettelagt tur på et vindkraftverk. Det anses imidlertid som sannsynlig at denne andelen vil reduseres dersom vindkraft blir vanligere og dermed mindre "eksotisk".

4. Bjørgen, Tollef Gimse 2005: **Vindkraftutbyggingen på Smøla – mellom himmel og jord**. Masteroppgave NTNU.

Kilder: Hans historiske oversikt bygger på en grundig gjennomgang av artikler, reportasjer og innlegg i lokalavisene på Smøla. Han har også brukt flygeblad, rapporter, stortingsmeldinger, internettsider og foretatt intervju.

Referanseliste: Lite relevant i forhold til turisme, i og med at dette ikke er et emne i oppgaven.

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: Klokt om konflikter generelt, bruker interessant teori om nødvendigheten av smertefulle kompromisser (s30). Det ser ut til at vindkraftutbygging på Smøla ikke har vært sett på som kontroversielt av reiselivsbransjen overhodet, snarere tvert i mot. Representanter for et tjuetalls næringsforetak inklusiv reiselivsnæringen undertegnet et opprop om "Vi vil ha vindkraft, og vi vil ha det nå" i avisen Tidens Krav juni 2001 (s44). Det interessante med denne masteroppgaven er således ikke det den sier om turisme; men det at turismen *ikke* inngår i konfliktbildet på Smøla.

5. Bilet, Inge Michael 2003: **Rapport fra holdningsundersøkelsen om vindkraft på Smøla**. ACNielsen for Statkraft.

Kilder: Spørreskjemaundersøkelse på Smøla i 2001 og 2003 for å registrere holdninger til vindparken før og etter utbyggingen. I 2003 ble spørreskjemaet sendt ut til 930 fastboende og 317 eiere av fritidseiendom. Antallet besvarte spørreskjemaer 533

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: Undersøkelsen skiller mellom eiere av bolig og eiere av fritidsboliger, og omfatter dermed et turistsegment. Eierne av fritidsboliger på Smøla er i stor grad utflyttede smølværing, mange idag bosatte i Kristiansund. Undersøkelsen viste at eierne av fritidsboliger er gjennomgående positivt innstilte til anlegget. Før utbyggingen hadde 74 % en "stort sett positiv" holdning til prosjektet, og 25 % en "stort sett negativ holdning". Etter utbygging forskjøv svarene seg noe i positiv retning (77 % positive og 21 % negative). De fastboende var gjennomgående noe mer positivt innstilte enn eierne av fritidsboliger. Undersøkelsen omfattet også spørsmålet om hvilke forhold som hadde størst betydning for holdningene til vindparken før (2001) og etter (2003) utbyggingen. Det er interessant at begrunnelsen vindturbiner "trekker turister" øker markert fra 2001 til 2003.

6. European Tourism Research Institute , 2005: **Visitor Activities and Attitudes in Coastal Areas. A Case Study of the Lulea Archipelago**, Sweden. WP 2005:1. ETOUR (European Tourism Research Institute). Undersøkelsen er omtalt Ingunn Bjørnstad 2006 **Okla vindpark – vurdering av mulig innvirkning på turisme og reiseliv**. Sweco GrønerVi gjengir her Bjørnstads omtale av rapporten. Undersøkelsen er utført av European Tourism Research Institute (ETOUR). Målet med undersøkelsen er bl.a. å avklare besøkendes holdninger til endringer i landskapet herunder bl.a. vindkraftutbygging.

Kilder: 891 spørreskjema ble sendt ut til faste feriehjemadresser. 522 besvarelser ble mottatt.

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: Viktigste resultater fra undersøkelsen:

Hovedårsaken til at turister oppsøker Luleå skjærgården er mulighet for opplevelse av natur, hav, strender og ro. Det ble spurt om grad av negativ/positiv holdning til vindkraft avhengig av hvor ofte man ser hvor mange anlegg:

- Meget negative eller negative til å ha 10-12 vindturbiner til stadighet i sitt synsfelt: 70 %
- Meget negative eller negative til å ha 1-2 vindturbiner til stadighet i sitt synsfelt: 55 %
- Positive eller meget positive til å ha 10-12 vindturbiner til stadighet i sitt synsfelt: 10 %

- Positive eller meget positive til å ha 1-2 vindturbiner til stadighet i sitt synsfelt: 15 %
- Positive eller meget positive til å av og til se 1-2 vindturbiner når de ferdes i området: 30 %
- Positive eller meget positive til å av og til se 10-12 vindturbiner når de ferdes i området: 25 %
- Meget negative eller negative til å av og til se 1-2 vindturbiner når de ferdes i området: 45 %
- Meget negative eller negative til å av og til se 10-12 vindturbiner når de ferdes i området: 30 %
- 35 % var meget negative eller negative til en fremtidig etablering av vindkraft i Luleåskjærgården.

32 % var positive eller meget positive.

Studien sier ingenting om de besøkendes holdninger vil påvirke deres turistadferd i området.

7. Heggheim, Monica 2007: Sogn og Fjordane Energiverk: Kartlegging av turistar si haldning til vindkraft.

Traineerapport i: **Geoturisme i Sogn og Fjordane og Austerrike**. Rapport frå to studieturar og rapportering frå prosjektoppgåver gjennomført av trainear ved fem samarbeidande verksemdar i Sogn og Fjordane. Red: Carlo All. VF-rapport 1/07.

Kilder: Heggheim har brukt et spørreskjema på norsk, engelsk og tysk som ble lagt ut på Selje Hotell, Turistinformasjonen i Selje, Kråkenes fyr, St. Svithun Kapell i Ervik og Hoddevikssanden. Undersøkelsen ble gjort i 2005, totalt antall respondenter var 103. Hun har også hatt samtaler med ansatte i SFE, benyttet rapporter av Sweco Grøner og sett på prospekt for vindturbiner og diverse publikasjoner på internett.

Referanseliste: Nei.

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: De fleste av de 103 respondentene kommer fra Norge, 12 kommer fra Europa, 2 fra Russland og 2 har ikke oppgitt nasjonalitet. De fleste turistene har vært på steder med vindturbiner. På en skala fra 1 – 6 der 6 er svært positiv til vindturbiner og 1 er svært negativ til vindturbiner svarer 25 svært positiv og 24 svært negativ, mens de andre fordeler seg imellom, med noe overvekt på den positive siden av skalaen. På spørsmålet "Dersom Stad har vindturbiner vil det for meg vere uaktuelt som reisemål" svarer 11 at dette stemmer svært godt mens 52 svarer at dette stemmer ikke. Hovedvekten av de resterende utsagnene er på negative enden av skalaen; flesteparten avviser altså ikke Stad som reisemål.

8. Hilligweg, G. og Kull, S., 2004: **Windkraftanlagen und Tourismus: Zwei unvereinbare Welten oder eine lokale Chance? Ergebnisse einer Touristenbefragung im Nordseebad Varel-Dangast**. Fachhochschule Oldenburg/Ostfriesland/Wilhelmshaven, Fachbereich Wirtschaft am Standort Wilhelmshaven

Kilder: Rapporten bygger på data innsamlet til et diplomarbeid⁶⁸ og omfatter en spørreskjemaundersøkelse til 150 tilfeldige personer på typiske turiststeder i byen Dangast i Frisland i turistsesongen 2004.

Datamaterialet er bearbeidet i kvantitative analyser av forfatterne som begge er professorer.

Referanseliste: Kort litteraturliste, men det vises til tre tidligere undersøkelser i Tyskland. En fra "Ostfriesland" i 1996⁶⁹ og en fra "Wangerland" (1997)⁷⁰ som begge tyder på at en overveiende andel av turistene (mer enn 90 %) ikke føler at ferien blir forstyrret av vindkraftanlegg. Den tredje undersøkelsen som er fra 2000⁷¹ og dekker et større geografisk område, kommer til lignende resultat.

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: Undersøkelsen gir et fyldig og troverdig bilde av hvordan turister på et typisk feriested ved kysten i Nord-Tyskland- hvor det er utbygget flere vindkraftanlegg på land -, vurderer nåværende og framtidig vindkraftutbygging. Forfatterne tester følgende fire hypoteser om effekter av vindkraft for turister:

1. Turister opplever vindkraft som positive imagefaktor for regionen
2. Turister er interessert i mer informasjon og opplevelser fra vindkraftanlegg
3. Turister opplever vindkraftanlegget som forstyrrende for ferien.
4. Vindkraftanlegg påvirker turistenes valg av reisemål.

Resultatene viser at over 2/3 av de spurte forbinder den intensiverte vindkraftutbyggingen i Nord Tyskland med positive imagefaktorer. Et mindretall på 11 % var negativt innstilte. 18 % var nøytrale. Det ble ikke funnet

⁶⁸ Kaufmann, A.: Aktuelle Betrachtung der Auswirkungen von Windanlagen auf das touristische Nachfrageverhalten, vorgelegt im März 2005 im Fachbereich Wirtschaft, Fachhochschule Oldenburg/Ostfriesland/Wilhelmshaven, Standort Wilhelmshaven.

⁶⁹ Bergsma, E.: Die Windkraftnutzung in Ostfriesland unter besonderer Berücksichtigung ihrer Akzeptanz durch den Fremdenverkehr, Gießen 1996.

⁷⁰ Hübinger, S.: Die Auswirkungen der Windenergienutzung auf den Fremdenverkehr in der Gemeinde Wangerland, Wilhelmshaven 1997.

⁷¹ Institut für Tourismus- und Bäderforschung in Nordeuropa (N.I.T.) GmbH (2000): Touristische Effekte von On-und Offshore- Windkraftanlagen in Schleswig-Holstein. Integration der Ergebnisse, Kiel, September 2000.

signifikante forskjeller i holdningene om de spurte var fra utlandet, lokale eller fra andre delstater i Tyskland. Over ¼ av de spurte så vindkraftutbygging som en positiv imageeffekt for regionen Friesland.

På spørsmål om turistene var interesserte i mer informasjon om vindkraft svarte omkring 2/3 bekreftende, men omkring halvparten av disse oppga at det var betinget av i hvilken form informasjonen ble gitt. Knappe 30 % var ikke interessert. På spørsmål om hvilken type informasjon de ønsket oppga de fleste (2/3) informasjonssenter med guiding. En del var også interessert i brosjyrer eller foredrag.

Turistene ble bedt om å ta stilling til et planlagt pilotanlegg på land, som ble oppgitt å være nødvendig for videre vindkraftutbygging til havs i regionen. Testanlegget skulle ha 7 vindturbiner med en høyde på 180 meter og et informasjonssenter. Nesten 2/3 av de spurte (61 %) mente at regionen ville tjene på testanlegget, bare 6 % oppga at de ikke ville feriere på stedet igjen dersom dette anlegget ble realisert. 32 % oppga at dersom det ikke kom ytterligere utbygging kunne de leve med dette anlegget.

På spørsmål om hvordan de vurderte vindkraftanlegg i kystlandskapet i området, var det færre enn ¼ som ga uttrykk for at anleggene forstyrret landskapsbildet. Det store flertall (78 %) vurderte ikke vindkraftanlegg som noe problem. Den største gruppen av disse (41 % av alle respondenter) mente de måtte venne seg til møllene, men at det var mulig å integrere dem i landskapet. Omtrent like mange mente de beriket landskapet (7 %), som at de forstyrret landskapsbildet vesentlig (8 %).

Vindkraftverk kom langt ned på listen over hva turistene hadde reagert negativt på i ferien i Dagast. Av de 30 % som hadde reagert negativt på noe, var det inngangspenger, strandforurensing og nedbygging i kystområdene som ble nevnt av de fleste. Kun 0,6 % av respondentene oppga vindkraftverk som årsak til negative reaksjoner.

Siden videre vindkraftutbygging i regionen er planlagt off-shore ble turistene spurt om hvor langt til havs møllene måtte stå hvis de ikke skulle oppleves forstyrrende. Over halvparten av de spurte svarte at vindturbiner ikke forstyrret dem, selv om de var synlige, 34 % sier at vindmøllene må være utenfor sikt for ikke å forstyrre og 9 % opplyser at møllene vil forstyrre uansett, også om de er utenfor siktevidde.

Et viktig spørsmål er om turistene lar utbygging av vindturbiner påvirke deres valg av feriemål. For det store flertall av turister ser ikke det ut til å være tilfellet i Nord-Tyskland, hele 87 % oppga at det ikke hadde betydning. Noen få mente det ville virke positivt (3 %), mens 10 % mente at det påvirket deres valg av feriemål negativt. Siden spørreundersøkelsen er foretatt i et kystområde med betydelig vindkraftutbygging må vi tolke tallene med varsomhet, det er en mulighet for at turister som er negative til å se vindkraftverk i ferien er underrepresentert.

9. Hörnsten, Lisa (2002): *Turisters attityd til vindkraft i fjällen*, Working paper / European Tourism Research Institute. Rapport på oppdrag fra Länsstyrelsen i Jämtlands län.

Kilder: Spørreskjema til turister i vestre Härjedalen, og svar fra en større svensk undersøkelse. I Härjedalen ble det brukt et billedhefte med manipulererte bilder av fjellandskapet før og etter vindkraft, et med sommerbilder til sommerturistene og vinterbilder til vinterturistene. I den nasjonale undersøkelsen var det ikke bilder, kun noen spørsmål angående vindkraft i en undersøkelse om fjellturisme.

Referanseliste: nei.

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: Den omfattende undersøkelsen viser at ca. 60 % av turistene mener at det meste taler for en utbygging av vindkraft i fjellet, eller at en utbygging absolutt bør skje. Det er en sammenheng mellom de turistene som bruker motoriserte fremkomstmiddel i ferien og det å være positiv til vindkraft. Mest negative er de som er på fisketur eller flerdagsvandring i fjellet. Respondentene som ferierte i Härjedalen var mindre positive til å se vindkraftverk i fjellet enn respondentene i den nasjonale undersøkelsen. Det ble ikke funnet noen tydelig sammenheng mellom alder og holdningen til vindkraft. Når det gjelder hvorvidt vindkraft vil føre til at turisten ferierer der igjen, sier ca. 40 % at de kanskje eller helt sikkert skulle unngå å feriere der det er bygget vindkraftverk. Turistene fra Härjedalen er mer negative til vindkraft enn de nasjonale respondentene, noe Hörnsten mener kan være et eksempel på NIMBY-syndromet.

Effekten av vindkraftutbygging ville bli størst i den økonomisk viktigste vintersesongen, fordi det er en større del av vinterturistene som er negative. Disse er flere, og legger igjen mer penger enn sommerturistene. De negative holdningene til vindkraft er størst blant dem som søker det genuine og ekte, de som for eksempel kjører snøscooter tolererer mer, således kan en satsing på slike turister bedre korrespondere med en utbygging av vindkraft.

10. Johnsen, T. (2005): **Frøya Vindpark – erfaringer med vindkraftverks innvirkninger på turisme og reiseliv**. Lysaker: SWECO GRØNER⁷².

Kilder: 12 undersøkelser fra Storbritannia, Sverige, Spania og Norge er "identifisert og analysert".

Referanseliste: Rapporter (flere skotske), avisartikler og intervjuer

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: rapportene som er gjennomgått omtaler ikke studier av innvirkning på turisme etter en vindkraftutbygging. Generelle forhold som likevel fremheves er:

- Turister er i hovedsak generelt sett positive til satsning på vindkraft i landene / områdene de besøker. Motstanden øker med grad av synlighet og hvor ofte man ser slike anlegg.
- Negative visuelle effekter er turistenes største bekymring ved vindkraftutbygging.
- Ved konkrete planlagte utbygginger viser de identifiserte undersøkelsene stor variasjon i resultatene.
- Andelen turister som sier at de sannsynligvis ikke vil besøke et område dersom det bygges ut med vindkraft, varierer fra 2-26 %. Det bemerkes at turisttrafikken til Smøla har fortsatt å øke etter vindkraftutbyggingen.

Under rapportens del 3.1 -1. Tourist attitudes... står det at 91 % sier at vindparker ikke vil gjøre forskjell for destinasjonsvalg, og 80 % sier at de vil besøke vindpark. Det er mye relevant i rapporten utarbeidet av VisitScotland "Investigation into the potential impact of wind farms in Scotland (2002)". Denne referer vi til i eget avsnitt under. De andre rapportene er også noe relevante, jamfør sammendraget over. Det er interessant at en undersøkelse av The Scottish Wind Assessment Project fra 2005 mener de to første undersøkelsene her er utdaterte, da antall planlagte vindparker nå er mye større, og gapet mellom funnene er stort uten at dette har ført til flere undersøkelser.

11. Melby, Morten W. og Kjetil Mork 2005: **Spørreundersøkelse på Atlanterhavsvegen 2005**. Multiconsult as og Miljøfaglig utredning as. Undersøkelsen ble gjennomført på oppdrag av Havgul AS for å framskaffe et bedre grunnlag for å konsekvensutrede planene for Havsul IV.

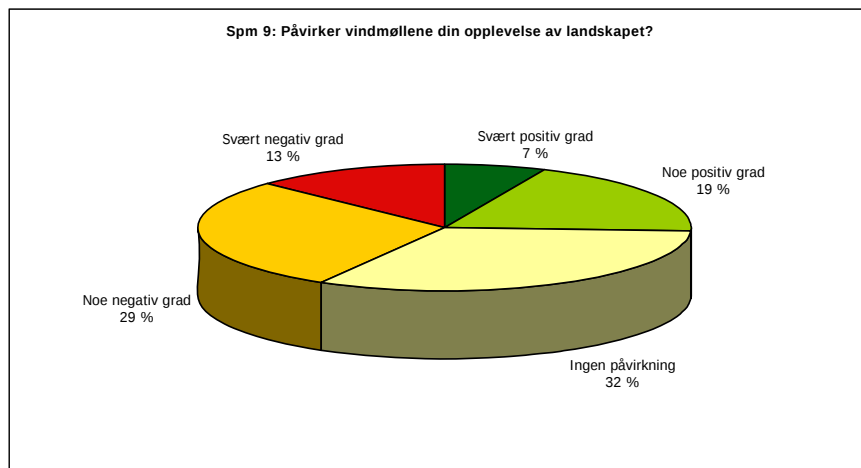
Kilder: Rapporten bygger på 525 besvarte spørreskjema av norske og utenlandske turister som besøkte vegstrekningen Vevang – Utvik sommeren 2005. I dette området er vindparken Havgul synlig. I tillegg til spørreskjemaet ble respondentene stilt overfor to fotomontasjer i A3-format som illustrerte hvordan prosjektet Havsul IV ville endre landskapsbildet sett fra Atlanterhavsvegen.

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: Undersøkelsen inneholder svært relevante spørsmål om konflikt mellom reiseliv og vindkraftutbygging, og de viktigste resultatene er gjengitt her. På spørsmål om hvor stor betydning natur og landskap har for de besøkende, svarte nesten alle (98 %) at natur og landskap var svært viktig (68 %) eller viktig (30 %) for dem som ferierer i Norge. På spørsmålet "Synes du vindmøller er meget pene, ganske pene, ganske stygge eller meget stygge?" er respondentene delte, 51 % mente at vindmøller er meget stygge (20 %) eller ganske stygge (31 %). 40 % mente at vindmøller er meget (14 %) eller ganske (26 %) pene, mens 9 % visste ikke.

Undersøkelsen fant en sammenheng mellom synet på om vindturbiner er stygge eller pene og holdningen til vindkraft som energiproduksjon. Blant de som svarte at vindturbiner er en fremtidsrettet form for energiproduksjon, var det over 70 % som svarte at vindmøller er ganske eller meget pene. Blant de som svarte nei på spørsmålet om vindmøller er en fremtidsrettet form for energiproduksjon, var tilsvarende tall ca 8 %. Her bør det også nevnes at 28 % av respondentene var uforbeholdent positive til vindkraft som framtidens energiproduksjon, mens hele 56 % setter som forutsetning at vindkraft må erstatte forurensende alternativer, for å være fremtidsrettet.

Det var flere av de spurte som mente at vindmøller påvirker opplevelsen av landskapet negativt (42 %) enn de som hevdet at vindmøller påvirker opplevelsen av landskapet positivt (26 %), selv om nesten 1/3 av respondentene hevdet at vindmøllene ikke påvirker (hverken positivt eller negativt) deres opplevelse av landskapet. De norske turistene var vesentlig mer negativt påvirket av vindmøller enn de utenlandske besøkende.

⁷² Kan lastes ned fra http://www.nve.no/FileArchive/308/200201726_137e.pdf

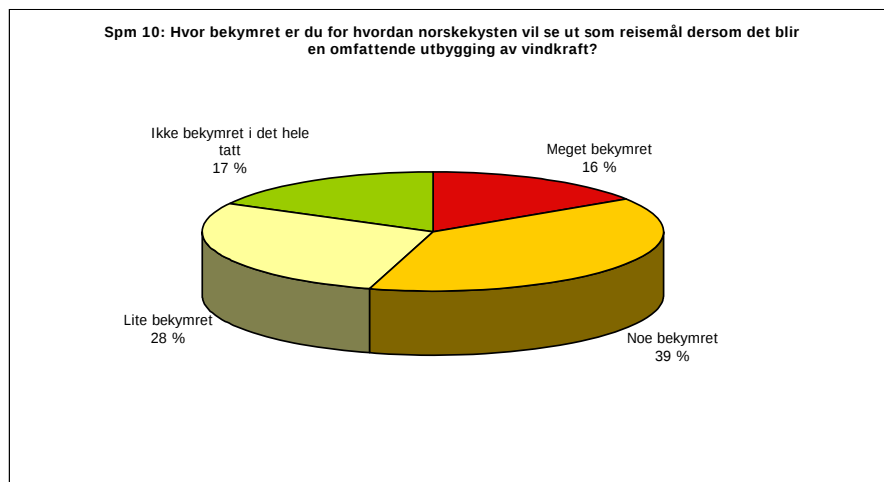

Figur 11: Besøkende på Atlanterhavsvegen sommeren 2005. Respondentenes svar på spørsmålet: Påvirker vindmøllene din opplevelse av landskapet?⁷³

På spørsmål om en eventuell utbygging av vindturbiner vil medføre at deres bruk av regionen som reisemål vil bli endret, så svarte hele 68 % avkreftende på dette. 7 % svarte at bruken ville øke, 20 % svarte at bruken ville bli redusert, mens kun 7 % svarte at bruken ville opphøre.

Hvilken erfaring respondentene hadde med vindturbiner og dermed mulig tilvenning av vindturbiner så ut til å påvirke svarfordelingen på spørsmål om hvordan vindturbiner påvirker opplevelsen av landskapet. Det er en større andel av respondentene som mener at vindturbiner påvirker deres opplevelse av landskapet negativt blant de som bor i områder hvor vindturbiner ikke er så vanlig. Likeledes er det en større andel av respondentene som mener at vindturbiner påvirker deres opplevelse av landskapet positivt blant de som bor i områder hvor vindturbiner er vanlig.

På spørsmålet: "Hvor bekymret er du for hvordan norskekysten vil se ut som reisemål dersom det blir en omfattende utbygging av vindkraft?" svarer et flertall av respondentene (55 %) at de er meget (16 %) eller noe (39 %) bekymret, mens 45 % hevdet at de var lite (28 %) bekymret eller ikke bekymret i det hele tatt (17 %).

Figur 12: Besøkende på Atlanterhavsvegen sommeren 2005. Respondentenes svar på spørsmålet: Hvor bekymret er du for hvordan norskekysten vil se ut som reisemål dersom det blir en omfattende utbygging av vindkraft?⁷⁴

Når det gjelder hvilke aspekter ved en storstilt vindkraftutbygging de er mest bekymret for, så svarte mer enn halvparten (51 %) at de var bekymret for effekter på landskapet, mens 26 % hevdet at de var bekymret for effekter på dyrelivet (særlig fugl).

⁷³ http://www.nve.no/FileArchive/308/200201726_137e.pdf

⁷⁴ http://www.nve.no/FileArchive/308/200201726_137e.pdf

Det var stort sett førstegangsbesøkende som ville bruke området mindre eller avstå fra å besøke det. Blant de "faste besøkende" (folk som kommer relativt ofte til området), var det få som svarte at de ville komme til å bruke området mindre. Forfatterne peker på at sistnevnte gruppe nok i stor grad er folk med tilknytning til regionen i form av familie eller fritidshus, og man ser som regel mindre endringer blant disse enn blant tilreisende for øvrig. Det ble også stilt spørsmål om hvorvidt respondentene ville vært interessert i å besøke et opplevelsessenter for vindkraft innenfor regionen. 56 % ga uttrykk for at ville ønske å besøke et evt. senter, 22 % var ikke interessert. Noen færre kunne tenke seg å bli tatt med opp i en vindmølle på omvisning.

12. Melby, Morten 2005: **Fræna vindpark, Konsekvenser for reiselivet. Tilleggsutredning.** Miljøfaglig Utredning, rapport 2005:24

Utredning på oppdrag fra Statkraft Development AS. Konsekvensene av en planlagt vindpark i Fræna kommune, Møre og Romsdal fylke er vurdert og beskrevet. Rapporten supplerer tidligere KU-rapport for tiltaket på tema Friluftsliv og reiseliv, og er en grundigere gjennomgang av reiselivsdelen, særlig av vindparkens antatte betydning for Atlanterhavsvegen som nasjonalt turistvegprosjekt.

Kilder: Det er ikke gjennomført feltbefaring i området, men det er foretatt intervjuer med organisasjoner innenfor reiselivet, representanter for turistvegprosjektet og lokale reiselivsaktører som har avgitt høringsuttalelse til prosjektet. 14 lokale reiselivsaktører er intervjuet.

Referanseliste: Referanser til en del norske og en svensk undersøkelse, en del artikler, debattinnlegg, høringsuttalelser m.m.

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: Et flertall av de lokale reiselivsaktørene innenfor vindparkens visuelle influenssone uttrykker seg negativt til vindturbiner, men mange, dels de samme, mener samtidig at Fræna vindpark vil få beskjedne konsekvenser for egen turistnæring. Det pekes på det forhold at vindparken er lokalisert "innenfor" Atlanterhavsvegen og at dette reduserer konfliktnivået. Mange vurderer konfliktnivået for egen del som lite når møllene ikke er synlige fra deres bedrift, noe som gjelder flere aktører i Bud og i Harøysund/Gulen. Noen aktører peker på Havsulprosjektene som en konfliktreferanse som setter Fræna vindpark i perspektiv. Andre er grunnleggende negative til vindkraft uansett plassering. Tendenser i uttalelser fra de lokale aktørene tyder på at tilreisende, særlig fra utlandet, er mer gjennomgående kritiske til vindkraft. De søker det uberørte og "har møller nok hjemme".

Utredningen konkluderer med at konsekvensene for reiseliv/turisme ved bygging av Fræna vindpark er negative, med grunnlag i kvalitetskriteriene for vår nasjonale reiselivssatsning i området.

13. MORI, Scotland 2002: **Tourist Attitudes towards Wind Farms.** Research Study Conducted for Scottish Renewables Forum & the British Wind Energy Association.

Kilder: Face-to-face intervju med 307 turister på fem steder i Argyll i løpet av to helger i 2002. I området finnes flere vindkraftverk. Turistene er i all hovedsak skotske, resten engelske. MORI er en markedsundersøkelsesorganisasjon.

Referanseliste: Nei.

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: Kort rapport.

Undersøkelsen er mye referert, spesielt det at 80 % av rapportens utvalg oppga å være interessert i å besøke et besøks- og informasjonssenter ved et vindkraftanlegg.

Resultatene fra undersøkelsen er gjengitt i kompliserte former, med bruk av prosenter av prosenter, som lett blir misvisende og lett å misforstå/ misbruke.

To av fem (40 %) var klar over at det var vindparker i området. Halvparten av disse hadde sett dem (20 % av hele gruppen), og av disse vurderte to av fem (som således blir 8 % av det totale utvalget) at de hadde en positiv effekt.

I en artikkel fra 2004⁷⁵ er resultatene analysert nærmere og der oppgis undersøkelsen å antyde at når turistene ble spurt om hvilken effekt vindmøllene hadde på deres opplevelse av Argyll svarte 55 % at deres inntrykk var generelt eller helt positivt, 32 % oppga en ambivalent holdning og 8 % oppga at inntrykket var negativt. Undersøkelsen er kontroversiell i Skottland der debatten om vindkraftens betydning for turisme har høy temperatur. Kritikerne viser til at undersøkelsen er betalt for av vindkraftinteresser, som også har påvirket utformingen av den¹⁵.

⁷⁵ Strachan, Peter A. and Lal, David(2004)'Wind Energy Policy, Planning and Management Practice in the UK: Hot Air or a Gathering Storm?',Regional Studies,38:5,549 — 569

Vindkraftmotstandere i Skottland viser i følge den samme artikkelen til en annen undersøkelse, som viser helt andre resultater.⁷⁶

14. Mårtensson, Anne-Lie 1998: **Vindkraft vid kusten – dess visuella påverkan på landskapet.**

Eksamensarbeite i landskapsarkitektur.

Kilder: Landskapsteori anvendt på feltarbeid

Referanseliste: Mye landskapsplanlegging, lite av interesse.

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme:

Oppgaven gjelder landskapsplanlegging, og er kun indirekte relevant i forhold til turisme. Når det gjelder lyd – sier forfatter at en avdempende effekt kan oppnås ved treplanting mellom vindparken og stedet der folk ferdes.

Forfatter går i stor detalj om hvilke visuelle effekter det har når vindparker plasseres på ulike måter i landskapet.

Hun argumenterer sterkt for å søke å opprettholde / oppnå harmoni, og unngå for stor visuell kompleksitet. For å oppnå dette bør vindparken spille med, ikke mot, landskapet og dets linjer. Det virker i liten grad som om hun ser gevinst i de geometriske plasseringsmønstrene. En negativ konsekvens av vindparker er at de kan utkonkurrere andre landemerker i naturen som har høy affeksjonsverdi eller symbolverdi.

15. Parliamentary Commissioner for the Environment 2006: **Wind power, people, and place.** Rapport fra NZ.

Kilder: Bygger på egeninitiert forskningsprosjekt, av 1) institusjonelle og formelle rammer for vindkraftutbygging + rapporter og artikler, 2) intervjuer med selskap og aktører som er involvert eller interessert i v.k. utbygging. 3) fokus var på 3 regioner.

Referanseliste: Mest australske og new zealandske artikler og rapporter, men også en del amerikanske som omtaler europeiske modeller, britiske og skotske rapporter, danske, og en del nettsteder. En mulig interessant rapport: "Design as if people matter: aesthetic guidelines for a wind power future"

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: Rapporten sier en god del om faktorer som det bør tas hensyn til i plasseringen av vindturbiner i naturen, som at små vindparker i sårbare landskaper tolereres bedre enn store, at kysten er sårbar for mange former for utbygging osv. Men turisme diskuteres ikke eksplisitt. Rapporten hevder at SNH, Scottish Natural Heritage, har den mest omfattende gjennomgangen av kumulative effekter av vindparker for det visuelle inntrykket og landskapet. Faktorene er:

- Antallet og avstanden mellom de ulike vindparkene
- Hvordan vindparkene relaterer seg til hverandre visuelt
- Landskapets overordnede karakter og sensitivitet overfor vindparker
- Plasseringen og designen av vindparkene

SNH sier at det ofte vil være kumulative konsekvenser som vil avgjøre den øvre grensen for akseptabel utbygging. Det er derfor viktig å finne den øvre terskelen ("threshold") for tolererbar utbygging. Når det gjelder design, kan to vindparker på to høydedrag i samme område oppleves som uakseptable hvis de har ulik design og størrelse på turbinene, men hvis de har lik design og harmonisk plassering vil de aksepteres. (side 53).

16. Sweco Grøner 2005: **Mehuken vindpark – Vurdering av virkninger for turisme.** Fagrapport. Kvalheim Kraft AS.

Kilder: Reiselivet beskrives på grunnlag av fylkesatlas og turistbrosjyrer, samt ringerunde til de ulike overnattingsstedene der det ble opplyst om gjestedøgn. Men når det snakkes om "hva turister mener" bygges det på utenlandske rapporter, fortrinnsvis skotske.

Referanseliste: Mange av de skotske, litt norske rapporter mm.

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: Kort rapport, det henvises til bredde / stor variasjon i turistenes syn / tålegrense / aksept. Når det gjelder de norske aktørene innen reiseliv på Vågsøy har de varierende syn; enkelte mener vindmøllene er en attraksjon, spesielt for nordmenn, andre mener de ikke skulle vært der. Mannen som driver Kråkenes fyr hevder at tyskerne som kommer for å besøke fyret ikke ønsker å se vindturbiner. Kråkenes er det stedet rapporten konkluderer kan påvirkes mest ved utbygging. Det konkluderes videre at reiseliv har et større vekstpotensial uten vindkraft enn med.

17. Sandøy, Ragnhild 2006: **Natur- og kulturarven ved Nordishavet. Landskap som infrastruktur for geoturisme, verdiskaping og merkevarebygging.** Rapport – Næringslivets kystaksjon.

⁷⁶ Undersøkelsen er utført av et par som leier ut feriehus i Lochavich i Skottland, der det er planlagt to vindturbiner. Undersøkelsen er publisert i avisen The Aberdeen Press and Journal 28 mai 2002. I følge et spørreskjema til 100 overnattingsgjester svarer over 70 % at de ikke vil komme tilbake til stedet dersom vindkraftverket blir realisert. 68 % svarte at de ikke ville besøke Skottland dersom vindkraftverk får bre seg (prolifere) i landskapet. Tallene fra denne undersøkelsen avviker i stor grad fra resultater vi har sett fra andre undersøkelser, men vi refererer den her for å vise hvordan undersøkelser utført av den ene eller andre interessenten i politiske opphetete debatter brukes mot hverandre.

Kilder: Rapporten er et motinnlegg / en kritikk av NVEs behandling og godkjenning av konsesjon for vindkraftutbygging på Fakken, en øy i Nord-Troms.

Referanseliste: diverse rapporter og utredninger om området mm. Konsesjonen. En gruppe informanter.

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: Sandøy refererer til NVEs konfliktanalyse, som sier at utbygging på Fakken vil få små og ubetydelige ulemper for landskap, friluftsliv og reiseliv. Tre lokale aktører nevnes som ikke berørt. Siden utbyggingen sees best fra sjøen, anses ulempene som små. Sandøy påpeker at Cruise, Hurtigruten, sightseeing osv ikke nevnes. Spesielt understrekes "Skiing by boat", frakt av kresne topturister som kommer fra hele verden. Disse la igjen 30 millioner på seks uker i 2006.

18. Jens Chr. Skrede 2005: Upublisert spørreskjema til tyske turoperatører. Jens Chr. Skrede er daglig leder i Reisemål Stryn&Nordfjord as. Han oppgir i en e-post til Vestlandsforskning den 8.01.09:

Vi hadde i mai 2000 ca. 25 tyske bussturoperatører på studietur i Nordfjord. Underteikna var reiseleiar. Ei av utflyktene gikk frå Nordfjordeid til Vestkapp. På turen vestover fortalde eg litt om den planlagde vindmølleparken på Hoddeviksfjellet, og delte ut eit svært enkelt spørreskjema med 3 spørsmål om korleis dei såg på ei slik utbygging. Svara var ikkje eintydig negative, men ca. 65 % vurderte det som negativt med vindmøller på Hoddeviksfjellet. Altså ein relativt klår majoritet. Av dei øvrige 35 % var nokre forholdsvis likegyldige til planane, mens nokre faktisk tykte det var positivt å satse på fornybar energi.

19. Statkraft Grøner AS 2003: **Vindkraft og miljø – en erfaringsgjennomgang.** Rapport, fra Norges vassdrags- og energidirektorat, Riksantikvaren, Direktoratet for naturforvaltning,

Kilder: 6 konsesjonssøknader (alle som hadde ført til søknad før sept. 2001) samt en spørreundersøkelse rettet mot 21 sentrale aktører (17 svar). Bare offentlig ansatte som fylkesmenn, kulturretaten, representanter for sametinget ol ble spurt.

Referanseliste: Offentlige dokumenter og kartlegginger, kort liste.

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: I og med at dette er en gjennomgang av rapporter og erfaringer som er gjort fram til 2003 i Norge er dette et sentralt dokument. Mye fokus på miljø, kun litt på turisme, svært liten fokus på det visuelle.

Rapporten diskuterer i liten grad turisme eksplisitt, det går inn under friluftsliv. Noen aktører gikk mot vindpark på Smøla, og andre på Stad bla. pga. potensielle negative konsekvenser for turismen (5.4.3). Det blir videre sagt at konsekvensene for reiseliv vet man svært lite om (5.13.3).

Estetisk sett optimal plassering er noe som blir lite vektlagt i denne rapporten – eksempelvis sies det at det visuelle ble vurdert som svært negativt både ved Smøla og Hitra, men denne konsekvensen ble ikke vektlagt, da denne konsekvensen blir sett som underordnet det fakta at villmarkspreget ble ødelagt (5.2). I den grad det her refereres til hva de ulike aktører synes om oppstilling, virker det som om de er mest opptatt av geometriske mønstre – ikke at parken skal følge linjer i naturen.

20. Strachan, Peter A. and Lal, David (2004) 'Wind Energy Policy, **Planning and Management Practice in the UK: Hot Air or a Gathering Storm?**', Regional Studies, 38:5, 549 — 569⁷⁷ Artikkelen er skrevet av to ansatte ved Department of Business and Management, The Robert Gordon University.

Kilder: regjeringsdokumenter i EU og Storbritannia, internasjonal vindkraftlitteratur, presseklipp, og nyere empirisk forskning i Skottland.

Referanseliste: Omfattende, men begrenset når det gjelder turisme.

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: Artikkelen analyserer utviklingen av vindkraftutbyggingen i Skottland, i lys av internasjonal utvikling. Den omhandler sosiale effekter, inkludert offentlighetens oppfatning av miljøeffekter av vindparkutbygging. Debatten omkring vindkraftutbyggingens effekter på turisme omtales også. Hovedfunnene indikerer at myndighetene i Storbritannia og Skottland står overfor en storm av protester fra anti-vindpark grupper. Omfanget av protestene er så stort at det skader den nasjonale strategien for fornybar energi. Forfatterne kommer med råd til myndighetene, basert på utenlandske erfaringer, for å oppnå aksept for videre vindkraftutbygging. De peker også på områder der det trengs mer forskning.

21. Thele, Fredrik 2006: **Incorporating Wind Power into the Norwegian Energy System. An Analysis of the Ongoing Controversy on the Havsul Projects.** Masteroppgave i Arts in Education in Society, Science and Technology, ESST - Universitetet i Oslo

Kilder: Thele bruker aktør-nettverks teori, og har intervjuet sentrale aktører. I forkant av dem gikk han gjennom avisartikler, nettsteder, rapporter med mer.

⁷⁷ <http://dx.doi.org/10.1080/0143116042000229311>

Referanseliste: En del interessant teori, for eksempel om "black boxing". Rapporter og nettsteder knyttet til Havsul spesielt.

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: Mange interessante diskusjoner, lite eksplisitt knyttet til turisme. Turisme diskuteres eksplisitt i et avsnitt kalt "With Nature as Raw Material" (s48). Her refereres hvordan reiselivet i Møre og Romsdal markedsfører kystregionen og frykter ødeleggelse av denne på den ene siden, og hvordan Havgul svarer på kritikken med at turismen i området er liten, og eventuelle problemer kan avhjelpes ved en proaktiv innstilling fra reiselivsindustrien på den andre. Det er to-tre sider om dette. Oppgaven konkluderer med at de ulike motstandsgruppene strategiske allianse, som ikke egentlig bygger på like premisser, likevel har klart å utfordre Havsuls argumentasjon. Motstandsgruppene fikk stort gjennomslag hos lokale politikere, selv om argumentene som ble brukt her ikke tas til etterretning av NVE.

22. The Scottish Government Publications 2008: **The Economic Impacts of Wind Farms on Scottish Tourism**. <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2008/03/07113554/0>

Kilder: Rapporten bygger på bredt anlagt egen forskning; geografiske informasjonssystem ble brukt, en stor kvantitativ undersøkelse på nett samt ca 400 direkte intervju.

Referanseliste: Rapporten går gjennom ca. 40 rapporter fra Storbritannia, rapporter fra Norge, Danmark og noen få titler fra andre land. I tillegg finnes en oversikt over en rekke studier av vindkraftutbyggings konsekvenser for landskap. Siden rapporten er ny, og har en så grundig gjennomgang av litteratur, velger vi å gjengi sammendraget av litteraturgjennomgangen⁷⁸:

There is often strong hostility to developments at the planning stage on the grounds of the scenic impact and the perceived knock on effect on tourism. However developments in the most sensitive locations do not appear to have been given approval so that where negative impacts on tourism might have been a real outcome there is, in practice, little evidence of a negative effect.

There is a loss of value to a significant number of individuals but there are also some who believe that wind turbines enhance the scene.

An established wind farm can be a tourist attraction in the same way as a hydro-electric power station. This of course is only true whilst a visit remains a novel occurrence.

In Denmark, a majority of tourists regard wind turbines as a positive feature of the landscape

Over time hostility to wind farms lessens and they become an accepted even valued part of the scenery. Those closest seem to like them most.

Overall there is no evidence to suggest a serious negative economic impact of wind farms on tourists

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: Dette er et større studie hvis overordnede mål er å finne ut hvor stor den negative påvirkningen av vindparker er på turismen i Scotland; hvor mange turister som vil påvirkes av vindkraftutbygging, hvordan de vil reagere, og hva som vil være de økonomiske konsekvensene av deres reaksjoner. Reiselivet i Skottland er svært avhengig av landskapet; over 90 % av turistene oppgir at landskapet er viktig for deres valg av Skottland som reisemål. Undersøkelsen er svært kvantitativt anlagt, og metodiske valg gjøres for å legge til rette for en slik kvantitativ tilnærming. Fire større områder ble valgt til casestudier; på grunnlag av tilgjengelige økonomiske data, at det er turisme i områdene, og bygget eller planlagt vindkraft. Områdene er: The Scottish Borders og Dumfries & Galloway som ligger ved grensen til England, Stirling, Perth & Kinross i innlandet midt i Skottland, og Caithness & Sutherland som utgjør den nordligste delen av Skottlands fastland. Av 380 intervjuede turister mente 39 % at vindparker hadde en positiv virkning i landskapet, 36 % hadde ingen spesiell oppfatning og 25 % var negative (inkludert 10 % som var sterkt negative). Vindkraftverk kom relativt høgt opp på listen over hvilke type landskapsinngrep turistene reagerte negativt på. På spørsmål om hvordan de reagerte på 11 typer inngrep i landskapet kom vindkraftverk på 4 plass (25 %), bak ledningsmaster (49 %), mobiltelefonmaster (36 %) og kraftstasjoner (26 %) Utenlandske turister virket mer positive til vindkraft enn nasjonale turister. 48 % av de besøkende var positive til utsagnet "I like to see windfarms", mens 24 % var likegyldige. Respondenter som hadde sett vindparker var mer positive enn de som ikke hadde sett noen. Mellom 20 og 30 % av turistene som ble intervjuet foretrakk landskap uten vindturbiner. Men blant disse var det bare en svært liten gruppe som var så negative at det ville påvirke deres planer om å komme tilbake til det samme området, og en nesten neglisjerbar gruppe som mente at de ikke ville komme tilbake til Skottland. Det var imidlertid merkbare reaksjoner når de turistene fikk vist fotomontasjer av utvidelse av de eksisterende vindparkene med 40 – 50 %, og spurt om hvordan det ville påvirke reiseplanene. Sannsynligheten

⁷⁸ <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2008/03/07113554/3>

for at turistene da, etter eget utsagn, ville komme tilbake til området falt med 2,5 %, mens sannsynligheten for at de ville komme tilbake til Skottland falt med 0,5 %. Et noe overraskende funn var at blant de respondentene som oppga at turgåing var den viktigste aktiviteten var det en større andel som var positive til vindparker, og en mindre andel negative enn i det generelle utvalget.

Rapporten har også en rekke andre funn. For oversiktens skyld gjengir vi konklusjonen fra sammendraget⁷⁹:

This research has shown that even using a worst case scenario the impact of current applications would be very small and for three of the four case study areas, would hardly be noticed. The fourth, Caithness and Sutherland, has an extremely fragile economy with its largest, indeed dominant, employer disappearing. Renewable Energy offers an alternative but whilst business tourism would probably expand in the short term it would negatively affect those tourists to Caithness looking for scenery and tranquillity. It might well be argued that one answer is to utilise the strongly positive attitudes of some tourists and market the area as the region for Renewable Energy and seek to ensure farms are accessible and have information boards and centres.

The GIS work has shown that even large sites such as Dalswinton can have minimal impact on Tourism. Conversely the exposed nature of the Braes of Doune wind farm and its location on the most important tourist artery north of the central belt would appear to maximise the admittedly very limited negative reactions. The situation with the new developments along the M74 needs further investigation.

The research suggests that there is a need to make clearer to the general public that in some "scenic/wilderness" areas they will not see large commercial wind farms and that some other areas are positively marketed as green centres of renewable energy. In this context it should be noted that this research suggests that a few very large farms are better than a large number of small farms. A number of medium size farms dispersed in a relatively small area so that they become contiguous, is also not desirable. The current policy on cumulative effects should thus be maintained.

Finally this research set out to establish if meeting targets on renewables would significantly impact on the possibility of meeting tourism targets. Our overall conclusion is that the effects are so small that, provided planning and marketing are carried out effectively, there is no reason why the two are incompatible.

Denne rapporten fokuserer på økonomisk vekst ved vindkraft i flere områder med lite turisme i dag – den tar ikke høyde for hvilket potensial for økonomisk vekst som ligger i en større satsing på turisme i de samme områdene, eller hvorvidt økt vindkraftutbygging vil stå i veien for slik satsing. Rapporten studerer effekter på lokalt og regionalt nivå. Rapporten tar høyde for at stor industriutbygging må endre profileringen av regionene, men den tar ikke opp hvilket problem dette vil kunne utgjøre på ideal nivå / nasjonalt nivå; på branding og markedsføringen av Skottland – se kapitlet *Diskusjon og konklusjon* i denne rapporten.

23. VisitScotland.2002: **Investigation into the potential impact of wind farms on tourism in Scotland. Final Report.** Sweco Grøner omtaler denne undersøkelsen bl.a. i Johnsen, T. (2005): Frøya Vindpark – erfaringer med vindkraftverks innvirkninger på turisme og reiseliv. Lysaker: SWECO GRØNER, og i Ingunn Bjørnstad 2006 Okla vindpark – vurdering av mulig innvirkning på turisme og reiseliv. Sweco Grøner. Vi gjengir her Bjørnstads omtale i den sistnevnte rapporten. Undersøkelsen er Utført av "NFO System Three for VisitScotland (Scotland's National Tourism Board)".

Kilder: Undersøkelsen hadde tre mål som er relevante for denne utredningen: (1) Turistnæringens holdninger til eksisterende og fremtidige vindparker. 20 representanter ble intervjuet. (2) De besøkendes (turistenes) holdninger. 180 intervjuer ble utført ved 6 lokaliteter i Skottland med nærhet til eksisterende eller planlagte vindparker. (3) Erfaringer fra turistområder der vindkraftutbygging har funnet sted. Generelle erfaringer fra Sverige, Danmark og Finland samt tre steder i Storbritannia (Cornwall, Cumbria og Wales).

Konklusjoner / diskusjoner av relevans for turisme: De viktigste funnene innenfor målområdet "turistnæringens holdninger" var:

- Det var flere som var positive til vindkraft enn negative. Flertallet forholdt seg nøytrale. Holdningene var imidlertid underlagt visse forutsetninger knyttet til plassering og størrelse av vindparkene.
- Identifiserte positive konsekvenser: Vindparker som attraksjoner i seg selv dersom varsomt plassert, nye besøkende med interesse for fornybar energi og lokal "grønn" energiforsyning, bedret lokaløkonomi, bedret tilgang til avsidesliggende områder.

⁷⁹ <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2008/03/07113554/3>

- Identifiserte negative konsekvenser var i hovedsak visuelle effekter i landlige og urørte områder, i tillegg ble mentale barrierer for videre utforskning, effekter på fugleliv og frykt for færre besøkende nevnt som negativt.

De viktigste funnene innenfor målområdet "besøkendes holdninger" var: Alle beskrev vakkert naturlandskap som en viktig faktor for å besøke området. 61 % mente at "sjanse for å oppleve urørt natur" var meget viktig med hensyn til valg av reisemål. Ca. halvparten hadde sett en vindpark i Skottland.

På spørsmål om type anlegg/utbygginger som virket negativt på opplevelsen av et naturområde så svarte 51 % overføringsnett og 29 % vindparker (16 alternativer ble gitt). På tilsvarende spørsmål om positiv opplevelse så svarte 19 % vindparker (og 1 % overføringsnett).

Visuelle effekter er den klart viktigste bekymringen hos turister. 38 % mente at vindparker reduserte naturopplevelsen. Når det er sagt så svarte ca. 75 % at de generelt sett er positive eller nøytrale til vindkraftutbygging i Skottland. Flertallet av de besøkende kan derfor sies å være positive til vindkraft under gitte forutsetninger, hovedsakelig relatert til lokalisering (utenfor verneområder, nasjonalparker og populære turistmål).

Vindparker virker på mange som attraktive fordi det er et uvanlig syn. 61 % var interessert i å reise til et turistsenter knyttet til en vindpark. Ettersom det blir flere anlegg og vindkraft oppfattes som "vanlig" vil denne effekten kunne forsvinne. 26 % svarte at det var mindre sannsynlig å besøke et område dersom det ble bygget en vindpark, 70 % var nøytrale.

De viktigste funnene innenfor målområdet "erfaringer" var: Små eller ingen negative konsekvenser for turisme. Det tas imidlertid forbehold om plassering utenfor nasjonalparker, vernede områder og områder med innsyn til slike områder. Det er også viktig å ta hensyn til at områder kan nå et metningspunkt med hensyn til antall vindparker og –turbiner.

Litteratur som er vurdert som mindre relevant for debatten omkring vindkraft og reiseliv

Andersen, Mona Irene 2005: **Bør det satses på vindkraft i Noreg?** – En samfunnsøkonomisk vurdering. Masteroppgave i samfunnsøkonomi, Noregs Fiskerihøgskole, Universitet i Tromsø. Andersen bygger på Statkraft – Grøner rapporten fra 2003 her, og har således ikke nye innspill om turisme.

Axelsen, Lene Kilsund 2003: **Environmental Accounting for Windenergy. A Contingent Valuation study.** Hovedoppgave ved Institutt for Økonomi og Samfunnsfag. Norges landbrukshøgskole. Oppgaven drøfter nytten av vindkraft framfor andre fornybare energikilder.

Best, Bernd 1998: **Vindkraft i Tyskland.** Dokument NVE. Rapporten viser hvordan betingelsene for og utviklingen av vindparker i Tyskland skiller seg svært mye fra Norge, bla. Pga. fraværet av nasjonal konsesjonsmyndighet. Konsesjonssaker behandles som byggesaker. Manglende overordnet styring har ført til rask utbygging i kystområder og store inngrep i historisk kulturlandskap.

Böhler, Tom 2004: **Vindkraft, landskap och mening. En studie om vindkraft och människans rumsliga preferenser.** Dr. avhandling i bokform. Institutionen för omvärldsstudier av människans villkor, Göteborg universitet. Boken bygger på 26 intervjuer og en supplerende dokumentanalyse. Turisme er ikke identifisert som spesifikt tema, men boka inneholder refleksjoner over holdninger til natur og vindkraft generelt.). Forfatteren dokumenterer og drøfter blant annet at den enkeltes holdning til vindkraft i landskapet er sammensatt og kompleks, og avhenger av perspektiv, kunnskap og interesser. I et intervju med forfatteren (Andersen 2005)⁸⁰ uttaler han at det som er karakteristisk for de som er skeptiske til vindkraft er teknologipessimisme spesielt og pessimisme generelt i forhold til hvor samfunnet er på vei. De tviler på om den "grønne" kraften virkelig kan erstatte eksisterende ikke-fornybar energi, men heller kommer i tillegg til den energien vi får fra fossil forbrenning.

Gjøsund, Hege Christina Sandnes 2003: **Miljøkonsekvenser av vindkraft i Sandøy kommune – en verdsettingsstudie.** Hovedoppgave, Institutt for økonomi og samfunnsfag, Norges landbrukshøgskole, Ås. Undersøkelsen analyserer betalingsvilligheten til lokalbefolkningen knyttet til for eksempel selvforsyning med vindkraft, sjøplassering, ny sjøkabel med mer. Turisme ikke tema, men interessant at hun skriver at positive effekter av vindparker er "miljøvennlighet og vindmøllene som kunstverk/severdighet" (fra sammendraget).

Hofstad, Knut, Kjersti Mølman og Lars Tallhaug 2005: **Vindkraftpotensialet i Norge.** Norges vassdrags- og energidirektorat. Rapport 17. I forordet skriver forfatterne "Utbyggingen av vindkraft oppfattes av noen som et til

⁸⁰ Andersen, E. K. 2005. Estetisk vindmølledebatt. Miljøjournalen nr.4, 2005.

dels sterkt inngrep i naturen." Men denne rapporten tar ikke slike forhold i betraktning; her vurderes det teknisk/økonomiske begrensninger for vindkraft.

Navrud, S. 2003. **Miljøkostnader av vindkraft i Norge**. Foreløpige resultater. Institutt for Økonomi og Ressursforvaltning. Norges Landbrukshøgskole. Notat 1. november 2003. Prosjektet "Miljøkostnader av vindkraft i Norge" tok sikte på å undersøke holdningene til utbygging av vindkraft lokalt blant de som får ulempene ved vindkraftproduksjon, og deres betalingsvilje for å unngå de negative effektene av vindkraft. Samtidig ønsket de også å dokumentere hva de som ikke direkte får føle effektene av vindkraft er villige til å betale for å få elektrisitet fra vindkraft; som fornybar og "ren" energi. Rapporten omfatter intervju blant fastboende på Harøy i Sandøy kommune og Haram kommune. Undersøkelsen viser at de aller fleste av oss godtar en økning i strømrregningen på 1.000 kroner i året, hvis det innebærer stans i vindmølleutbyggingen.

Nordahl, Elise 2000: **Miljøkostnader av vindkraftutbygging på Smøla**. Hovedoppgave NLH-Ås. Undersøkelse av holdninger og betalingsvillighet blant fastboende på Smøla før anlegget ble utbygget. Hele 76 % av de spurte mente at vindturbiner var negativt for landskapsbildet da vindparken på var under planlegging, men bare 23 % hadde betalingsvillighet for å unngå vindkraftutbyggingen. De største estetiske ulempene for lokalbefolkningen var knyttet til kraftledningene fra vindkraftanleggene til hovednettet. Hele 89 % mente at kraftledningene var negativt for landskapsbildet, og 77 % var villig til å betale en avgift på strømrregningen for å få jordkabel.

Peel, Deborah & Michael Gregory Lloyd 2007: Positive planning for wind-turbines in an urban context. In: **Local Environment**, vol. 12. Routledge. Artikkelen omhandler utviklingen av en privat vindenergi infrastruktur i Dundee i Skottland. Litteraturlisten rommer mye litteratur om skotsk vindkraft.

Sørensen, Knut H. og Margrethe Aune (red.) 2008: **Mellom klima og komfort – utfordringer for en bærekraftig energiutvikling**. Tapir Forlag. Dette er en antologi som bruker ulike kilder og har et omfattende kunnskapsgrunnlag. Referanseliste må være en av de mest oppdaterte litteraturlister som finnes tilgjengelig over vindkraftrelaterte spørsmål i Norge – uten at reiseliv er spesielt i fokus. Boken fokuserer ikke direkte på vindkraft og reiseliv, men er svært grundig om det større bildet.

Wizelius, Tore 2003: **Vindkraft i teori og praktik**. Studentlitteratur, Lund. Boken er en lærebok i hvordan man kan planlegge et vindkraftverk. Boken har kapittel om vindkraftindustriens utvikling internasjonalt. Men det fokuseres ikke på turisme; når forfatteren på side 157 ramser opp interesser som står / kan stå i motsetningsforhold til vindkraftutbygging, er ikke reiseliv nevnt.

Vedlegg 2 Dokumentasjon av holdningsundersøkelsen

I det videre har vi gruppert våre funn i forhold til spørsmålene vi stilte i undersøkelsen. I og med at dette er et kvalitativt materiale framkommet gjennom dybdeintervju framstiller vi resultatene i form av de resonnementer og refleksjoner vi fikk fram. I noen grad skiller vi mellom ulike kategorier (alder, kjønn, nasjonalitet) der dette synes relevant; og da ikke fordi de tallmessige forholdene mellom ulike grupper er interessante; men for å framstille hvem som mente hva.

Hvorfor har du valgt å reise i Norge?

Norske turister: To middelaldrende venninner på Mørekysten forteller at det passet med en reise i Norge i år. Den ene kvinnen var på Island tidligere samme sommer, men det holder å reise dit en gang, mener hun. I Norge derimot, reiser hun gjerne igjen og igjen. De reiser to par sammen med hver sine campingvogner, små lette vogner. Et ektepar i syttiårene i en rorbu på Mørekysten har vært overalt i Norge, og de har reist svært mye i utlandet også – de liker generelt å reise. Et par på 46 og 56 år på en campingplass på Mørekysten foretrekker å reise i Norge, de reiser mye med campingvogn. Et par i femtiårene i en gjestehavn i Rogaland liker Norge om sommeren, de har en cabincruiser. To kamerater på 41 og 49 år lå med båt i samme havn. De har også hytter på Sørlandet og liker å farte rundt med båt. De nyter livet, fisker mye og går litt i fjellet.

Norske turister langs kysten understreker ikke naturen spesielt som motivasjon for å feriere i Norge, men mer at det er kjekt å være i Norge generelt. Et par venninner understreker at det ikke er dyrere i Norge enn i utlandet. Flere av de norske turistene har stor entusiasme for stedet de ferierer og har kjørt langt for å komme dit. Noen kommer tilbake til det samme stedet år etter år. Alle campingplassene og rorbuene vi har besøkt ligger i naturskjønne områder.

Hurtigruten er en kombinasjon av et cruiseskip og en ferge, noe som gir seg uttrykk i at folk bruker skipet på ulike måter. Noen tar korte distansereiser, noen er med fra Bergen til Kirkenes⁸¹ eller motsatt, noen tar hele rundreisen. Noen av nordmennene vi snakket med ombord kombinerte en Hurtigrutereise med møter de skulle på nordpå, noen skulle besøke familie. Et par middelaldrende kamerater kombinerte motorsykkeltur med Hurtigrutereise. En av dem sier han vil se eget land før han reiser til Thailand. Nordmennene på Hurtigruten er mer eksplisitte på at de vil se naturen enn de norske turistene på land. Mange ytrer svært stor begeistring for naturen. De norske turistene viser at det er vanskelig å snakke om en stereotyp turist, både på land og på Hurtigruten. Hurtigruteturistene har ulike motivasjons-kombinasjoner; jobb slås sammen med ferie, eller ulike reiseformer kombineres.

Flere av de utenlandske turistene har reist i Norge før; et nederlandsk par på en campingplass i Rogaland forteller at de liker roen og stillheten i Norge. Det samme gjør et dansk par, der mannen er ivrig laksefisker. Blant de utenlandske førstegangsturistene blir naturen sterkt understreket. På en kai i Rogaland venter et ungt tysk par på fergen. Han ville se dette nydelige landet med fjell og hav og skog alle steder. Hun har aldri hatt ferie i Skandinavia før, og hun er veldig interessert i det varierte landskapet. De reiser med bil og sover i telt. Entusiasmen deles av par som er over dobbelt så gamle som dem. En tysker på en campingplass på Mørekysten er her på grunn av den fantastiske naturen, som er unik i verden.

Et Italiensk par på Mørekysten søker et annet klima enn hjemme. De kommer også for naturen og landskapet. Et østerriksk par liker seg i nord, lenger sør er det for varmt, de har opplevd 38 grader i sommer. De liker naturen og fjellene. De har lest mye om Norge. Dette bevisste ønsket om å være i et annet klima, og en annen natur enn de har hjemme, deles av mange av de internasjonale passasjerene på Hurtigruten. Et fransk par på Hurtigruten liker nordlige områder, de skal videre til Svalbard. Han har reist rundt i Norge 3 ganger før, liker seg her. En eldre engelsk kvinne på Hurtigruten er glad i Norge, hun har vært på Spitsbergen og i Antarktis før, hun liker kulden.

Mange av utlendingene utviser svært stort engasjement for reisen med Hurtigruten. Et eldre svensk ektepar reiser for første gang langs norskekysten, de har vært i Oslo før. Nå er de pensjonister og har tid til en slik reise, hun har ønsket seg det lenge. En annen svensk kvinne på 70 år har fått turen som gave til fødselsdagen fra barna sine. Hun har ønsket seg en tur med hurtigruten lenge og snakket om det i flere år. Et av barnebarna er med for å holde henne med selskap. Et tysk par i første del av tjueårene reiser på full rundtur. Reisen var hans ide, han har ønsket seg den lenge. Han ville se fjordene, landskapet, han liker at det er en uvanlig reise, uvanlig natur. De forteller det er mange som har kommentert at de er unge.

⁸¹ Dette er den mest populære strekningen, blant annet fordi Hurtigruten seiler innom Geirangerfjorden på nordturen i sommersesongen.

Et australsk par liker naturen, det at det er mindre folk her, de liker ute-aktivitetene og det at det ikke er så mye organiserte aktiviteter. En ung mann fra Kina har lest på internett om hvor pent det er i Norge, han skal til Nordkapp. Han reiser på stramt budsjett, og klarer seg uten lugar på Hurtigruten. Selv uten midnattssol og nordlys er det fantastisk her i Norge synes han, og han vil gjerne komme igjen!

Det varierer hvem som har motivert turistene over til å reise; familie, en annonse, venner. Men den felles røde tråden er naturen – det er naturen de aller fleste kommer hit for. De fleste vil se og eller være i vakker natur. Det er ikke så mange av disse turistene som er særlig aktive i naturen, noe som kan henge sammen med at hovedvekten er passasjerer på Hurtigruten. I en tid hvor turisme handler mer og mer om aktiviteter; om å gjøre ting, om å delta og være aktiv, formulerer disse turistene at de vil se naturen. De representerer den klassiske turist, og det visuelle fremstår som svært viktig.

Det er påfallende at ikke en av de spurte nevnte kulturlivet i Norge som motivasjonsfaktor for å reise hit, og ingen trakk heller frem byene våre, selv ikke på Hurtigruten som nettopp frakter turistene mellom byer og tettsteder. Dette må være et tankekors både for aktører innen kulturlivet, og for dem som driver med markedsføring av Norge.

I materialet som er gjengitt over er det langt færre unge nordmenn blant de intervjuede enn unge utlendinger. Det er ønskelig å ha spredning i alder blant turistene, for å få informasjon om ulike alderssegmenters holdninger. Men blant turistene langs kysten var det påtagelig flere tilgjengelige unge utlendinger enn unge nordmenn. Det kan således synes som om disse to ferieformene; campingturisme i Norge og reiser med Hurtigruten, appellerer mindre til unge nordmenn enn til unge utlendinger. Den unge kineseren som strekker budsjettet sitt til det ytterste for å kunne få oppleve en tur med Hurtigruten nordover, uten å spise de gode middagene om bord, uten å sove i en seng, og uten å ha noen tilgjengelige tilbud rettet mot seg som ungdom, demonstrerer at det å oppleve den norske kysten kan oppleves som noe helt eksepsjonelt. Og denne opplevelsen handler om å se naturen. Så hvis vi utelukker motivasjonene for å reise som handler om å være med, eller besøke, venner og familie, så blir svaret på hvorfor turistene har valgt å feriere i Norge at de vil se naturen, mange vil være i den, og noen vil bruke den aktivt.

Hva slags inngrep i naturen synes du er negative for din opplevelse som turist?

Nordmennene først: blant dem er det ganske mange som misliker kraftlinjer, begrunnet med at kraftledningene ødelegger utsikten fra mange fine steder. Et ektepar sier at de synes kraftlinjer er det styggeste av alle typer inngrep, men at det er verst i innlandet. De er glade for at det blir vanligere nå å grave ned kraftlinjene. Store veianlegg synes konen er stygge. Det er hun ikke alene om. En annen turist sier mange veier fører til stygge sår i naturen, men veiene er jo nødvendige. Et ektepar synes nordmenn har blitt flinkere med veier, til å plante ordentlig til, nå hender det det vokser multer i grøften.

Sår i naturen etter bygging frustrerer et annet norsk par. Flere misliker sterkt åpne steinbrudd, det gir stygge sår i naturen. En turist sier de burde vært flinkere å så dem igjen. En mann som kommenterer stygge steinbrudd sier han ville heller sett en vindpark. En annen er skeptisk til vindparker og kraftlinjer. En turist misliker veiutbyggingen som følger med vindparkene, de er et stort inngrep. En mann har sett mye vindkraft i Trøndelag, og han synes det skjemma naturen. Han misliker også oppdemmede vann – visuelt sett. Og han ville foretrukket veier uten tunneler hvis de hadde vært gode nok.

Et par mislikte sterkt Snøhvitvannlegget⁸² ved Hammerfest som står og forurenser, det er dramatiske ødeleggelser i naturen, begge er opprørte over den store fakkelen. De synes varmen burde vært utnyttet til noe, ikke bare gå opp i røyk som nå. Et par synes Norge har mange stygge havner, stygge lagerbygninger med mere. Gjengroing er et stort problem i Norge synes de. De aller fleste nordmennene som ble spurt om hvilke inngrep i naturen de misliker som turist hadde noe de mislikte, "hatobjekt" nr.1 er kraftledningene. Vi kan ikke trekke noen slutning verken i den ene eller andre retningen her fra at få svarer vindparker – turistene vet at vi skal snakke om vindparker senere i intervjuet. Det er interessant at flere nevner steinbrudd og veier – og omtaler dem som sår i naturen. Dette forteller om et ideal om at naturen bør være hel og uberørt, det forteller også om at naturen oppfattes som sårbar – vi mennesker kan skade den. Et ektepar mener at vi har blitt flinkere å lege slike sår - beplantning ved veibygging. Noen av inngrepene nordmennene er frustrert over er slike som det kan gjøres noe

⁸² Snøhvitvannlegget bygges like ved sentrum av hammerfest. Til Snøhvitvannlegget skal det føres gass, ut fra anlegget skal det transporteres CO2 som skal deponeres. Dette gjør Hammerfest til det eneste området i Norge som både har tilførsel av naturgass og en ordning for å deponere CO2. Eiene er Hammerfest Energi AS, kraftproduksjon vil bli 840 GWh (like mye som 40 000 husstander bruker i gjennomsnitt). Utslipp: 30 000 tonn CO2, da er 90 % av utslippet rensert og deponert. Oppstart av anlegg i desember 2009. Arbeidsplasser under bygging: 100-200 i ca 2 år, arbeidsplasser ved drift: 8-12. (Kilde: <http://www.hammerfestenergi.no>)

med, mens andre gir sår som vanskelig kan leges. At noen nevner stygge havner er ikke overraskende, da disse er passasjerer på Hurtigruten⁸³, noe de som kommenterer Snøhvitalegget også er.

De utenlandske turistene er opptatt av andre ting enn vi nordmenn. For det første er ganske mange turister eksplisitte på at nei; det er ingen inngrep her som frustrerer dem. En Italiener forteller at det er lite som irriterer han, det er ulikheter i alle land, men han prøver å la være å dømme. Hvis vi vil ha det slik så er det greit, mener han. Et par fra Østerrike mener det er mye mindre inngrep her enn de er vant til. I Tyrol er det så veldig utbygget for turister, med hoteller og kiosker overalt, der er det for mye utbygget mener de. De liker det bedre i Norge hvor det er mer uberørt. Et par franskmenn har samme holdningen, de har sett mange tunneler sier de, uten å klage. De synes vi tar bedre vare på naturen vår her enn de gjør i Frankrike. Andre turister sier at de er realistiske, inngrep og endringer må komme, det aksepterer de.

Et engelsk par sier de har sett mange kraftlinjer, men det er ikke så ille. Kvinnen synes ikke vi bør bygge industri langs kysten. De har sett enorme vindkraftanlegg i Syd Spania, det ødela hele området. De mener det er viktig å vurdere alle sidene, og vurdere nøye hva som er ulempene. Et annet engelsk par reiser ofte i Skottland, de forteller det er mye konflikter der om vindparker, for eksempel på Hebridene. Hun liker ikke kraftlinjer. To andre engelske turister sier det er ikke så mye utenom vindparker de synes er negative inngrep i naturen, men de sa også at de vet ikke hva folk i Hammerfest synes om Snøhvitalegget. De reisende med Hurtigruten ser en god del industribygg og anlegg underveis på turen. Et tysk par sier de ikke har ingenting i mot å se industri. Et svensk par har ikke spesielle ting de synes er negative, de er realistiske, industrien må synes mener de, den var styggere før. Andre er litt mer reserverte mot industrien, noen kommenterer at i Kirkenes var det veldig mye synlig industri, mye radarstasjoner og master og tårn. Men mesteparten av naturen er uspolert! En svensk kvinne reagerte negativt på Snøhvitalegget, den store flammen og all røyken, hun reagerte på dette nå når det er så mye snakk om miljø. Et par australiere er litt bekymret for fiskeoppdrettsanleggene. En tysk turist formulerer den mest restriktive linjen mot inngrep i naturen, han sier ethvert inngrep som gir varig endring av naturen og som forstyrrer det visuelle inntrykket er negativt for hans opplevelse som turist. Et par dansker synes kraftlinjer er veldig stygge, men tunneler synes de er kjekt. Et par italienere er overrasket over hvor mye mennesker det er her, hvor mange hus og hytter vi har overalt. De liker det mer øde!

Tunneler ble lite nevnt – ikke så rart, da en stor del av turistene ble intervjuet på Hurtigruten. Vi ser at det er et stort spenn i synet på industri, og et stort spenn i hva turistene er opptatt av. Industrianlegget ved Hammerfest ble oppfattet svært negativt av flere – en flamme som står og brenner mens varmen går til spille under den arktiske kveldshimmelen ble tolket som sløsing med energi og som unødvendig forurensing. Svært mange av Hurtigrutens passasjerer fikk med seg Snøhvitalegget da vi seilte inn mot Hammerfest, fordi guiden om bord informerte om det over høytaleranlegget⁸⁴.

De norske turistene som ble intervjuet hadde flere og sterkere meninger om inngrep i norsk natur enn utlendingene hadde. Selv om mange av de utenlandske turistene har sett noen inngrep de misliker, er det også mange som ikke irriterer seg over noe som helst. I tillegg sier flere at de ønsker å være realistiske, ting må endre seg, og andre sier vi nordmenn er flinkere å ta vare på naturen enn deres eget land er. En relativt stor andel av de utenlandske turistene har således en stor toleranse for inngrep. Det gjennomgående fraværet av klaging på inngrep blant utlendingene kan tolkes som om turistenes forventninger til norsk landskap og utbyggingen av det er innfridd. Når det gjelder de norske turistene er det vanskelig å skille mellom hva som frustrerer dem med inngrep i norsk natur generelt, og hva som irriterer dem når de er turister spesielt. Men de norske turistenes begeistring for å feriere i Norge viser i hvert fall at inngrepene ikke tar fra dem gleden ved å feriere i eget land.

Har du sett vindturbiner i Norge? Hvis ja, så hvor? Hva tenkte du da du så vindparken?

Omtrent en tredjedel av turistene vi har snakket med har ikke sett vindturbiner i Norge. Få turister reagerte negativt på å se vindturbiner i norsk natur. Noen turister har en avslappet / likegyldig holdning til vindparkene. En turist har sett dem utenfor Bud, og reagerte ikke spesielt på det. Vi viste noen av de små vindparkene på Trøndelagskysten til et par utlendinger da vi kjørte forbi med Hurtigruten, de syntes de var lite påfallende. Flere sier de ikke tenker over vindturbiner fordi de er så vant til dem fra hjemme.

⁸³ I en samtale med noen andre nordmenn var vi enige om at arkitekturen på mange småsteder i Norge var langt tilbake å ønske – men dette er i utkanten av hva det er konstruktivt å kalle inngrep i naturen i denne sammenheng.

⁸⁴ Ingen av guidene på de tre skipene vi var om bord under mitt feltarbeid informerte om noen av vindparkene vi kjørte forbi mens vi var ombord, noen av dem kjente de ikke til.

Flere turister sammenligner vindparkene med annen industri, og synes da vindparkene er et bedre alternativ. Et industrianlegg med piper og lignende hadde vært verre, og et par nevner gasskraftanlegget ved Hammerfest som langt mer bekymringsfullt. Flere sier vindparker er mye bedre enn atomkraft, og dessuten mye penere.

Intervjuene viser at turistene er fortrolige med dagens klimadebatter, og at mange er positive til fornybar energi. Flere av dem som har sett vindparker sier de er bra for naturen, og at det er bra at Norge ser på alternative energiløsninger. Noen er svært begeistret, en kvinne sier hun synes vindparker er fantastiske. Da Hurtigruten kjørte forbi Havøygavlen på sørgående tur, var det en gruppe Italianere som stod og diskuterte den. De var litt opphisset, og vi spurte hva de tenkte om vindparken. Det viste seg at de var svært begeistret, og opphisselsen skyldes at de var oppgitte over at Italia er så trege med å bygge vindparker.

Noen sier det visuelle ikke er noe problem, men støyen kan være det. En nederlander sier det gjør ikke noe å se dem, men han vil ikke høre dem. Noen tror ikke vindparkene er kostnadseffektive, og et par kommenterer at mange av vindturbinene de har sett står stille.

De som er kan betegnes som skeptiske eller negative til vindturbinene de har sett er norske turister. Et norsk par forteller de har sett vindparker nord for Trondheim og på Havøygavlen. Det var negativt og ikke noe vakkert, og kvinnen i paret er bekymret for fuglene. Et annet par har sett vindparker på Smøla og på Kvitnes fyr, og mente de var skjemmende. En mann som har sett vindparken på Havøygavlen var bekymret for fuglene, og ble veldig trist. To nordmenn har sett vindparkene på Fosen, Helgeland og Hitra. En av dem sier han hadde sett vindparker før i Tyskland. Hans første tanke når han fikk se en vindpark i Norge var at nå har skiten kommet hit og! Kameraten sier han bare ble lei seg.

Mange veier vindparken opp mot andre onder, vindparken blir positiv fordi alternativet hadde vært verre. Samtidig har mange oppfatninger om at det ikke bør være for mange vindparker, og turistene har oppfatninger om hvor vindparkene bør stå, selv om det ikke er spørsmålet her. Av de som sier noe om størrelsen på vindparkene her, svarer alle at det er best om de er små og diskrete.

Hva synes du om vindkraft generelt?

Opplevelsen av vindkraft som naturinngrep kan ha sammenheng med hvilken holdning personen har til vindkraft generelt, derfor inkluderte vi spørsmål om dette i undersøkelsen. Nesten ingen av nordmennene er udeelt begeistret for vindkraft. Flere mener vi bruker for mye strøm. Et ektepar sier de er generelt positive, men kvinnen understreker at hun synes ikke vi skal ha det så travelt. Hun mener vi kan vente til vi har bedre teknologi, og vi kan spare strøm i mens. Slike uttalelser viser at nordmennene ikke er overbevist om at vi må ha mer energi. Et spørsmål om vindparker eller ikke handler således ikke bare om hvorvidt man er positiv til denne formen for kraft – men om hvorvidt man er positiv til at det norske samfunnet skal produsere mer elektrisk kraft overhodet. De fleste gir imidlertid uttrykk for en overbevisning om at vi trenger mer kraft; spørsmålet blir hvilken kraft, og hvilke inngrep vi kan tolerere.

Et par mener vi trenger energi, og vinden er gratis - men inngrepene i naturen er negative. Et annet par tror vindkraften gir lite energi, men de synes ikke det er pent med demninger heller. De synes vi bør satse på bølgekraft og solkraft i stedet. Flere av turistene er tilhengere av andre energiformer. En mann er positiv til fornybar energi og for gasskraft. Han mener videre vindparkene bør plasseres langt til havs. Han gjentar at han er veldig for gasskraft, innen ti år vil mye ha skjedd med teknologien, da kan vi bygge med ny teknologi mener han. Kameraten hans mener det er viktig å plassere vindparkene der de forstyrrer lite. Et ektepar ville foretrukket atomkraft, mannen er tekniker og sier han vet mye om dette. Han mener det er trygt, verket kunne vært bygget under bakken. Sikkerheten er mye bedre nå enn før hevder han. Et turistpar er skeptiske til vindkraft, men de vil ikke ha bygget ut flere fosser heller. Hvorfor ikke bygge ut den vannkraften vi har, og modernisere den mer? De er engasjerte for utbyggingen av småkraftverk. Dette er noe Norge har ekspertise på. Begge er bekymret for fuglene. Han er arkitekt, og opptatt av design. Han liker de gamle danske vindmøllene, men det er noe med størrelsesforholdet, de store parkene blir voldtekt. Han synes design er veldig viktig. Konen er mot at det blir mange vindparker, og hun er redd det økonomiske skal overstyre det miljømessige og det estetiske. Det estetiske opptar mange. En kvinnelig turist er bekymret for sumvirkningen av mange vindparker. Mannen hennes er redd det tas for lite hensyn til vedlikehold, det kan bli veldig stygt med forfalne vindparker rundt om kring. En annen turist sier han har sett gamle rustne turbiner som ikke er vraket i Danmark.

Flere av nordmennene ytrer bekymring for fuglelivet. Et par mener vindkraft er miljøvennlig, ren energi, et framskritt - men vindturbinene er negative for fuglene. Et ektepar er positive til vindkraft, hun synes det er godt å nytte det som er gratis, vi må jo ha kraft, og vindkraft virker som det beste og reneste. Et minus er problemer for

fuglene. En nordmann mener vindparker lager lyd, og han er skeptisk på vegne av Havørnen. Han synes det er synd med vindparken på Havøygavlen.

To italienere mener vindparker er et problem for landskapet, de utgjør et stort inngrep med mye støy; mannen understreker at det er en stor løgn at det ikke er støy. To nederlendere synes det er positivt med ren energi og bærekraft, men det kan være litt mye støy, og vindturbinene utgjør et inngrep i naturen. Paret er generelt opptatt av energispørsmål. De foretrekker vindparker i sjøen. De har kjørt langs Rogalandskysten, det ville ha vært trist med mange vindmøller der, men det blåste veldig! Et annet par mener vindparker er bra for miljøet, men de liker ikke utseendet på dem. Hvis du vil se urørt natur så vil de ødelegge nytelsen, og folk klager på støy. Dette fokuset på støy er kanskje den mest utpregede forskjellen på svarene fra de internasjonale og de norske turistene. Det er interessant at de internasjonale turistene fokuserer en del på støy, for det er de visuelle effektene av vindturbiner det ofte fokuseres på relatert til turisme.

Både i vennepar og ektepar har partene ofte ulike meninger. I et tysk par er kvinnen positiv, hun sier tyskerne er vant til vindparker. Hun mener vindturbiner passer godt i landskapet, de har dem i Tyskland også. Hun betegner seg selv som hovedsakelig positiv, han betegner seg selv som mer skeptisk. Han sier det er vanskelig å vite hvor grensen går, når blir det for mange vindturbiner i naturen? Han synes dette er viktig å tenke på. Av to tyske venninner er den ene turisten svært positiv, hun tenker mye på klimaendringene, hun synes Norge og Sverige er flinke å håndtere dette. Den andre kvinnen er litt mer skeptisk, hun synes det er viktig hvor vindparkene blir plassert, de kan forstyrre. Av et engelsk ektepar er mannen mest tilhenger av vindkraft, men han spør om det er nødvendig? Trenger vi det virkelig? Konen synes ikke utseendet er så ille, men hun er bekymret for fuglene, vindparker forstyrrer naturen, og hun liker ikke lyden.

En tysk turist sier hun er ganske positiv til vindkraft, men man må plassere vindturbinene i landskapet på en god måte. En annen tysker synes energitema er interessante, men det er viktig at fuglene har det bra. Et tysk ektepar mener vindkraft er i orden så lenge naturen ikke blir varig påvirket. Paret var svært engasjerte i emnet. De var svært negative til store vindkraftfelt de hadde sett i Statene. Et engelsk ektepar er også opptatt av plasseringen, man bør være forsiktige, og plassere vindparkene konservativt, mener de. To nederlandske turister mener vindkraft er god energi, men de misliker størrelsen, og vindturbinene er skadelige for fugler – noe også en tysker er opptatt av. To engelskmenn synes ikke vindparker virker særlig økonomiske, for de tar opp veldig stor plass, det kan være mye bråk, og parkene er veldig belastende for fuglene. Første gangen hun så en vindpark var i Wales, en stor samling av vindturbiner, det var veldig stygt, grusomt synes hun. Når vi oppsummerer samtalen vår understreker de begge at de er negative til vindparker i Norge.

Hvis de ser en vindpark på en fergetur men ikke på den neste er det bra mener to turister. Et tysk par synes vindkrafttemaet er spennende. Han tenker det er ren energi, hun mener det er bra med bruk av naturressurser, men det "ødelegger" den fantastiske naturen (de skriver selv hermetegn). Mange har således en ambivalens; fornybar energi er bra, det gagnar naturen på den ene siden, men selve inngrepet vindparken utgjør kan skade naturen på den andre siden.

En engelskmann synes vi kunne satse mer på bølge / tidevannskraft. To østerrikere mener vindkraft er ok, bedre enn atomkraft. To tyskere mener vindparker utgjør alternativ energi som er bedre enn atomkraft, olje og gass. To amerikanere synes vi må bruke det vi kan. De har sett mange vindparker hjemme, og i Sverige. Et svensk par er positive, de tror det er en god utvikling. Vindturbiner kan være vakre, hvorfor ikke like dem når man likte de gamle vindmøllene? De kjenner godt til vindparker fra Sverige. To australske turister er positive, kvinnen understreker at hun liker vindparker. Hvis det er godt for miljøet, så skylder vi planeten å bruke disse naturressursene.

Svært mange av turistene mener mye om vindkraft, noe som kommer godt frem i og med at de får formulere seg fritt i samtalen. Men noen gir ikke uttrykk for videre engasjement; de synes vindkraft er bra, ferdig med det – vi har ikke gjengitt alle disse korte utsagnene av typen "vindkraft er bra". Det er klare paralleller mellom utlendingenes uttalelser og de norske utsagnene, men utlendingene snakker ikke om å ruste opp vannkraftverkene og de fokuserer noe mindre på fugl. Folks holdninger og meninger bygger på både ulike interesser, og på ulik kunnskap og innsikt. Det er rimelig å anta at turistenes holdninger har sammenheng med hvilke temaer knyttet til vindkraft som har vært oppe i debatten i deres hjemland. Når mange er opptatt av plasseringen og størrelse på vindparkene, og på når naturen er "mettet", er det sannsynlig at de kjenner til slike debatter fra før.

Turistene skiller ikke spørsmålet om hva de synes om vindkraft generelt fra plassering og omfang av den samme vindkraften; de snakker om det hele samtidig. Svært mange av de utenlandske turistene, og en del av de norske turistene, er positive til vindkraft som konsept. Samtidig er mange av turistene langt mer skeptiske når de snakker

om plassering av vindparkene – som om de mener vindkraft er en kjempegod ide som er vanskelig å realisere i praksis. Men av turistene vi har snakket med er det bare noen nordmenn som er ensidig i mot vindkraftutbygging.

Hvordan tenker du at det er best at vindturbinene plasseres?

Svaralternativene her er enten "I mange små vindparker" eller "I få store vindparker". ¼ av nordmennene sier de vil foretrekke mange små parker, men et par av disse turistene understreker at dette er de usikre på. En kvinne sier hun heller i retning av mange små vindparker, fordi store vindparker kan bli en stor belastning for kommunene. ¾ av nordmennene sier de foretrekker få store vindparker. En mann understreker at dette ikke er entydig, det er flere sider ved dette. Et par begrunner ønsket om få store parker med at de ikke vil ha litt overalt, og en turist tror få store vindparker vil gi mindre sjenanse for de fleste. En turist velger ingen av svaralternativene, han mener dette kommer an på områdene, hva som blir konsekvensene der, og hvordan sumvirkningen av støyen er.

Også blant utlendingene velger et mindretall mange små vindparker; 1/3 prioriterer slik. To kvinner mener at små vindparker vil være mest diskrete. En mann med denne holdningen mener at vindturbinene bør stå i mange små parker fordi han vil se naturen mest. Hans holdning er således at en liten vindpark ikke dominerer naturen. En kvinne er pragmatisk, hun mener en må ta hensyn til behovet. En annen kvinne er eksplisitt på at to-tre turbiner vil være minst belastende for miljøet. En turist som tror mange små vindparker er best synes dette er vanskelig, for det er vanskelig å vite hva folk vil mene hvis de ser dem ofte! Av de utenlandske turistene foretrekker 2/3 få, store vindparker. Et ektepar er veldig usikker på dette valget mens en turist er helt overbevist om at denne plasseringen er best. En mann argumenterer for få store parker med at det beste er urørt natur, en annen sier at de få store parkene bør ligge off shore.

Noen utlendinger har ikke noe synspunkt på mange og små versus få og store – et par av disse sier det kommer an på lokale forhold. Et australsk par skjærer gjennom og sier at begge alternativer er helt greie for dem. Mange turister fant spørsmålet mange små vindparker versus få, store vanskelig å svare på. På den annen side har majoriteten en klar mening; de vil ha få, store vindparker. Vi ba ikke om argumenter for dette synet, men noen gir argumenter likevel, eller argumenter i de andre svarene deres underbygger dette synspunktet. Budskapet er tydelig, få store vindparker vil gi minst sjenanse for turistene. Interessant nok er det nettopp dette som er begrunnelsen for å velge mange små vindparker også. Det virker som de aller fleste, inklusive de som er meget positive til vindkraft, ønsker å se lite til dem – de har bare ulike oppfatninger av hvordan man oppnår dette.

Er det noen områder der du tenker det ikke bør være vindparker?

Svarene på dette spørsmålet kan grupperes under ulike argumenter (vist som punktvis overskrifter). Sorteringen av argumenter i gruppene over er ikke soleklar, mange argumenter overlapper eller inkluderer momenter fra flere grupper. Likevel er det tydelig at det er temmelig stor enighet om hvor vindparker bør plasseres: der det er stygt, der det ikke er turister, der naturen ikke er sårbar og der det er mye bebyggelse fra før. Det største skillet mellom de norske og de utenlandske turistene går på at mange utlendinger argumenterer for å sette vindparkene nær eksisterende bebyggelse/industri, noe bare en av nordmennene argumenterer for. Utlendingene argumenter således sterkere for at den uberørte norske naturen skal forbli urørt enn nordmennene selv gjør. Hvis vi ser dette i sammenheng med hva turistene mener om vindkraft generelt, viser det seg at utlendingene, som er de som er mest positive til vindkraft, samtidig er dem som i sterkeste grad argumenterer for at vi må bevare uberørt natur. Nordmennene, som ikke er så positive til vindkraft, er mer opptatt av at vindkraften plasseres der de ikke er selv.

- Ikke i friluftsområder eller på turiststeder

På spørsmål om hvor vindparker ikke bør plasseres svarer norske turister eksempelvis: ikke nær vernede områder og langt fra kulturminner, fyr og lignende, ikke i naturparker, friluftsområder eller i vakker natur, ikke i turistforeningens områder, ikke i populære turistområder. Disse argumentene handler om at naturen i attraktive områder bør skånes, fordi den nettopp er attraktiv og tilgjengelig for turister og lokalbefolkning. Noen få nordmenn bruker eksisterende vindparker som eksempler på hvordan det ikke bør være; ikke slik som på Frøya der et lite lokalsamfunn har blitt helt oversvømt av vindparken sier et par på Hurtigruten. Ikke i friluftsområder, det kan ikke være kjekt å gå på ski og høre vindturbinene, sier en mann på Hurtigruten som gikk på ski på Havøygavlen da han var ung. Den oppvoksende slekt vil nok finne andre steder å gå tur, mener han.

Utlendingene er også opptatt av å skjerme turiststeder. Et par på biltur synes ikke det bør legges vindparker der turister ferdes, en kvinne mener det ikke bør komme vindparker i Lofoten, eller på andre typiske turiststeder. Hun synes vindparkene burde plasseres langt til havs, da tror hun ikke de kan være noe problem. Et tysk par vil ikke

ha vindparker på Runde, eller ved fuglefjell, og ikke nær store turistattraksjoner. To par sier rett og slett de ikke vil ha vindparker for nær turistattraksjoner. Et par vil ikke ha vindparker i Lofoten. En tysker vil ikke se vindparker i vakre turistområder, og ikke ved Bergen! Implisitt i disse uttalelsene kan det godt ligge et ønske om å skjerme uberørt natur, men andre motivasjoner kan også ligge til grunn, som at ikke vindturbinene skal dominere / ødelegge en turistattraksjon som et fyr / en kirke / en ruin eller lignende. Det er interessant at ingen turister er eksplisitte på dette, og det er tydelig at norsk natur har en privilegert posisjon hos turistene.

- Ikke der vi er, heller på øde steder

Blant nordmennene vil mange ha vindparkene der de selv ikke er; langt vekk på øde plasser langt til sjøs, høyt til fjells. Ikke sett dem nær lokalbefolkningen, sier et eldre ektepar - vindturbinene er flotte konstruksjoner, men de vil ikke ha dem i sin bakgård. Økonomi er en av årsakene som gjør noen av disse argumentene urealistiske, noe vi diskuterer med paret som vil sette dem langt til sjøs; vi sier dette er for dyrt i dag. Da sier konen at vi må slutte å tenke så mye på hva som er dyrt, og tenke mer på hva som er bra for miljøet på lang sikt.

Ikke bygg vindparker der vi har hytter, sier flere norske turister. Et par fleiper at vindparker ikke bør bygges der de er; de tenker vindparker er litt som veier, alle vil ha dem, men ikke foran seg. Dette paret vil vite hvor de er så de kan unngå dem. De synes ikke det bør ligge vindparker på Mørekynten der de liker å feriere. Et annet par er seg også bevisste paradokset om at man alltid vil ha dem andre steder, de er svært glade i utsikten sier de.

- Vindparker bør ikke bygges i vakker natur

Et engelsk par vil ikke ha vindparker i nydelig natur, de nevner Hebridene som eksempel på sted det ikke bør komme. En engelsk kvinne synes ikke de bør sette vindparker i vakker natur, men dette synes hun er et dilemma, for det er jo vakkert over alt. En italiener synes det viktigste er at vi konsentrerer dem, for det er jo bedre med natur uten vindparker i. Et fransk par vil ikke ha vindparker nær fjorder. En tysker vil ikke ha dem på fastlandet langs kysten. Argumentene her viser det tydelige problemet man får hvis man vil skjerme det vakre og prioritere estetiske verdier – for hvilke steder blir da stående til rådighet? Knappt noen av de planlagte vindparkene kan bygges hvis tyskeren i avsnittet over – som ikke vil ha dem langs kysten - skulle få legge føringene. Turistene under fokuserer noe mindre på de estetiske verdiene.

- Vindparker bør ikke stå i sårbar natur / der dyreliv kan skades

I tillegg til et av argumentene over, eller som eneste argument, sier mange av de norske turistene at vindparker ikke bør bygges nær konsentrasjoner av fugl / der det kan skade fugler. Utlendingene er også bekymret for natur og dyreliv. En tysker mener vi bør unngå verneområder for flora og fauna. Et tysk par sier: ikke nær naturparker, ikke der det forstyrrer dyrelivet. Et annet tysk par vil ikke ha vindparker på steder med mye fugl. Mannen synes vindparker bør plasseres på et eget sted, gjerne nær en by, heller enn i fin natur. Konen tror det ødelegger hvis det blir for mange vindparker. En annen turist synes ikke vindparker bør plasseres der det er fugletrekk, det er det samme problemet med kraftlinjer, store fugler får problemer. Et svensk par mener vindparker kan forstyrre livet i havet hvis de blir plassert der.

- Vindparker bør bygges nær annen bebyggelse

En tysk kvinne mener vi bør legge vindparkene nær tettsteder, og la resten av naturen være urørt. De har vært her sytten dager, hadde de sett fem vindparker hadde det vært greit. Hun tenker at små parker er bedre enn store. Når de reiser ser de industri, kraftverk – det er en del av sivilisasjonen. Det er best med vindparker der det allerede er bebyggelse. Dette standpunktet er det mange som deler. En svensk kvinne vil ha dem ved storbyer, man må sette dem der det er behov og mulig å sette dem, ikke ved eller i naturparker. Et fransk par mener vi bør legge vindparkene nær byer, der det er annen bebyggelse fra før. Ikke i den ville naturen. En ung tysker kommenterer at vindparkene bør bygges der det er bebyggelse allerede, nær byer. Et engelsk par sier det siste de ønsker er å se vindparker her langs hele kysten, de bør plasseres nær byer. Et nederlandsk par synes definitivt ikke de skal være overalt! De synes helst vindparkene bør bygges off shore, eller i industriområder.

Hvordan vil det påvirke ditt valg av reisemål hvis det bygges vindparker der?

Under dette spørsmålet kunne turistene velge et av tre svaralternativer; 1) det vil ikke påvirke mitt valg av reisemål, 2) vi kan akseptere litt vindkraftutbygging, og sist 3) vi vil velge et sted uten vindkraftutbygging. Svarene dekker således inn en positiv, en delvis positiv og en negativ holdning til vindkraft på egen destinasjon. Nordmennene som har besvart dette spørsmålet omtrent likt fordelt på disse tre alternativene. Av utlendingene sier ca. 2/5 at vindparker ikke vil påvirke deres valg av destinasjon, tilsvarende sier de kan akseptere noe vindkraft mens ca. 1/5 ikke vil feriere på et sted med vindpark. Tendensen er således at utlendingene viser noe

høyere aksept for vindkraft på sine destinasjoner enn nordmennene gjør, noe som korresponderer med utlendingenes mer positive holdning til vindkraft generelt.

Mange av de som kan akseptere litt er veldig nøye med å understreke at de mener litt. Det er mange sterke meninger, uenighet også i mange par. Det er ikke nødvendigvis sammenheng mellom å være negativ til vindkraft og ikke ville ha dem på sin destinasjon; en mann som er svært negativ til vindkraftutbygging sier at vindparker ikke skal få bestemme hvor han skal feriere. Det er heller ikke noen konsekvent sammenheng mellom dem som sier de er vant med vindturbiner hjemme og de som synes det er greit å se dem når de ferierer; et dansk par vil ikke se vindturbiner i Norge.

Tenk deg et pent kystlandskap med lite bebyggelse som du kjører forbi i båt. Et ganske stort område er satt av til utbygging av enten en vindpark, eller en større satsning for turister...

Dette er et litt komplisert spørsmål som forsøker å avdekke hvordan turisten vurderer en vindpark opp mot et turistanlegg, både visuelt og miljømessig. Turisten fikk to underspørsmål: "Hva ville du foretrekke å se på - vindpark eller turistanlegg?" og "Hva mener du er best for miljøet – vindpark eller turistanlegg?" I tillegg fikk turistene spørsmål om hvorfor de har denne oppfatningen⁸⁵. Også her har vi valgt å gruppere svarene under punktvis overskrifter.

- Likegyldig, negativ eller positiv til begge:

I og med at nesten alle skjema ble utfyllt av meg i dialog med turisten, var det rom for å utdype og avklare hva som ligger i spørsmålet. Samtidig gir en dialog rom for at turisten svarer på siden av svaralternativene. Et norsk par svarer "vet ikke" på spørsmålet over, de sier de synes naturen helst bør være som den er. Et annet par sier de synes dette er et dilemma, og kvinnen i paret understreker på eget initiativ at turisme kan være en viktig næring for lokalbefolkningen. Et par sier de vil foretrekke et turistanlegg, men at man kan bygge en vindpark like ved som kan drive anlegget. Et par sier de er i tvil om hva de vil velge, men de tenker at vindparker er bra for framtiden, et eldre par sier de er likegyldige til hva som bygges, men de tror også en vindpark er best for miljøet. 1/3 av nordmennene er således enten usikre eller likegyldige til hvorvidt de ville foretrekke en vindpark eller et turistanlegg.

Av utlendingene er i underkant av ¼ likegyldig, usikker eller negativ/positiv til begge alternativer. En engelsk kvinne sier kort og godt at vi må være realistiske, uten at det kommer klart fram hva som blir konsekvensen av det. En italiensk turist er likegyldig til hvorvidt det bygges vindparker eller turistanlegg – han synes dette kunne kombineres, hvorfor ikke ha et turistkompleks som er drevet av vindkraft, det synes han ville være et godt kompromiss! Et fransk par sier vi får bestemme hva vi vil ha, de bryr seg ikke. En tysker vil ikke se på noen av delene, men han mener vindparken er best for miljøet fordi den ikke etterlater noe søppel. En mann vil verken se vindparker eller turistanlegg. Han tror begge kan være bra for miljøet i begrenset omfang. En eldre mann sier det er avhengig av hvordan de bygges.

- Foretrekker turistanlegg:

Et norsk par som foretrekker et turistanlegg sier en vindpark kanskje er best for miljøet, men hvis de skal være litt egoistiske så foretrekker de et turistanlegg. To kamerater mener begge deler er inngrep i naturen, men turistanlegget kan legges fint i naturen, mens det er vanskelig å skjule en vindpark. En eldre nordmann foretrekker et turistanlegg med et vanlig utseende. Et annet par som også foretrekker et turistanlegg understreker at turistanlegg kan være veldig stygge, samtidig som en vindpark kan være veldig elegant. Et par sier de vil foretrekke å se på et turistanlegg, men de mener en vindpark er best for miljøet. 2/3 deler av de norske turistene foretrekker et turistanlegg.

Av utlendingene foretrekker i overkant av ¼ et turistanlegg. Et italiensk par synes dette er komplisert, men i Norge tror de at anlegg for turister vil være det beste. I Italia tror mannen han hadde foretrukket vindparker. Men de tror en vindpark hadde vært best for miljøet. Et nederlandsk par tenker vindkraft begrenser turismen. De ville foretrekke å se på et turistanlegg, det kan være bra for miljøet. Et engelsk par sier et turistanlegg kan være flott hvis det for eksempel er lagt inn i naturen, som økoturisme. To engelskmenn foretrekker et turistanlegg. En svensk dame som foretrekker å se på et turistanlegg, synes at en kombinasjon av vindpark og turistanlegg måtte være en god ide. En tysker forteller at han ikke liker turistkonstruksjoner, selv om de er en fordel for

⁸⁵ I og med at dette var det siste spørsmålet på skjemaet, og samtalen allerede hadde vart en god stund, er det en del som svarer ganske kort her.

turistindustrien. Men naturen bør ikke overleses med byggverk for turisme. Han ville foretrukket å se på et turistanlegg, men han mener en vindpark er best for miljøet, fordi den gir tilgang til naturressurser.

- Foretrekker vindpark:

Ingen av nordmennene foretrekker å se en vindpark framfor et turistanlegg, selv om flere antar at vindparken vil være best for miljøet. Av utlendingene foretrekker omkring halvparten en vindpark. Et østerriksk par foretrekker en vindpark og synes det er mest miljøvennlig. Et annet par som foretrekker å se en vindpark, sier de er positive til vindparker så lenge det ikke blir svært mye. Et svensk par foretrekker å se en vindpark, de liker områder uten mye turister, men de tror et turistanlegg vil være best for lokalbefolkningen. Det samme mener et engelsk par, de vil helst se en vindpark men de tror et turistanlegg er best for de lokale beboerne. Et nederlandsk par sier turistanlegg kan være veldig stygge, som dem i Algarve; der er det veldig stygt. De ville foretrekke en vindpark, og det tror de er best for miljøet, en oppfatning de deler med mange. Nederlenderne sier de foretrekker uberørt natur, de ferierer i Norge for å ha det rolig, og de vil ikke se så mye mennesker. En tysker mener det er bra hvis turistanleggene ikke blir for store, og det er bra hvis de er godt integrert. Han ville foretrekke å se på vindparker, men når det gjelder hva som er best for miljøet kan det være både og, det er argumenter for og i mot begge deler. En tysk kvinne vil helst se vindparker, fordi de gjør noe bra, de hjelper til å holde naturen like vakker som den er. Venninnen hennes foretrekker også en vindpark, fordi den gir et positivt signal, store hoteller gjør ikke det, da foretrekker hun småskaturisme. Et australsk par sier at man vet hva man får med en vindpark, når turismen bygger kan det godt bli veldig stygt! Et engelsk par som sier de vil foretrekke å reise forbi en vindpark mener dette fordi et turistanlegg innebærer mer urbanisering, mer folk, og det ønsker de ikke. I et tysk par er ektefellene uenige, hun vil foretrekke en vindpark, han et turistanlegg – men han mener det er vanskelig å avgjøre, for et turistanlegg kan være så mye, det kan integreres godt i naturen eller ikke i det hele tatt. Den vesentligste forskjellen mellom nordmennene og utlendingene er således at majoriteten av utlendingene foretrekker å se en vindpark framfor et turistanlegg, mens nordmennene foretrekker turistanlegget.

Ulike argumenter ligger bak valget av både turistanlegg og vindpark, og ikke alle tror vindparken er det beste alternativet for miljøet. Spørsmålet "hva er best for miljøet" er problematisk. Henvises det til den lokale naturen, til miljøet i lokalsamfunnet i bredere forstand, eller til miljøet slik vi snakker om det i de store klimadebattene? Svarene viser at mange turister er seg bevisste disse ulike dimensjonene, og at noe som er positivt eller negativt for lokalmiljøet ikke trenger ha samme fortegn i mer overordnet forstand. Det at halvdel av de utenlandske turistene foretrekker å se vindpark kan leses som at turistene ikke har mye i mot å se vindparker – men det kan også leses som at de har mye i mot å se turismens manifestasjoner i naturen. Det er mulig at det bildet / den forventningen de utenlandske turistene har til et turistanlegg er et annet enn det mange nordmenn har. Svarene tyder også på at "miljøet" hovedsaklig fortolkes som miljøet i overordnet forstand, ikke som den lokale flora og fauna – den lokale flora og fauna blir litt irrelevant i dette spørsmålet, i og med at det er snakk om å velge mellom to typer utbygging – ingen utbygging er ikke et alternativ her.

Kunne du tenke deg å besøke en vindpark?

Under dette spørsmålet klargjorde vi at vindparker kan legges til rette for turister ved å lage et turist- / informasjonssenter. Vi spurte om en slik vindpark er noe turistene kan tenke seg å besøke i Norge hvis de er i nærheten av den. Svaralternativene var ja, kanskje eller nei. Flesteparten av nordmennene svarte nei, noen ja og et par kanskje. Av utlendingene svarte omtrent like mange ja som nei, mens noen svarte kanskje.

Det som er interessant her er at det er liten sammenheng mellom at turistene er generelt positiv til vindparker i Norge og at de vil besøke dem. På den annen side kan flere av dem som er negative eller skeptiske til at vindparker bygges i Norge tenke seg å besøke en vindpark hvis de er i nærheten av en; de sier de er interesserte i å finne ut mer om vindparker. Av de norske turistene er det få av de positive som kan tenke seg å besøke en vindpark. Det er faktisk flere av de skeptiske og negative som kan tenke seg et besøk, men hvis vi tar med i betraktningen at de negative i utgangspunktet vil forsøke å unngå vindparker når de er på ferie (i følge deres svar på spørsmålet om hvorvidt vindparker ville påvirke deres valg av destinasjon) så vil neppe denne gruppen føre til kødannelser ved vindkraftanleggene. Man kan således ikke ta for gitt at turistene er positiv til vindkraft fordi om denne vil besøke en vindpark. Og man trenger heller ikke være negativ til vindparker fordi om man ikke vil besøke dem.

Når det gjelder utlendingenes holdninger er bildet annerledes, det største skillet skyldes at andelen som er positive til vindkraft generelt er langt større blant utlendingene. Det er også en større andel av dem som er positive til vindkraft i Norge som kan tenke seg å besøke en vindpark med "visitor centre" når de er her. Et

eksempel er den unge kineseren på Hurtigruten, som mener en vindpark absolutt kan være en attraksjon, eller en tysker som forteller at han har besøkt et anlegg for vannkraft i Finland, og det var veldig interessant. Ellers sier flere av dem som kanskje kan tenke seg å besøke en vindpark at dette kan være et alternativ en dag det regner; turisme handler ikke alltid om å gjøre det man har mest lyst til, det kan også handle om å finne på noe å gjøre i det hele tatt.

Argumentet om at vindparker kan bli turistattraksjoner brukes tidvis av vindkrafttilhengere for å legitimere vindparker overfor reiselivsnæringen. Materialet over viser at sammenhengen mellom å være positiv til vindparker og det å ville besøke dem er ganske liten. Mange av utlendingene som er positive til vindkraft men ikke vil besøke dem kommer fra land som har langt mer vindkraft enn vi har; de er vant til å se vindturbiner og er ikke interessert i å bruke ferien sin på å besøke dem. Man kan likevel tenke seg at med tilstrekkelig kunnskap om hvordan opplevelsesindustrien fungerer og kunnskap om hvordan attraksjoner skapes og markedsføres, kan en vindpark bli en attraksjon. Men er dette noe turistene i dette prosjektet ønsker? Mange svar viser at turistene som foretrekker vindparker framfor et turistanlegg nettopp gjør dette fordi vindparken vil trekke færre folk og innebære mindre utbygging / urbanisering enn et turistanlegg. De foretekker mest mulig uberørt natur. I lys av dette ville det ikke være ønskelig at vindparken førte til mer aktivitet i området enn høyst nødvendig. På den annen side er det turister som mener at vindparker og turistanlegg kan slås sammen, men hvis vi skal følge turistenes resonnementer er dette er i så fall et alternativ som er mer aktuelt når vindparken legges nær eksisterende bebyggelse/industri.

Vedlegg 3: Dokumentasjon av caseundersøkelsene

Case 1: Måsøy kommune

Faktiske reiselivsressurser

Under er en summarisk oversikt over eksisterende reiselivsressurser i Måsøy kommune systematisert i henhold til typologien vist i *Tabell 2* og *Tabell 3*.

- Tradisjonelle hotell og overnattingstilbud

Havøysund hotell og rorbuer ligger i Havøysund sentrum. Hotellet har 37 rom, og det er 8 rorbuer (=93 senger). Leilighetshotellet Havøysund, Claudines velferd og fiskeredskap, og Kveldssol tilbyr også overnatting. Det er også endel andre forholdsvis enkle overnattingstilbud. Det finnes ikke campingplass i kommunen, men det er en velfungerende gjestehavn.

- Historiske hotell, overnatting på gardstun

Det tilbys overnatting i det gamle fiskeværer i Tufjord.

- Tradisjonell restaurant / kafé

Det er restaurant på Havøysund hotell, mat kan man også få på Video Kroa.

- Spisested som i særlig grad vektlegger natur eller kultur

Restauranten "Arctic View" er bygget på Havøygavlen i tilknytning til vindparken. Denne restauranten blir kategorisert her, fordi den har et stort opplevelsespotensial. Restauranten blir ytterpunkt for den nasjonale turistvegen. Anlegget åpnet sommeren 2005, og det har kapasitet til å ta 60 spisegjester.

- Ordinære transportmidler

Kommunen har daglige anløp av hurtigbåt til øydistriktet. Nærmeste flyplasser er Banak i Lakselv (ca. 17 mil), Hammerfest Lufthavn (ca. 17 mil) eller Alta Lufthavn (ca. 20 mil). Langrutebuss knytter Havøysund til andre byer i Finmark.

- Transportmidler med høyt opplevelsespotensial

Ingen identifiserte ressurser.

- Museum, teater m.m.

Måsøy Museum holder hus i en gammel prestebolig i Havøysund. Gjenstandsamlingen består for en stor del av tekniske hjelpemidler som fiskerne har benyttet seg av gjennom første del av 1900-tallet. Museet har også andre utstillinger som for eksempel kjøkken og stue fra 1920/1930-tallet. En skolestue samt en egnebu er også en del av utstillingen. Måsøy museum har i tillegg omfattende bildesamling som er tilgjengelig for publikum⁸⁶. På samfunnshuset er det med jevne mellomrom bygdekino.

- Nasjonalparksenter, naturinformasjonssenter

Det er ikke noe slikt i Måsøy kommune.

- Galleri, suvenirbutikker m.m. og produksjon og omsetting av lokal mat

Sirkus Snefjord 889 er et kunst og kultur- og opplevelsessenter drevet av et kunstnerpar i en nedlagt skole i Snefjord. De har åpent for alle typer turister og besøkende, og lager ulike typer arrangementer. I butikken hos Claudines velferd og fiskeredskap selges lokalt håndverk.

- Rafting, hesteriding, annen organisert aktivitet

Mathisen's Havfiske- og Sjøfuglopplevelse tar små grupper med på fisketur eller fuglesafari til Hjelmsøya. Havøysund Adventure driver skyss- og opplevelsesturer med fartøy for litt større grupper. Izza Nova er et firma som holder til i Tufjord på Rolvsøya. De tilbyr jakt, fiske med mere, og overnatting i et nedlagt fiskevær.

- Festivaler, spel

Et arrangement som kanskje må sies å være noe midt mellom ekstremsport og festival er Snefjord Highland Gathering, som blir arrangert av en utøver og entusiast av sporten Highland games i Snefjord i 2006 og 2007. I 2007 inneholdt arrangementet en rekke aktiviteter både for internasjonale utøvere av sporten og for folk flest.

- Ekstremsport, turarrangement m.m.

⁸⁶ <http://museumsnett.no/masoy/>

Det er ikke slike organiserte aktiviteter i Måsøy kommune

- Kultur, sightseeing

Det er ikke slike organiserte aktiviteter i Måsøy kommune.

- Friluftsliv, sightseeing

Kommunen har store naturressurser, og midnattssol fra 17. mai til 1. august. Med både innland og øyer er Måsøy kommune et eldorado for friluftinteresserte. Både på fastlandet og på øyene er jaktmulighetene gode. Det er omkring 2.200 ferskvann i kommunen. I mange av disse er det fiskemuligheter hvor ørret og røye er de mest utbredte fiskesorter. I fjordene (fra svabergene) og ute på sjøen (fra fiskebåten) er det rikelige muligheter til havfiske⁸⁷. Hos Claudines velferd og fiskeredskap kan man leie sykler, og eksempelvis sykle rundt på Ingøy eller Rolvsøy. Det er også gode muligheter for å plukke bær omkring i hele kommunen. Om vinteren er det 166 km med oppmerkede scooterløyper.

Potensielle reiselivsressurser

Kommunen har, med sine store naturressurser og et relativt lite utbygget reiselivstilbud, et åpenbart potensial, særlig knyttet til naturopplevelser og friluftsliv. Aktørene vi intervjuet fremhevet naturen og spesielt fiske som reiselivsressurs, en fremhever også fuglelivet. På tilbudssiden er det i dag lite overnattingskapasitet og organiserte turer. Den kommende turistvegen skaper optimisme i næringen, og det jobbes med sertifisering av båter som kan ta med seg turister, det er ønskelig med organisert transport.

Tilrettelegging med informasjon om natur og kulturlandskap og muligheter for fiske og annet friluftsliv, organiserte turer og utflukter, og avgrensede arrangementer innenfor friluftsliv og ekstremsport burde det etter vår vurdering være gode forhold for. Også innenfor kultur og kulturminner er det trolig et potensial, for eksempel i form av kulturløyper som omfatter verdifulle kulturlandskap og kulturminner. På den andre siden framstår ikke Måsøy som en kommune som skiller seg ut fra andre kystsamfunn i Vest-Finnmark når det gjelder potensielle reiselivsressurser knyttet til landskap, natur eller kultur. Det er ingen nasjonalparker eller større verneområder på Måsøy, men det er opprettet fire naturreservater⁸⁸ for å ta vare på verdifull kystnatur som strandenger, våtmarksområder og fugleliv. I tillegg er det registrert mange verdifulle naturområder (prioriterte naturtyper) slik som sterke tidevannsstrømmer, strandenger og flere terskelfjorder med naturlig lavt oksygeninnhold. Det er tre kulturlandskap i Måsøy som er registrert som verneverdige i nasjonal sammenheng. Disse 3 inngår i 29 lokaliteter i Finnmark, som ble kartlagt i forbindelse med "Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap" i perioden 1992-1994. Områdene omfatter flere nedlagte gårdbruk som framstår som typiske representanter for det ekstensive jordbruket i kystbygdene i Vest-Finnmark, videre av urterike slåtteeenger på skjellsandavsetninger. Et område med verdifulle slåtteeenger er fredet etter lov om kulturminner. Vi har ikke forsøkt å vurdere i hvilken grad disse verneområdene og forekomstene kan ha potensial i reiselivssammenheng, men områdene indikerer en variert kystnatur med muligheter til å oppleve fugleliv, sjeldne planter, intakte kulturlandskap og naturelement.

Ideelle reiselivsressurser

Finnmark markedsføres som nordlysets og midnattssolens land, og som stedet for arktiske opplevelser. Måsøy kommune trekkes lite fram i markedsføringen av Finnmark. De lokale reiselivsaktørene vi har intervjuet gir ikke uttrykk for klare oppfatninger av hvordan Måsøy bør markedsføres.

Resultat fra intervjuundersøkelse

Det følgende bygger på intervjuer med seks sentrale aktører i eller tilknyttet reiselivet i Måsøy kommune i april og mai 2008.

- Hvilke natur, kultur og opplevelsesressurser mener du kommunen din har for reiseliv?

Aktørene fremhever naturen og spesielt fiske som reiselivsressurs, en fremhever også fuglelivet. Den kommende turistvegen bringes også på bane som ressurs for reiselivet.

- Hvordan fungerer reiselivet i kommunen?

De spurte gir det samme bildet av kommunen; reiselivet er i startfasen, det trengs infrastruktur og vekst, men det er optimisme og pågangsmot nå, mye grunnet turistvegprosjektet. En aktør fremhever at Måsøy er den eneste kystkommunen i Finnmark med vekst, og at kommunen støtter godt opp om reiselivet. Nye selskaper kommer,

⁸⁷ <https://www.masoy.kommune.no>

⁸⁸ Hjelmsøya, Hjelmsøysandfjorden, Reinøykalven og Sanden

det filmes og planlegges markedsføring. Det er for lite overnattingskapasitet i kommunen i dag, og det jobbes med sertifisering av båter som kan ta med seg turister, det er ønskelig med organisert transport.

- Hva var din innstilling til vindkraftutbygging i kommunen da planene ble lansert?

Tre av de seks spurte var skeptiske til vindparken, en kommer fra et land der vindparker har blitt alt for vanlige, en er bekymret for vindparker i regional sammenheng, en var skeptisk fordi vindparken ville ødelegge uberørt natur. Av de som ikke var bekymret sier en at han ikke var så emosjonell på dette fordi han kommer fra en annen kommune. Han mener hver tid har sin teknologi, og var ikke bekymret for reiselivet. En var direkte positiv, han mente aktivitet skaper aktivitet, og at ingenting er bedre enn at man kan skape næring av vind og snø, noe Havøysund har nok av.

- Hvilken effekt har vindparken hatt på turismen i kommunen?

Bare aktøren som bekymrer seg for regionale konsekvenser er skeptisk til vindparken i ettertid, og tror ikke vindparken på sikt vil påvirke reiselivet i positiv retning. Aktøren tror ingen reiser til kommunen for å se vindmøller, men hotellet har nok merket flere gjester med arbeidere; vindparken har skapt arbeidsplasser. Folk ser vindmøllene veldig godt fra Hurtigruten. Men de blir ikke så forstyrret av de siden det bare er denne ene vindparken. Viktig å tenke på sumvirkningen. Ikke forsøple naturen med formange anlegg. Aktøren har hatt med turoperatører til Havøygavlen, det er ikke en turistattraksjon på noen måte, det måtte i så fall være forbeholdt de som er opptatt av tekniske ting; teknoturisme. Men Arctic View restauranten er veldig positiv. Det er viktig å tenke langt frem i tid når det gjelder disse tingene, mener denne aktøren.

Aktøren som var bekymret fordi Havøygavlen hadde så fin og uberørt natur, mener de kunne lagt vindparken et annet sted som ikke hadde så spesiell natur. I dag er han ikke lenger motstander, de forstyrrer ikke noe, han ser at fjellet kanskje blir mer brukt nå - det er kanskje flere fordeler enn bakdelene. Det var ikke mye kontrovers, det var noe nytt, og man visste ikke helt hva det var. Han var ikke bekymret for fuglene i området. Rypen flyr lavt. De har funnet et par ørn som kanskje her tatt av møllene. Aktøren mener nesten ørnebestanden er for stor, ørnen tar lomvi og plager den under hekkingen, han ser det på hekkemønsteret. En annen aktør fremhever også at friluftsområdet Havøygavlen er mye mer brukt nå enn før, p.g.a. lettere tilgjengelighet med den nye veien. Aktøren mener også at rype- og revebestanden i området har tatt seg opp.

Flere understreker at restauranten Arctic View som ligger i vindparken er et positivt innslag i reiselivet. En sier de utenlandske turistene kommenterer vindparken lite, mens nordmennene er veldig opptatt av den. En annen sier turistbesøket dit er ganske beskjedent, og denne aktøren er overrasket over at det ikke stod noen negative kommentarer til vindparken i Arctic Views gjestebok.

De andre mener enten at vindparken verken har hatt positiv eller negativ betydning for reiselivet, eller så understreker de at vindparken har skapt aktivitet, og at det er bra. Aktivitet hjelper overnattingsstedene, den lokale bensinstasjonen og så videre. En aktør understreker at vindparken ikke er en attraksjon. En annen hevder at mange Nederlandere kommer opp og vil se den.

- Hvordan ser du på mer vindkraftutbygging i kommunen din?

En aktør forteller at Hydro planlegger et anlegg som vil bli sett fra turistvegen, det er turistvegprosjektet i mot. Men hvis det kommer nye planer om vindkraftutbygging i kommunen vil det bli vanskelig for lokalsamfunnet å stå i mot, fordi de trenger arbeidsplasser. Men teknologien utvikler seg fort, og aktøren håper på offshore vindparker i stedet. En annen aktør er åpen for mer vindkraftutbygging i kommunen, men man bør gjerne finne et sted som er mer skjult for folk, slik natur skulle det være nok av. En tredje aktør kan ikke se noen konsekvenser av vindparker på turismen, ingen kommer for å se vindmøllene. Aktøren er uenig i at en vindpark kan være en attraksjon. Hvorvidt vindparken påvirker turismen vil man se tydeligere når det kommer mer turister, i dag har vindparken verken en negativ eller en positiv effekt. Negativ til mer vindkraftutbygging, men det kommer an på hvor de vil bygge. En aktør på regionalt plan er positiv til utbygging av den eksisterende vindparken på Havøygavlen, men negativ til utbygging andre steder i Måsøy kommune.

Case 2: Vågsøy kommune

Faktiske reiselivsressurser

Under er en summarisk oversikt over eksisterende reiselivsressurser i Vågsøy kommune systematisert i henhold til typologien vist i *Tabell 2* og *Tabell 3*.

- Tradisjonelle hotell og overnattingstilbud

Vågsøys eneste hotell er Norlandia Måløy hotell. Hotellet ligger i Måløy sentrum og har 100 senger. Det er en liten campingplass ved Refvik-sanden, og et par campingplasser på fastlandet. Det er flere småaktører som leier ut hus og hytter til turister. Måløy har en populær gjestehavn for småbåter.

- Historiske hotell, overnatting på gardstun, overnatting på fyr m.m.

Kråkenes fyr og Ulvesund fyr tilbyr et begrenset antall overnattingsplasser. Skogenes fyr kan også leies men drives ikke på samme kommersielle basis. Det er ikke gardsturisme i kommunen i dag.

- Tradisjonell restaurant og kafé

Den største restauranten er Aquarius, som er Norlandia Måløy Hotells restaurant. Det er ca. elleve spisesteder i kommunen fra snackbar til restaurant. De fleste er lokalisert i Måløy.

- Spisested som i særlig grad vektlegger natur eller kultur

Vågsberget Handelssted har et spisested der kystkulturen står i fokus. De to fyrkafeene ved Kråkenes og Ulvesund fyr har også spesielt atmosfæriske rammer.

- Ordinære transportmidler

Det går ekspressbusser mellom Måløy og Oslo, Otta, Bergen og Ålesund. Nærmeste flyplass er Sandane Lufthavn (Gloppen kommune). Dit tar det en time med bil. Det går ekspressbåt mellom Måløy, Florø og Bergen. Det går ferge mellom Måløy og Oldeide. En 60 fots hurtiggående passasjer båt går i rute mellom Måløy og Silda, og mellom Måløy og sydover. Denne båten går også i chartertrafikk. Det lokale busstilbudet fungerer ikke optimalt i dag med tanke på turistenes behov.

- Transportmidler med høyt opplevelsespotensial

Hurtigruten stopper i Måløy både på nord- og sørgående tur. Av transportmidler til og fra Vågsøy stiller Hurtigruten i en særklasse, selv om ankomsttidene ikke er ideelle sett fra Måløys ståsted; nordgående hurtigrute stopper 04.30 om sommeren og 07.30 om vinteren, sørgående stopper 05.45. Måløy er en av havnene for cruisebåter i reisemål Olden-Nordfjord. Det arrangerer 4 timers rundturer i kommunen som omfatter besøk i Måløy sentrum, Kråkenes fyr, Kannesteinen og Vågsberget.

- Museum, teater m.m.

Det finnes ikke noe helårsdrevet museum i Vågsøy i dag. Det er et museum tilnyttet Vågsberget handelssted, men det har ikke driftsstøtte per i dag, og blir således drevet av ildsjeler. Det er ønske om et fiskerimuseum i kommunen, men det er ingen konkrete planer om hvordan dette kan finansieres. Det er ikke eget teater i Måløy, men Sogn og Fjordane Teater og andre artister og grupper har forestillinger av og til. Eksempelvis er det tre forestillinger i april og mai 2008. Måløy har kinosal i turnhallen, med forestillinger to til tre dager i uken. Det er noen få arrangementer i kommunens kirker om sommeren.

- Nasjonalparksenter, naturinformasjonssenter

Det finnes ikke noe slikt i Vågsøy.

- Galleri, suvenirbutikker m.m. og produksjon og omsetting av lokal mat

Det åpner et galleri i Måløy sentrum sommeren 2008. Det finns ingen rene suvenirbutikker i dag. Vågsberget handelsstad driver med bevertning og ulike former for kulturformidling, ofte knyttet til mat. Dette kan kalles halvkommerciell virksomhet, da det legges mye frivillig innsats ned i bevaring og formidling av kystkulturen. Havfruen fiskeutsalg serverer ferdige måltider, og selvlaget fiskemat.

- Rafting, hesteriding, annen organisert aktivitet

Vågsøy Adventure tilbyr en rekke aktiviteter på land og til havs med motoriserte fartøy og kjøretøy eller kano og sykkel. Kova Aktivitetsgård tilbyr riding. Sea Safari tilbyr fisketurer. Firmaet Kultursmia tilbyr en rekke aktiviteter, primært knyttet til Vågsberget Handelssted.

- Festivaler, spel

Måløydagene blir avholdt hvert år i månedsskiftet juni / juli. Dagene har vært arrangert i over 30 år og er populært blant lokalbefolkning og fraflyttede Vågsøyværing. Måløydagene blir arrangert av Vågsøy Handelslag.

Torskangerpollen musikklag arrangerer hvert tredje år Stormfestivalen som er en populær festival, i 2003 hadde festivalen over 400 deltagere. På Vågsøy Handelstad blir det hver sommer arrangert kystkulturuker for barn og unge.

- Ekstremспорт, turarrangement m.m.

Det er ikke slike organiserte aktiviteter i Vågsøy kommune.

- Kultur sightseeing

Det arrangerer halvdags rundturer i kommunen for cruiseturister, turene omfatter besøk i Måløy sentrum, Kråkenes fyr, Kannesteinen og Vågsberget. Det arrangeres guidet historisk byvandring i Måløy om sommeren. Sildegutten er en statue i Måløy sentrum som symboliserer Måløys betydning som eksporthavn for sild i Norge. Viktige kulturminner er de fire fyrene på Vågsøy; Kråkenes fyr, Ulvesund fyr, Skongenes fyr og Hendanes fyr. Kråkenes og Ulvesund fyr tilbyr overnatting og kafé. Ulvesund har en liten butikk. Hendanes står til forfalls. Vågsberget handelssted er også egnet for utflukter.

- Friluftsliv og sightseeing natur

Det finnes et friluftskart der turløyper er godt merket av. Det er flere fine badestrender i kommunen, den mest spektakulære er Refviksanden, som har vært kåret til Norges fineste badestrand. Kommunen har svært gode fiskemuligheter. Her er fuglereservat – de inngår ikke i dag i organiserte opplegg for turister. Kannesteinen er en av kommunens mest kjente turistattraksjoner. Den er en stor stein formet av havet så den ligner en sopp, som står i fjæren i Oppedal på sørvestsiden av Vågsøy. Det arrangeres flere bussturer med guide, en av disse - rundtur i havlandet - kombinerer natur og kultur og besøker Kannesteinen, Torskangepollen, Vågsberget, Måløy, Refviksanden og Kråkenes fyr. En annen tur – kveldstur i solnedgangen- går med buss langs Ulvesundet, Halsørlandet og Vedvik til Refviksanden. "Her blir du tilskodet til kveldens "førestilling" - omgitt av irrgroene bakkar, fjellsilhuettar, diverse fuglearter, krittkvit sandstrand, asurblått hav og husdyr på beite."⁸⁹

Potensielle reiselivsressurser

Reiselivspotensialet i Vågsøy er i stor grad knyttet til kystlandskap og kystkultur. Sprengt hotellkapasitet i Måløy, manglende overnattingsmuligheter mange besøkte steder i kommunen og en stadig økende småbåttrafikk er noen tegn på uutnyttede muligheter i dag. I "Utviklingsplan for reiseliv og opplevingar i Vågsøy" (Måløy vekst 2007)⁹⁰ pekes det på utviklingspotensiale både knyttet til de etablerte reiselivsressursene i kommunen, og på nye reiselivsprodukt. Blant de etablerte reiselivsproduktene fremheves Kråkenes sitt potensial for væraturisme, og det nevnes muligheter for å bygge både stormsenter og bølgesenter. Videre mener utredningsgruppen at det gamle handels og gjestgiverstedet Vågsberget og Silda har betydelige utviklingsmuligheter. De peker på fire viktige produktgrupper og tema for utvikling, 1) fyrhistorien- Vågsøy som den eneste kommunene i landet med fire fyr 2) vær, vind, bølger og naturformasjoner, 3) fiskeri - historien og moderne høgteknologi og kompetanse, 4) handel (Vågsberget).

Reiselivsaktører i Vågsøy som vi intervjuet sommeren 2008 viser til potensialet knyttet til de fire fyrene i kommunen, vakre strender, fiskeri som kulturressurs og byen Måløy. De mener det er optimisme i næringen med konkrete planer for satsing, og at for få overnattingstilbud virker begrensende i dag.

Vår kartlegging av natur- og landskapskvaliteter i kommunene tilsier også betydelige potensielle reiselivsressurser, særlig knyttet til de ytre delene av kommunen med Vågsøya, Silda, holmer og skjær. Refvika på Vågsøya med omliggende landskap representerer et helt særpreget kystlandskap som antagelig har sine beste utforminger i Norge her og i Evika på Stad⁹¹. Kystlandskapet her er åpent og dramatisk med eksponerte havbukter og små delvis oppdyrkede dalfører med mindre vassdrag, omgitt av bratte kystfjell. Kulturpåvirkningen er og har vært sterk og hele området kan betraktes som et stort kulturlandskap med ulike typer kulturpåvirkning. Karakteristisk for Refvika er en relativt stor variasjon i naturtyper, her finnes havstrender med tilhørende sanddyner, verdifulle vassdrag, innsjøer, beitemarksområder og nord- og sørvendte kystberg.

Høydeplatået på Vågsøya utgjøres for en stor del av kystlynghei og oseaniske myrer. Nord på Vågsøya, på vestsiden av vegen til Kråkenes er det opprettet et naturreservat med formål å ta vare på lynghei og svært godt utviklete oseaniske myrtyper. Omtrent en tredel av arealet på Vågsøya er registrert som prioriterte naturtyper av nasjonal og /eller regional verdi med i hovedsak lynghei, myr og naturbeitemark. Vi vurderer ikke oseaniske myrer og kystlynghei som interessant i seg selv for andre enn en marginal gruppe naturinteresserte, men disse naturtypene bidrar til opplevelse av typisk kystnatur, som trolig har betydning for større grupper av turister.

Forekomster av sjøfugl og vadefugl gjør at området er interessant for fugletittere. Det er opprettet fem sjøfuglreservat på Vågsøya og på holmer og skjær utenfor øya. Et av disse, Einevarden er det største fuglefjellet i Sogn og Fjordane og det nest største i Sør-Norge. Refvikvatnet, som er vernet som naturreservat er rikt på

⁸⁹ <http://www.nordfjord.no/index.php?sid=3&eid=217&spid=268&f=08050120&id=3820&mid=010401>

⁹⁰ <http://www.maloyvekst.no/images/stories/Dokumenter/uviklingsplan%20for%20reiseliv%20og%20opplevingar.pdf>

⁹¹ Direktoratet for Naturforvaltning, Naturbasen. <http://dnweb12.dinmat.no/nbinnsyn/>

vadefugl. Strandsjøen, som er oppdemt av løsmasser fra havet, er dessuten en sjelden naturtype i landsmålestokk. Verken fuglefjellet eller naturreservatene inngår i organiserte turer for turister i dag. Naturen og landskapet brukes i dag som er en viktig ramme for turer og produkter i dag, men det finnes ikke tematuren om natur, planteliv, dyreliv osv.

Ideelle reiselivsressurser

Vågsøy markedsføres i stor grad gjennom Reisemål Stryn&Nordfjord. Den kontrastfylte og dramatiske naturen, fra hav og fjord til breer og fjell er essensen i den regionale markedsføringen. "Få stadar er landskapet meir variert og opplevingane så mangfaldige som i Nordfjord. På ei reise langs Nordfjorden vil du oppleve kontrastrik natur, frå mektige fjell, djupe vatn, fossar, isbrear og fjord til Stadhavet som slår inn mot kysten vår. Opplev brevandring, turar på fjorden eller rusle i sola på kvite sandstrender."⁹² Også tradisjonell kultur er en del av markedsføringen "Samtidig er Nordfjord så mye mer enn store naturopplevelser. Vi kan også by på historiske steder og nye og gamle kulturattraksjoner. Samme hvor du er - ved bre eller hav - vil du finne de små idyllene som du alltid vil lengte tilbake til. Idyller du senere vil se igjen når du lukker øynene, helt til du bare må tilbake".⁹³ I den lokale markedsføringen av Vågsøy fokuseres det særlig på attraksjonene: den idylliske, bilfrie øya Silda, den spesielle naturformasjonen Kannesteinen og Refviksanden, den 1,5 km lange sandstranden med sin hvite skjellsand som er en av Norges fineste sandstrender. Videre Kråkenes, Ulvesund og Skogsnæs fyr, det gamle handelsstedet Vågsberget "omgitt av vakker natur og storhavet" og den travle fiskeribyen Måløy.⁹⁴

Gruppen som har utarbeidet "Utviklingsplan for reiseliv og opplevingar i Vågsøy" mener det største potensialet ligger i å utvikle attraksjoner og aktiviteter som baserer seg på identiteten til Vågsøy i et bredt perspektiv. Stikkordene de nevner er naturen, været, havet, det maritime, fiskeriene, kystkulturen og kystkulturopplevelser og tradisjoner. I følge gruppen danner alle disse grunnlag for produkt som er unike i destinasjonen Reisemål Stryn & Nordfjord og langs kysten av Sogn og Fjordane.

Resultat fra intervjuundersøkelse

Den følgende "statusrapporten" fra forholdet reiseliv og vindkraft i Vågsøy bygger på intervjuer med seks sentrale aktører i eller knyttet reiselivet i kommunen. Samtalene ble gjort i mars og april 2008. Flere av aktørene ville gjerne stå fram med navn, noen ville helst være anonyme. Siden dette er et ment å gi et samlet bilde av situasjonen, finner vi det mest hensiktsmessig å samle uttalelsene og la dem stå anonyme i teksten. Aktørene arbeider innen reiseliv, næringsutvikling eller destinasjonsutvikling. Disse representerer ikke bare et tverrsnitt av reiselivet i kommunen; de utgjør store deler av reiselivet, for dette er en kommune med liten reiselivsaktivitet. De fleste aktørene er involvert i et bredt spekter aktiviteter, fra kulturliv og kulturvern til konkret service rettet mot turister til strategisk planlegging av den samme turismen.

- Hvilke natur, kultur og opplevelsressurser mener du kommunen din har for reiseliv?

De fleste aktørene fremhever først og fremst naturen som reiselivsressurs i Vågsøy. Noen er mer spesifikke enn andre i hva ved naturen de fremhever, og fremhever det dramatiske i vind og vær, og nærheten til det åpne havet. De vakre strendene blir fremhevet. En aktør mener naturen ikke er så spesiell, men fremhever de fire fyrene som unike. Flere aktører fremhever fyrene. Flere fremhever også Måløy som en by med potensial, og nærheten til Måløy som en styrke for resten av Vågsøy. I samtalene kommer det frem at mange i kommunen har fått øynene opp for fiskeriet som kulturressurs. En av dem som har arbeidet aktivt med kulturformidling synes det er trist at kulturressursene knyttet til fiskeriet ikke er tatt vare på, fiskeriet har ikke hatt status. Aktøren understreker at det trengs målrettet arbeid og økonomi for å realisere det potensialet som ligger i denne delen av kystkulturen.

- Hva fungerer godt i reiselivet i kommunen i dag?

Aktørene gir uttrykk for at reiselivet i Vågsøy ikke har fungert så bra, det har vært dårlig samarbeid og for få sterke aktører. Men noe er i ferd med å endre seg, det råder optimisme, og aktørene hevder det blomstrer med folk som har både vilje og evner. Fremdeles er det et problem at det er for få store produkter og for liten aktivitet. Det er for få folk/for lite turister som kommer til Vågsøy. En viktig grunn til dette er at det er få overnattingstilbud. Dagsturisme legger ikke igjen nok penger. Men; det råder optimisme for fremtiden, og aktørene har konkrete planer for utvikling av reiselivet.

- Hva var din innstilling til vindkraftutbygging i kommunen da planene ble lansert?

⁹² <http://www.nordfjord.no/>

⁹³ <http://www.fjordnorway.com/Default.aspx?tabid=1216&subtabid=1292>

⁹⁴ <http://www.nordfjord.no/index.php?sid=3&eid=217&spid=268&f=08050120&id=3476&mid=010401>

Reaksjonene til informantene varierer fra likegyldig til positiv, med unntak av en aktørs negative overraskelse over industriens inntog i den vakre naturen. Men også han tilslutter seg den entydige oppfatningen av at Mehuken vindpark er godt plassert og ikke til sjenanse for reiselivet slik den fremstår i dag.

- Hvilken effekt har Mehuken hatt på reiselivet i kommunen?

En av aktørene er opptatt av at vindparken kan føre til at forventningen, drømmebildet turisten ønsker kan bli ødelagt. De fleste mener vindparken ikke har hatt noen effekt på reiselivet. En aktør mener vindparken er positiv, ved at den fremviser mangfold i kommunen.

- Er du positiv, negativ eller likegyldig til hvorvidt det kommer mer vindkraftutbygging i kommunen din?

De intervjuede er åpne for mer vindkraftutbygging i Vågsøy, de sier at det kommer an på plasseringen, og at et hvert prosjekt må vurderes for seg. En aktør er nærmest udeelt positiv, og mener at det er positivt hvis det skjer noe, for man kan ikke sitte med skylapper og se kommunen bli avfolket. En aktør fra reiselivsorganisasjon er skeptisk til utvidelse av Mehuken, aktøren er redd det kan skade Kråkenes fyr som er en viktig attraksjon.

Case 3: Selje kommune

Faktiske reiselivsressurser

Selje Vekst er et kommunalt foretak som arbeider for økt næringsvirksomhet i kommunen. Reiseliv og turisme er et av de viktigste satsingsområdene⁹⁵. Selv om det ikke er gjennomgangstrafikk i Selje, er kommunene et viktig mål for dagsturer for reiselivet langs kysten fra Nordfjord og for Sunnmøre

- Tradisjonelle hotell og overnattingstilbud

Den største overnattingsbedriften i kommunen er Selje hotell som ble grunnlagt i 1975. Det er utvidet i flere omganger og har i dag 49 rom med 100 senger⁹⁶. Hotellet ligger i gangavstand fra kaien i Selje sentrum og har en attraktiv plassering ved den store, buformete sandstranden Seljesanden.

Hotellet profilerer seg på kombinasjonen helse, kultur og velvære og åpnet i 2000 det første Spa Thalasso senteret i Skandinavia. På hotellets nettsider kan vi lese "kombinasjonen helse, kultur og velvære ved Noregs tøffaste hav, Stadhavet, innbyr til opplevingar som er balsam for kropp og sjel."

Det er et par campingplasser i Selje og mange mindre aktører som leier ut leiligheter, hytter, rom, rorbuer eller plass til campingbil. I tettstedet Selje er det for eksempel 8 aktører som leier ut rom, leiligheter og hytter med til sammen 90 sengeplasser⁹⁷. På selve Stadlandet er det begrenset med overnattingstilbud, og i populære utfartsmål som Ervik og Hoddevik er det få tilbud om tak over hodet.

- Historiske hotell, overnatting på gardstun, overnatting på fyr m.m.

Doktorgården er et gammelt renoverert hus med overnatting i andre etasje, og interiørbutikk og kafé i første etasje.

- Tradisjonell restaurant og kafé

Seljesanden restaurant ligger på Selje hotell, og har plass til 150 gjester. Kafé nabben ligger i Selje sentrum, Doktorgaarden har også kafé. Furebuda ligger i Leikanger sentrum, og har kafe, restuarant og pub. Sjøboden Frimannsbua drives av Selje hotell og er åpent om sommeren.

- Spisested som i særlig grad vektlegger natur eller kultur

Stadt Gardsmat i Ervik produserer, selger og serverer produkt av sau- og lammekjøtt. Serveringen foregår i den gamle smien på gården. Kafeen på Vestkaphuset gir panoramautsikt over havet mot vest. Driften av Vestkaphuset er for tiden nedlagt.

- Ordinære transportmidler

Nor-Way bussekspress går 3 ganger daglig til og fra Oslo. Nærmeste flyplasser er Florø, Sandane og Ålesund. Selje er endestasjon for ekspressbåten fra Bergen til Nordfjord. Båten anløper Selje to ganger daglig og turen fra Bergen tar omkring 5 timer. Selje har daglig bussforbindelse med Førde, reisen tar omkring 4,5 timer. Fra/ til Ålesund er det to daglige ruter til Åheim som tar omkring 3,5 timer. Mellom Måløy og Selje er det en time med buss, her er det 6 bussavganger daglig på hverdager. Stadthavet regnes som en av de mest værharde havstrekningene langs norskekysten. Det er planer om å bygge skipstunnel mellom Kjødepollen og Moldefjorden for å kunne unngå å måtte trafikkere Stadthavet.

⁹⁵ Hentet fra "Okla vindpark –søknad, reguleringsplan og KU" sendt NVE juni 2002 av Vestavind Kraft.

⁹⁶ <http://www.seljehotel.no/>

⁹⁷ http://www.selje.no/index.php?option=com_content&task=view&id=15&Itemid=32

- Transportmidler med høyt opplevelsespotensial

Klosterbåten til øyen Selja gir guidet tur. Hurtigruten har ikke stopp i Selje, men passerer Stadlandet. Det nærmeste stoppestedet for hurtigruten er Måløy.

- Museum, teater o.a.

Ingen aktuelle

- Galleri, suvenirbutikker m.m. og produksjon av lokal mat

Atelier Amdam/ Galleriet mot Storhavet har kafe og galleri og ligger naturskjønt til. De har mange besøkende om sommeren. Gammel Sjøarm - Antikvitets- og Brukthandel har også kunstgalleri. Det ligger i Selje sentrum. Det gjør også Åheimsbuda. De har utstilling og salg av håndmalt porselen. Om sommeren har Vestkapphuset kafé og suvenirbutikk åpent, men driften opphørte høsten 2008. Stadt Gardsmat i Ervik produserer, selger og serverer produkt av sau- og lammekjøtt. Kystmat Selje lager tradisjonelle produkter av kystgeit og økologisk lam.

- Rafting, hesteriding, annen organisert aktivitet

Stadsurfing og Stad Surfschool tilbyr vindsurfing og opplæring i det. Det finnes også tilbud om kajakkpaddling, og Ægir Dykkarklubb driver dykkerkurs. Familien Tonheim's Ridegard tilbyr hesteriding. Man kan spille golf i Selje Golfklubb.

- Festivaler, spel

Gjennom året er det mange spennende arrangement i Selje, mellom anna Seljumannamesse, Sunnivadagane, Sunnivafestspela med mer. Friluftspelet "På Sverdegga" på Dragseidet spilles nesten årlig. Det omhandler kristningen av Olav Trygvason, som samlet til ting her i 977. Det arrangeres pilegrimsvandring i forbindelse med den årlige Seljumannamesse hver juli. Det avholdes konserter i Selje kyrkje.

- Kulturminne/severdigheter

Den største severdigheten er Selja kloster på øya Selja. Man kommer dit ved å ta klosterbåten fra fastlandet, turen tar 15 minutter, og er en del av to timers turer man kan kjøpe på turistinformasjonen. På Dragseidet kan man se Olavs-krossen og et viking-tun. På Fure er det et idyllisk klyngjetun. På øyen Barmen er det runestein, mange gravrøyser og oldtidsfunn som viser bosetning helt tilbake til steinalderen. Ervik Kirke er en veikirke for folk underveis. Den ble bygget til minne om hurtigruteskipet St. Svithun som forliste utenfor Ervik i 1943. Kirken ligger vakkert til ved en fin sandstrand. Det er flere fine bygder med hver sine særpreg i kommunen.

- Friluftsliv, sightseeing

Det er utarbeidet et turkart for kommunene Vågsøy og Selje, der over 80 turen er inntegnet. Flere av turene går langs gamle ferdselsveier slik som den gamle kirkeveien fra Liset til Dragseidet og stien mellom Ytre og Indre Fure. De store, vakre sandstrendene blant annet i Ervik, Hoddevik og i Selje sentrum innbyr til bading på fine dager, og er blant annet. Vestkapp-platået med panoramautsikt 496 m.o.h er et viktig turistmål. Øyen Barmen ligger mellom Selje og Flatraket. Den er et populært sted for fiske i fjellvann. Øyen har storslagen natur, og den karakteristiske fjellprofilen er opphav til navnet. Frå fjellet Skjolden (544 moh) kan en se sju kirkesogn. Her er merkede turløyper.

- Selje som reiselivsressurs for regionen / nasjonen

Selje er med i destinasjonsselskapet Stryn, Nordfjord. Selje er den mest profilerte destinasjonen i ytre Nordfjord. Det er vanlig å ta dagsturer fra indre Nordfjord og Sunnmøre til Selje. Fra Cruisebåthavnen Måløy arrangeres det dagsturer til Selje som omfatter Selje og Seljesanden, Vestkapp og Ervik. Selje har turistattraksjoner også i nasjonal sammenheng. Det værharde Stadlandet ("storm ved Stadt", Vestkapp) og Selja med klosterruin og helgenanlegg er landskjente attraksjoner.

Potensielle reiselivsressurser

Vi vurderer de potensielle reiselivsinteressene i Selje som betydelige, i første rekke knyttet til klosterruinene på Selja og andre historiske spor i landskapet helt fra bronsealder og eldre jernalder, natur- og kulturlandskapet på Stad, væroplevelser og aktiviteter som surfing på de store, vindeksponerte sandstrendene på Stadlandet⁹⁸. Samtidig er omfanget av profesjonalisert reiselivsvirksomhet begrenset i dag⁹⁸.

⁹⁸ Kilde er intervju med viktige aktører i reiselivet i Selje kommune.

Stadlandet er et landskap med særpregete terrengformer og fjellprofiler, og har en landskapsform som er sjelden i Norge med klippekyst/"næringskyst".⁹⁹ Landskapet har mange gradienter og store kontraster som gir muligheter for opplevelser og utvikling av reiselivstilbud. På Stadlandet veksler steile kystklipper med frodige og lune vik, værutsatte hei- og fjellområder med varmekjære lauvskoger. Sjelden ser vi forholdet menneske-natur så tydelig som i de små grendene ytterst ved storhavet; Ervik, Hoddevik, Drage, Ytre og Indre Fure, Årvik, Honningsvåg og Eltvik.⁹⁹ Det er opprettet flere verneområder på Stadlandet, to sjøfuglreservat og to store naturreservat som omfatter myr, lynghei og klippekyst.¹⁰⁰ I tillegg er flere lokaliteter registrert som verneverdige, dette gjelder både kvartærgeologiske forekomster¹⁰¹, og verdier knyttet til vegetasjon og kulturlandskap slik som velutviklede oseaniske myrtyper, kystlynghei og rik klippevegetasjon¹⁰². Potensialet for å utvikle reiselivstilbud er likevel trolig større i kulturlandskapet Hoddevik-Drage-Fure-Årdal-Liset som er nylig valgt ut som et av de 20 nasjonalt mest verdifulle kulturlandskapene¹⁰³. Området omfatter grendene Hoddevik, Indre og Ytre Fure, Drage, Årdal, Skårbø og Liset. Kulturmarkene er typiske for kystlandskapet, med beitemarker, urterike slåttenger, strandenger, lyngheier og torvmyrer. Kalkengene er spesielle i nasjonal sammenheng. Her er flere automatisk freda kulturminner, bl.a. tufter, rydningsrøyser og gravrøyser. Bygningstilbyråene er i stor grad fra 1800-tallet og i omgitt av en mengde ulike steinstrukturer som steingarder, bakkemurer, buveier, steinstolper m.m.

Lokalt blir det arbeidet med å få Selja og ytre deler av Stadlandet med i Unesco sin World Heritage List.

Ideelle reiselivsressurser

De Ideelle ressursene vurderer vi som store. Selje markedsføres i stor grad gjennom Reisemål Stryn & Nordfjord. Profileringen av reisemål Stryn & Nordfjord er omtalt under case 2 Vågsøy, som er med i samme destinasjonsselskap. I Ytre Nordfjord er Selje det mest profilerte reisemålet, der klosterøya Selja, flere store, vakre sandstrender og det værharde Stadlandet utgjør en viktig del av markedsføringen. Lokalt er det en høy bevissthet om at Selje må markedsføres med den spesielle naturen, væroplevelser, historie og kulturlandskap⁹⁸. Hotellet i Selje markedsfører seg i tillegg med helse og velvære¹⁰⁴.

Resultat fra intervjuundersøkelse

Den følgende analysen bygger på intervjuer med 7 aktører som arbeider med reiseliv eller næringsutvikling i Selje kommune. Denne kommunen skiller seg fra de to foregående på flere måter. Reiselivet her er mer utbygget, og har langt flere aktører. Det har vært større motstand mot vindkraft i denne kommunen enn i de to foregående, og det er foreløpig ikke bygget vindkraftverk i kommunen. Flere av aktørene ga uttrykk for at vindkraft er et kontroversielt tema lokalt, og et par sentrale reiselivsaktører ønsket ikke å delta i undersøkelsen. Våre informanter representerer de fleste av de større reiselivsbedriftene i Selje, og de viktigste aktivitetstilbudene. Det finnes en rekke andre aktører, men de representerer i hovedsak mindre, sesongbaserte tilbud som utleie av rom, hytter og rorbuer.

- Hva er kommunens ressurser for reiseliv?

Den spesielle og uberørte naturen fremheves av alle aktørene; som Stadplatået, sandstendene, den barske naturen og været. Tre aktører mener kultur og historie er viktig, en av disse fremhever at Riksantikvaren vurderer Selja kloster som nr. 2 etter Nidarosdomen – og at dette har et enormt potensial. En av dem som ikke synes kulturen har så stor betydning i dag, mener også at klosteret kan bli viktig når det er opparbeidet skikkelig. En aktør fremhever folkene i kommunen som ressurs for reiselivet – en annen tar litt motsatt ståsted; denne aktøren er frustrert over hvor lite kunnskap det er blant folk i kommunen om moderne reiseliv, og hvor lite profesjonelt det satses innen reiselivet. En av dem som synes kulturen er viktig mener at vikingkulturen også har et stort

⁹⁹ Brev til NVE av 14.01.09 fra seks fagpersoner ved Avdeling for naturfag, Høgskulen i Sogn og Fjordane med uttale til konsesjonssøknad for Okla vindpark.

¹⁰⁰ http://sognogfjordane.miljostatus.no/msf_themepage.aspx?m=1811#10807

¹⁰¹ Flygesanddynene i Hoddevik er registrert som kvartærgeologisk verneverdig, som det største, aktive i sitt slag på Vestlandet. (Aa. A.R. & Sønstegeard, E. 1994). Kvartærgeologisk verneverdige forekomster og områder i Sogn og Fjordane. Utredning for DN 1994-9. Direktoratet for naturforvaltning. s. 1-155.

¹⁰² Fylkesmannen i Sogn og Fjordane, 2001. Framlegg til verneplan for myr i Sogn og Fjordane. Rapport nr. 4/2001.

¹⁰³ Statens landbruksforvaltning, Direktoratet for naturforvaltning & Riksantikvaren. 2008. Utvalgte kulturlandskap i jordbruket. Tilrådning til Landbruks- og matdepartementet og Miljøverndepartementet av 22.12.2008. Upublisert rapport. s.1- 60.

¹⁰⁴ På hotellets nettsider kan vi lese "kombinasjonen helse, kultur og velvære ved Noregs tøffaste hav, Stadhavet, innbyr til opplevingar som er balsam for kropp og sjel."

potensial. Denne aktøren synes også at det er et potensial i å satse mer på helse, slik Selje hotell og noen andre alt har gjort i lang tid.

- Hvordan fungerer reiselivet i kommunen?

Det er ulike syn på dette. Samarbeidet blir karakterisert som alt fra elendig, til noenlunde, til godt. To aktører fremhever at turistinformasjonen fungerer svært godt, en fremhever at samarbeidet med reisemål Stryn og Nordfjord fungerer godt. Flere aktører mener at deler av bransjen ikke er profesjonelle nok, flere understreker at det er store utviklingsmuligheter, både innenfor de aktivitetene og produktene som finnes i dag, og for nye produkter og aktiviteter. Utfordringer er knyttet til å formidle kultur og historie bedre, til å forlenge sesongen, og til å få flere helårsaktiviteter. En aktør mener Selje bør utvikles i retning av helse, velvære og åndelig vekst – og at et slikt konsept ikke lar seg forene med masseturisme, som for eksempel cruisetrafikk eller speedbåter til klosteret. Denne aktøren mener Selje kunne være mal for utviklingen av bærekraftig reiseliv. Flere av aktørene mener Selje er viktig for reiselivet langs kysten, for Nordfjord og for Sunnmøre. Det er ingen gjennomgangstrafikk i Selje, mange kommer hit på dagsturer. Det er et stort potensial også her.

- Hva tenkte du om Statkrafts planlagte vindpark på som ble anket?

Fem av aktørene tror den vindparken som ble planlagt på Hoddevikfjellet på ville fått store negative konsekvenser for reiselivet dersom den hadde blitt realisert. En aktør har hele tiden hatt en positiv innstilling til vindparken og tror ikke den vil ha negativ betydning for reiselivet. En av de intervjuede var ikke i kommunen da planene ble fremmet og diskutert. De som er negative til vindparken peker på at turbinene ville blitt synlige fra store deler av kommunen, og på ødeleggelse av urørt natur. To av disse aktørene var positive til parken i begynnelsen, men de har blitt negative etter hvert; Den ene har ligget lavt i diskusjonene, men har etter hvert kommet frem til at vindparken ville forstyrret i forhold til klosteret og Stadplatået, som er et så verdifullt og unikt landskap; her ville en vindpark forstyrret. Den andre gir uttrykk for lignende synspunkter og fremhever dessuten at vindparken ville kommet i trekkveien for grågås og andre fugler. Andre moment som motstanderne av vindparken nevner er at skyggereflekser fra rotorbladene ville virke forstyrrende. En av dem tror den ikke hadde lønnet seg heller, en av de andre mener folk i kommunen har urealistiske forventninger til hvilken inntekt en vindpark vil gi.

- Hva tenker du om Vestavinds planlagte vindpark på Okla, som det er søkt konsesjon for?

Tre av aktørene er negative, en har ikke noen spesiell oppfatning om dette, to er positive. Flere understreker at denne vindparken ikke er like kontroversiell som den på Hoddevikfjellet, fordi den vil bli langt mindre synlig. Av de tre som uttaler seg negativt har to lite kunnskap om denne spesifikke vindparken, men de håper den ikke kommer. En av disse tror planene vil bli stoppet fordi han ikke tror miljøverndepartementet vil tillate slike inngrep på Stadplatået. En av dem kjenner godt til planene for vindparken og er svært negativ til den. Han peker på inngrep i fjellnaturen og hensyn til fugleliv, og at parken vil være synlig fra Vestkapp. Denne informanten er redd for at hvis det først blir etablert et anlegg på Okla ligger stadplatået åpent for utvidinger og nyanlegg. Da er ikke argumentet om urørt landskap gyldig lenger. Av de positive er den ene kort og godt positiv, mens den andre argumenterer med at hvis parken innebærer lokal næringsutvikling og lokale inntekter er det positivt, skeptisk hvis det innebærer begrensninger i muligheter for reiselivet.

- Hva tenker du om vindparken (eksisterende og planlagt utvidet) på Mehuken?

Vindparken på Mehuken i nabokommunen Vågsøy er synlig fra deler av Selje kommune, men avstanden er omkring 17 km. En informant sier at turbinene er mest synlige tidlig på våren pga refleksjon av morgensol i rotorbladene, men på den tiden er det lite turister. Tre av aktørene gir uttrykk for en viss skepsis til vindparken, men understreker at de vurderer den som langt mindre skadelig enn de planlagte parkene på. En av aktørene ser på den eksisterende vindparken på Mehuken som et problem for reiselivet i Selje og egen virksomhet. Denne aktøren oppgir å få entydig negative tilbakemeldinger fra sitt turistsegment. De øvrige aktørene oppgir å ha fått få negative kommentarer fra turister angående vindparken, ikke engang på båtturer til Selja kloster eller på bilturer til Kråkenes fyr. To aktører er positive til vindparken, to gir ikke uttrykk for noen egen oppfatning.

Synet på den planlagte utvidelsen av vindparken på Mehuken er delt. De samme to aktørene som var positive til den eksisterende vindparken på Mehuken ønsker utvidelsen velkommen. Den ene begrunner sitt synspunkt med at det er bedre å gjøre nye inngrep der det allerede er gjort inngrep, enn å gå inn i urørte områder. Den andre forteller at mange turister er positive til vindkraft, og at aktøren ikke har hørt noe negativt om vindparken fra dem. Tre av aktørene i Selje er skeptiske til utvidelsen av vindparken. En er imot fordi parken blir synlig fra Selja kloster. Aktøren ser likevel ikke bort fra at en utvidelse kan bli en visuell forbedring, for den "ser litt pjuskete ut i dag". Aktøren som opplyste om entydig negative tilbakemeldinger på Mehuken-anlegget fra eget turistsegment, er

svært negativ til utvidelsen. Den tredje negative aktøren mener Mehuken tross alt er mindre ødeleggende en eventuell vindpark på Okla.

- Hvordan tenker du vindparkene vil påvirke fremtidig reisliv?

Fem av aktørene i Selje er motstandere av fremtidig vindkraftutbygging i kommunen, og tror vindparkene vil påvirke reiselivet negativt. En av de sju aktørene tror ikke vindkraftanlegg vil være negativt for turistene. En annen tror ikke vindparker vil ha så stor betydning, men sier at reislivsnæringens utrykte skepsis kan føre til at satsingen innefor reiselivet blir mindre enn den ville vært uten vindkraftanlegg.

De som er negative viser delvis til konsekvenser for egen bedrift, delvis til konsekvenser for reiselivet i kommunen generelt. En aktør mener at turistsegmentet hans kommer for naturopplevelser kombinert med kultur, de er viderekommende turister med god økonomi – de ønsker ikke å se tekniske innretninger. Aktøren mener vindparker tar uskylden fra naturen, den bryter opp et belte av uberørt natur.

En annen aktør tror turistene heller vil reise til Lofoten hvor de slipper å se slikt, hvis det kommer vindparker i Selje. En tredje aktør fremhever den uberørte naturen og er negativ til vindkraftanlegg som blir synlige fra Selje kloster og perlene på Ytre som Ervik, Hoddevik og Fure. Denne aktøren er også redd for at synlige vindmøller kan komme til å bety noe for utfallet av søknad til Unesco om verdensarv.

En fjerde aktør mener det vil være tragisk for reiselivet om vindkraftverket på Okla blir realisert. Han viser til at bare et par prosents tilbakegang i turistbesøk vil ha stor negativ betydning for en sårbar reiselivsbransje.

- Tror du en vindpark kan fungere som en attraksjon?

Nei, sier to aktører, den ene sier at gamle vindmøller som de i Nederland som knirker og er pittoreske kan være attraksjoner. En aktør kjenner til at vindparken på Smøla var en attraksjon, men tror dette var fordi den var den første i området, så vindparker vil ikke være attraksjoner når det blir stadig flere av dem. Urørt natur blir derimot stadig mer verdifull på sikt. En aktør er i tvil, og mener det har fungert i Danmark, men tror ikke noen av de som er planlagt i Selje vil kunne bli attraksjoner. En aktør tror ikke Mehuken fungerer som attraksjon, men tror det kan være mulig å gjøre vindparker til attraksjoner hvis det satses skikkelig på det, jfr vitensenter-ideen. To aktører tror vindparker kan være attraksjoner, i hvert fall i en tid. Den ene mener mange østlendinger er interessert i å se dem, den andre understreker at en attraksjon krever tilrettelegging og besøkssenter.

- Hvis du mener vindparken har hatt / kan få negativ effekt på reiselivet, hva ved prosjektet mener du innebærer størst skadevirkninger (turbinene, kraftlinjer, veier, støy og lignende)

To aktører tror det visuelle er det viktigste, at selve turbinene med svirrende rotorblad på toppene er svært synlige og forstyrrende. Den ene lurer på om turbinene må være hvite? To aktører mener helheten er problematisk; både veier, turbiner, kraftlinjer, støy, lys / skygge virkninger. En aktør tror ikke turbinene er noe problem, men mener store kraftlinjene slik som den som nå planlegges gjennom fylket vil virke negativt – den bør legges i jorden.

- Tror du skadevirkningene / en del av skadevirkningene kunne vært unngått / kan unngås ved tilpasninger i prosjektet?

Fire av aktørene har svart på dette spørsmålet. En av dem mener den viktigste tilpasningen er lokaliseringen, og at det må finnes steder en vindpark gjør mindre skade enn i Selje. En aktør tror ikke tilpasning ville kunne vært gjort ved Stadt vindpark, for anlegget ville vært synlig uansett. Hvis det skulle blitt lite synlig, måtte det blitt så redusert i antall turbiner og størrelse på turbinene at det ville vært uinteressant å bygge ut. En aktør mener mindre turbiner ville vært langt mindre synlige, og at en lokalisering i industriområder og på plattformer osv ville gjort liten skade i forhold til sårbar kystnatur. Denne aktøren tror ikke på det vindkraftbransjen sier om at naturen skal tilbakeføres til urørt tilstand når vindparkene legges ned. Han viser til at erosjon i dette værharde området, vil innebære at veier og andre terrenginngrep vil skape stygge og varige spor i terrenget. En aktør mener noe tillemping vil være mulig, men det er avgrenset hva man kan få til. Den visuelle effekten vil bli mindre ved anlegget på Okla enn den ville blitt på Hoddevikfjellet, men de andre effektene blir nokså like, som virkningen på fugletrekket over fjellet.